

საქილ

1968

ՄԻՈՆ

ԽԲ. ՏԱՐԻ-ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԵՏՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

«صیون» مجلة ارمنية شهرية، أدبية، ثقافية.

“SION” ARMENIAN MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE, PHILOLOGY.

1968

Յուլիս-Օգոստոս

Թիւ 7 - 8

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Հ Ո Գ Ե Ի Ո Ր Հ Ո Ւ Ն Չ Ք Ը

Վարդավառի Տօնին, Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնը անգամ մը եւս բերկրեցաւ եւ եկեղեցւոյ բերք կենդանացաւ, ձեռնադրութեամբ Ընծայարանի չորս սարկաւազներուն, որոնք ընդունեցին քահանայական ձեռնադրութեան շնորհը եւ օծութիւնը Ս. Հոգւոյն, շքեղ եւ հոգեյոյզ հանդիսաւորութեամբ:

Եզիա Սրկ. Պալիօգեան,
Յարութիւն Սրկ. Մխսեան,
Մանուէլ Սրկ. Մարգարէիեան,
Յովհաննէս Սրկ. Ղարիպեան:

Երկուքը Հալէպէն և երկուքը Պէյրութէն, վերակոչուեցան

Ազան
Սիփան
Նարեկ
Սեան

մեր ժողովուրդի սրտին այնքան մօտ եւ նուիրական անուններով, որ նոյն ատեն իրենց գիտակցութեան լուսաւորումին լաւագոյն խորհրդանիշը կրնայ նկատուիլ: Չորս նորընծաները, որոնք հոգեւոր ծառայութեան կը նուիրեն իրենց քարմատի կեանքը, կուգան մեր ժողովուրդի ամենէն խոնարհ բայց բեղմնաւոր խաւերէն: Անոնց գիտակից մանկութիւնը թէ՛ չէ՛ փալած արիւնի ու-

դիներէն, որ բաժինը եղաւ իրենց ծնողաց եւ զիրենք կանխող սեռունդին, սակայն տեսած ու զգացած են աւերին կնիքով կնքաւոր իրականութիւնը մեր եկեղեցիին ու ժողովուրդին եւ իրենց զգայուն եւ բարի հոգին, առաջին օրէն, տոգորուած է նուիրումի եւ գոհողութեան խորումնկ զգացումով: Ուղեցին զինուորագրուիլ Հայ եկեղեցւոյ եւ ժողովուրդին, այն իրական զգացումով քէ հշմարիտ Հայու իրենց պարտքն է որ կը կատարեն, լուսաւորելու, ոգեւորելու եւ ապրեցնելու, մութի, մորմոքի եւ մահացումի մատնուած հաւաքականութիւն մը, որ տակաւ կ'զգայ քէ իր գոյութեան գաղիթափին վրայ կը գտնուի եւ լոյսին գալու շարժումներ կը փորձէ:

Աւելի քան եօթ տարիներու իրենց դպրոցական պատրաստութեան շրջանը անցաւ Սրբոց Յակոբեանց կրօնաշունչ մթնոլորտին մէջ, այս Աթոռի եւ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ համար իրենց կեանքը ողջակիցած անմահներու հովանիին ու նայուածքին տակ: Աւետարանի եւ եկեղեցւոյ նուիրեալներու հոգեկան լոյսին մէջ հասունցաւ եւ անուշցաւ անոնց մտաւոր եւ հոգեւոր կեանքը, բազմերես եւ բաւարար պատրաստութեամբ: Տարիները եւ չպակասող խնամքը գունաւորեցին անոնց մագաղաթ մորթերը եւ աղկաղկ մանկութիւնը: Անոնց միակտուր ուղեղին վրայ պեղուեցան ակօսներ եւ ուրուացաւ ցանցը մտածումին: Անոնց Հայութեան հովանակ էութիւնը վերածուեցաւ յարդարուն Լանդատարնի, ցեղին գիտակցութեան սերմերը ընդունելու եւ քեզմատրելու մեծ խորհուրդը, որով գօտեպինդ՝ ազգերը կը բախն իրենց հաւատաքրին: Անոնք ճանչցան իրենց պատմութիւնը, եկեղեցիին, մշակոյթը, արուեստը, արժէքները, այցունեցան մեծ անուններու խռովէն, որոնք մեր եկեղեցիին եւ ցեղին փառքը եղան: Եւ այս հրաշքը գինն է խումբ մը մարդոց ամէնօրեայ անձանձիր եղանակին, սրտմաշումին եւ գոհողութեան: Գինն է Սրբոց Յակոբեանց զինուորեալ Միաբանութեան նիւթական ու բարոյական գոհողութեանց եւ նուիրեալներումին: Գինն է այս սրբազան Հաստատութեան անմեռ պատգամին որ դարերու խորհուրդով եւ նուիրակաւորութեամբ կը լեցնէ սիրտերը: Ամէն քաւ հոս նիւթ եւ սրբազան մատնեք ըլլալէ առաջ, խորհրդանիշն է մեր ժողովուրդի հաւատքին եւ իր անկշռելի գոհողութիւններուն, վէմը երկնքի թագաւորութեան, ինչպէս մտապատկերած է գայն մեր ժողովուրդը: Հայ երուսաղէմը իբրեւ հոգեւոր կայք մեր եկեղեցիին եւ փառքը մեր ժողովուրդին, մեր պատմութեան քուղքերէն վեր եւ դուրս, հեռու, հին եւ անայց արքայութիւնն է մեր ցեղի մեծ երախտաւորեալներուն, անոնց սրտով, արիւնով եւ կանաչ յոյսով փռուած Սիոնի բարձունքին: Տխուր մտայնութեամբ ան երբեմն կը գառնայ թիրաքը հովկուլ լրագրողներու եւ անվաւեր աղեղնաւորներու, որոնք իրենց հաշիւներուն կապարհներով այժմէութիւններ կը հետապնդեն եւ գայթակղութիւններ կը հոսուրտան, ոսկեգօծելով գանձնք, մատուցանելու համար մարդերու միամտութեան եւ կիրքերուն:

Երուսաղէմէն դուրս մեր ժողովուրդը չի գիտեր գուցէ քէ երուսաղէմի վարդապետը ամէն բանէ առաջ վանական զինուոր մըն է, որոշ պարտաւորութիւններով, որոնց մէկ կարեւոր մասը

նպաստն է Ս. Տեղեաց իրաւանց պաշտպանութեան: Սրբոց Յակոբեանց բնմէն կարգ առնող ամէն վարդապետ իր ուխտին մէջ կարեւորագոյն տեղը կուտայ այս պարտիին: Ապա իրքեւ Հայ Եկեղեցւոյ սպասաւոր, ատկէ աւելին գործող մըն է մեր ժողովուրդին մէջ եւ անոր օգտին համար:

Վստահ ենք որ փորձառութեան բովին մէջ մարգուել է եւ թրծուել վերջ, պիտի կարենան ըլլալ արժանի յաջորդները իրենց մտատիպարներուն, շնորհագրաբար Հայ Եկեղեցականի տոհմիկ ազնուականութեամբ: Մեր նորընծաներէն իւրաքանչիւրը արժէ մըն է ինքն իր մէջ եւ սատար մը զգացում հաստատարած կարիքին, որ ժամանակի կը կարօտի իր վերջին եւ փորձ կազապարը ընդունելու համար: Ժամանակը եւ գործնական կեանքը, մանաւանդ ուսանելու եւ ուսուցանելու յարատեւ եւ կանոնաւոր աշխատանքն է, որ պիտի կերպաւորէ եւ կերտէ իրենց մտաւոր ոյժը, լուսագոյն պայմաններու մէջ կարենալ ծառայելու եւ օգտակար ընծայելու իրենց ծառայութիւնը մեր Եկեղեցիին եւ ժողովուրդին:

Միւս կողմէ, պէտք է մոռնալ որ հոգեկան իրողութիւնները թանձրանալու եւ կեանքի բաժինը կարենալ ըլլալու համար. պէտք ունին նիւթի օժանդակութեան: Տարիներէ ի վեր Հայ Երուսաղէմը իր ներքին կարիքներուն եւ արտասահմանի հոգեւոր պէտքին համար պատրաստը է հոգեւորականներ, գրեթէ լոկ իր միջոցներով, առանց ընդունելու արտասահմանի օժանդակութիւնը եւ բարիքը մեր ժողովուրդի կրեւորներուն, որոնք իրենց աւօրեայ եւ բանափի հաճոյքներուն համար պատրաստ են հազարներ ծախսելու, սակայն նման նպատակի համար կը դժուարանան տալու իրենց նուագագոյնը: Իսկ անոնք որ ազգասիրաբար ուզած են դուրս գալ պահ մը իրենց մեծ եսի նեղ սահմանէն, սպասը ընելու համար Հայ հոգիին եւ մտքին եւ անոնցմով պայմանաւոր ձեռնարկներու, գործի ներշնչումն եւ կարեւորութենէն առաջ ունեցած են ներշնչումն ու կարեւորութիւնը իրենց անձերուն, նման այն թռչունին՝ որ կ'երգէ լոկ իր հաճոյքին համար:

Անոնցմէ շատ քիչեր կ'անդրադառնան թէ օգնել երուսաղէմի Դպրեվանքին եւ անով հասկնալի կրօնական գործին, կը նշանակէ սատար հանդիսանալ մեր Եկեղեցւոյ վերելքին: Երուսաղէմի վարժարանն ու ընծայարանը ոչ միայն ստորաւանդն է Հայ Եկեղեցւոյ պաշտօնէութեան եւ վաղուան գործիչներուն. այլ նաեւ ջիզն ու շնչերակը Եկեղեցական ու ազգային առողջութեան: Հոգեւոր ու կրօնական այդ Հաստատութիւնը Պատրիարքարանին չէ որ կը պատկանի, այլ Հայ Եկեղեցիին, որ հոգեւոր կեդրոնն է Սփիւռքին, ինչպէս երէկ, այնպէս ալ այսօր եւ վաղը:

Զմարտութիւն մը միայն մատնանշած կ'ըլլանք եթէ քսենք թէ Հայ Եկեղեցին այժմու մեր անփառունակ եւ վիրաւոր իրականութեան մէջ ամենէն կենսական, չըսելու համար միակ ուղղակն է Հայ ժողովուրդի ինքնապահպանման: Ան այսօր կրկին ի վիճակի է մեր հոգեղէն արժէքները պատսպարելու իր ծոցին մէջ: Անոր սպասը ընող մօր Եկեղեցականութիւնը կը հաւատայ այդ դերին եւ չի վարանիր այդ Եկեղեցին մեր օրերու ամենէն ընդու-

նակ գետինը յայտարարելէ, ոգեղէն, իմացական, մոյնիսկ ազգային բարձրագոյն ձգտումներու իրագործման:

Իրականութեան այս լոյսին մէջ, կրկնապէս կը վարդապատի, կը վստմանայ այն ուղին որուն վրայ գտնայինք կը կենան այս չորս անձնագոնները, եւ այն իստեպր, որուն զինուորագրուեցան անոնք Աստուծոյ եւ Սուրբ Եկեղեցիին առջեւ կնքելով կարմիր ուխտը իրենց հոգիին: Այդ ուխտը, կրակէ այդ շապիկը, ինչպէս կ'ըսէին հիմներ, դիւրին չէ հագնիլ, եւ այս գիտեն անոնք՝ որոնք կը խիզախեն զինուորագրուելու Աստուծոյ եւ մարդոց ծառայութեան:

Մեր Եկեղեցին այսօր հանդերձուած չէ ամբողջապէս իր դերին իրագործման: Ունանք գայն կը վերագրեն ասպարէզին անբաւարար պաշտօնէութեան, ուրիշներ՝ ժամանակին հետ ընթացող չկարենալու հակամտութեան, եւ ունանք՝ հաւատքէ պարտաւոր ըլլալու իրողութեան: Վերոյիշեալ ենթադրութիւններուն մէջ չէ սակայն իրական պատճառը Եկեղեցիի ազդեցութեան նուազման: Մեզի երբեք չեն պակսած ժամանակավրէպ երագողներ, պատեհապաշտներ, ինչպէս նաեւ ժամանակի կոնակէն մաշող ծանծաղամիտներ: Մեզի պակսած է յաւախ կամեմալու կոյովը, իրացնելու համար այն կարելիութիւնները որ կը գտնուին մեր սեփական իրականութեան մէջ: Մեր պապերուն անծանօթ չէր կեանքը ըմբռնելու այս կերպը, և մեր Եկեղեցին այս կերպին կը պարտի իր մտաւոր ու հոգեկան յաղթանակները:

Հայ եկեղեցականութիւնը, իր ազգային, պատմական անցեալ բոլոր մեծ շարժումներուն մէջ միշտ առաւելորայի դեր կատարած է, վայելելով արդարապէս յաւիտեական օրհնութիւնը ներկայ եւ գալիք սերունդներու: Այսօր հազիւ զգալի է էք գոյութիւնը, հակառակ իր պատասխանատու դերին, մեր ազգային, եկեղեցական, կրթական, բարոյական, և վարչական գործին մէջ: Կղերայետութեան մասին չէ մեր խօսքը, մեր ժողովուրդը բարեբախտաբար թոյլատու ոգի մը չէ սնուցած նման ձգտումներու հանդէպ: Կ'ակնարկենք հոգեկան այն հանգիստութեան, ուր իրար կը գտնեն Հայութեան բազմատեսակ արժէքները գնահատման լայն չափանիշերով, անկախաբար իրենց իմացական մակարդակի խոշոր տարբերութիւններէն: Կէս դարէ ի վեր, յաճումն ուր, բայց մեզի օտար հանգանակներու խօսող մարգարէները, սարսեցին մեր գոյութեան մէջ այս դարաւոր հանգիստութիւնը, այս միութիւնը, առանց կարենալ ստեղծելու ուրիշ միութիւն մը: Հայ Եկեղեցիին գործն է նորէն, ինչպէս անցեալի մէջ, նոյնպէս եւ այս օրերուն ստեղծել այս միութիւնը, այսինքն վերատեսչոյ ինքզինքը իր երբեմնի առաքիմութեան և դերին մէջ:

Այսօրուան մեր կեանքը Սփիւռքի մէջ, տարբեր չէ անցեալէն եւ միայն Եկեղեցւոյ գաղափարին մէջ եւ հովանիին տակ կրնայ կուսանալ: Մեր ժողովուրդը այժմ կազմակերպուելէ աւելի կազմալուծութեան կ'երթայ, որովհետեւ Հայ Եկեղեցին կէս դարէ ի վեր նստած է իր Պրոպատիկէի եզրին, սպասելով չես գիտեր ի՞նչ բանի: Անշուշտ բազմաթիւ պատճառներ կը միջամտեն կազմալուծելու համար այս կացութիւնը, հոգեկան այս անտարբերութիւնը: Արհաւիրքն ու զարհուրանքը գոր մեր ար-

դար ժողովուրդը ապրեցաւ կամ աւելի միշդ՝ ապրելու հարկադրեցին զինքը, իր ահաւոր անկարելութեամբ, տակաւին կը հեգնէ մեր մտքին կարելի սահմանները գայն կարենալ ընդգրկելու:

Հայ եկեղեցականութիւնը պիտի կրնայ մէկդի նետել անտարբերութեան եւ անգիտակցութեան մաշկեակը, եթէ գիտնայ բանալ ինքզինքը մեր անցեալի հրաշագործ հոգիին: Եկեղեցականը պիտի կրնայ գտնել ինքզինքը, եթէ առօրեայ մտահոգութիւններէն վեր զգացումով դիմաւորէ իր պարտականութիւնը, եթէ գիտնայ զոհել ինքզինքը ոչ թէ յանուն նոր շինուած հանգանակներու, գաղափարականներու եւ տարանջատումներու, այլ յանուն այն ոգիին որ ընդհանուր է, հայեցի, համայնական, եւ անով գերազանցապէս քրիստոնեայ: Լայն բացինք փակագիծը ըսելու համար թէ հովին նետուած խօսքեր եւ բարեացակամութիւններ չեն բաւեր որ հաստատութիւնները իրենց դերը կատարեն եւ գաղափարները յաղթանակեն: Բարեացակամութիւններով սալարկուած է նաեւ դոժխֆին յատակը, կ'ըսեն, սակայն ատիկա չարգիլեր որ հոգիները հոն չտառապին:

Հակառակ այս բոլորին, Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը իր հոգիի խորունկէն կը բերկրի այսօր ի տես քառեակ նուիրեալներուն, որոնք իր թիւն ու որակը անեցնելէ վերջ, կուգան կրելու իր սրբազան ուխտին տապանակը: Ողջերու այս ուրախութեան կը միանան անշուշտ իրենց հոգիով այս Հաստատութեան մեծ ու սրբազան երախտաւորները, վասնզի անոնց տեսիլն է որ մարմին կ'առնէ այս կերպ, հոգեւոր ժառանգութեան մը լուսակարմիր գծով:

Վստահ ենք թէ Հայ ժողովուրդը կը բաժնէ մեր այս ուրախութիւնը եւ բերկրամբի յուզումով պիտի նայի մեզի հետ իր այս հոգեւոր մշակներուն, որոնք իրմէ իրեն կ'ընծայուին:

Ե.

ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ս. ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻՆ ՄԷՁ

«Ես բնաբան չունիմ. բնաբանս ասոնք են, որոնք իրենց գեղեցիկ հասակներով կեցած...»: Վարդավառի Կիրակին էր եւ խօսողը՝ Երուսաղէմի Ամենապատիւ Տ. Եղիշէ Սրբազան Պատրիարքը, Պատարագի գլխաւորներով, ձեռքը ուղղած Ս. Յակոբի խորանին մօտ շարուած չորս նորընծաներուն. Տէր Ազան, Տէր Սիփան, Տէր Նարեկ եւ Տէր Սեւան:

Այս տարուան Վարդավառի շաբաթը ցնծութեան եւ ուրախութեան մեծ օրերու շարք մը եղաւ Ս. Յակոբին ներս: Դպրութեան չորս աստիճան՝ Ժառանգաւորներուն, Աւագ Սարկաւազութեան՝ Ընծայարանի առաջին դասարանի վեց ուրարակիրներուն եւ Քահանայական ձեռնադրութիւն՝ Ընծայարանի չորս չրջանաւորներուն:

ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆԻ ՏՃԻՋՈՒԹԻՒՆ

Ուրբաթ, 26 Յուլիս 1968, առաւօտեան, Դպրութեան չորս աստիճաններ տրուեցան Ժառանգաւորաց քսանինը աշակերտներու, որոնք Թուրքիայէն եկած են մեծ մասամբ, անցեալ վերամուտին: Ուսանողներ՝ Պիթլիսէն ու Սասունէն, Մուշէն եւ Պոլիսէն, Տիգրանակերտէն եւ Կեսարիայէն, ոմանք քրտախօս եւ Թրքախօս, սակայն փայլուն ալեքերով, ծարաւ՝ Հայ գիրին եւ Հոգիին. որոնք տարի մը ետք, սորված աշխարհարարն ու գրարարի տարբերը, ծունկի եկան Լուսարարապետ Գիրչ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոսի առջեւ եւ Ս. Յակոբի մայր մուտքին՝ իրենց պատանեկան եւ յուզումէն դողացող ձեռքերուն մէջ ընդունեցին Եկեղեցւոյ ծառայութեան առաջին խորհրդականները՝ բանալին եւ աւելը:

Իսկ Եկեղեցիէն ներս, տասնեակներով պլպլացող կանթեղներու խորհրդաւորու-

թեան մէջ, անոնք ընդունեցին ջահեկալութեան պաշտօնը: «Զկանթեղն Եկեղեցւոյն վառել, զսրբոց պատարագին նշխար գործել եւ զբաժակն պատրաստել», ծիսական իրաւասութեան մը հետ՝ Եկեղեցիին ճրագը անմար պահելու կոչումը, որ զիրենք ամէն առաւօտ, արշալոյսին հետ պիտի բերէ Ս. Յակոբ, կարդալու համար Սաղմոսը, երգելու համար շարականը եւ կաթիլ կաթիլ լեցնելու համար անսպառ իւղը այն կանթեղին՝ որ Լուսաւորչի խորհուրդն է, միշտ պլպլացող մեր հաւատքի բարձունքին վրայ:

ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՍԱՐԿԱԻԱԳՆԵՐՈՒ

27 Յուլիս 1968, Շաբաթ առաւօտ, ձեռնադրութիւնն էր վեց Սարկաւազներու, անոնց՝ որոնք իրենց ուսերը պատրաստած էին ընդունելու լուծը, ձաքուր եւ սուրբ ուրարձով խորհրդանշուած:

Ժառանգաւորաց չորս տարիները աւարտած եւ Ընծայարան ընդունուած վեց ուխտեալներ՝ Վարդան Սրկ. Տատուրեան, Պօղոս Սրկ. Մանուկեան, Մանուկ Սրկ. Մուրատեան, Օննիկ Սրկ. Այգազեան, Սարգիս Սրկ. Պարսամեան եւ Շահան Սրկ. Քէօսէան, որոնք պաշտօն առին Աւետարանի խօսքով եւ խունկի անուշահոտութեամբ լեցնելու Աստուծոյ Եկեղեցին:

ԿՈՑՈՒՄ ՆՈՐԸՆԵԱՆԵՐՈՒ

Շաբաթ երեկոյեան կոչումն էր նորընծաներուն, որոնք աւարտելէ ետք Ընծայարանի դասընթացները, յանձն առած էին կուսակրօն քահանայութեան նուիրուիլ, ճիշդաւորութեամբ եկեալ ի յայտ կարգ:

Դող մը անցաւ Միաբանութեան եւ

խուսնե՛րա՛մ ժողովուրդի հողի՛ն, Սիրնի բարձու՛նքի՛ն ի՛ր գարաւո՛ր վեհութեամբ կանգնած Ս. Յակոբի ճաճարին մէջ, երբ Պատրիարք Սրբազանը իր առաջին օրհնութիւնը տուաւ քնձայեալներուն։ «Օրհնեցէ գձեղ Տէր ի Սիրնէ, այն որ քնակեալն է յերեսաղէմ»։

Յետոյ սկսաւ շարքը հարցումներուն, ուղղուած խորատուիակ՝ Լուսարարապետ Գեորշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոսին, որ վկայեց անոնց հողեկան եւ մտաւոր պատրաստութեան մասին, «բառնալու սիրով զլուծն Քրիստոսի»։

Դաւանական ուղղափառութեան եւ կար-

Երբ կը հրաժարին աշխարհէն, կոչուելու համար
«ի քահանայութիւն Ս. Նկեղեցւոյ»։

գաղափարների պահպանման յանձնառու-
թիւններէն ետք, կոչեալները ընդունեցին
Պատրիարք Սրբազանին օրհնութիւնը. «Ձե-
զումն շնորհաց Ս. Հոգւոյն ծաւալեացի ի
վերայ ձեր...»։ Որմէ ետք վստահ չեղողով
անոնք արտասանեցին մեր Եկեղեցւոյ Հա-
ւատամբը Ս. Գրիգոր Տաթևացիի բանա-
ձեւումով։

ՁԵՌՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ձեռնադրութիւնը կատարուեցաւ յա-
ջորդ օր, Վարդապետի կիրակին, ձեռամբ
Ամենապատիւ Տ. Եղիշէ Ս. Պատրիարքին,
խորաւոր լավութեամբ Գերշ. Տ. Հայրիկ
Արքեպիսկոպոսի, առնթիւրակայ ունենա-
լով Հոգշ. Տ. Կիրեղ Մ. Վարդապետը եւ
Հոգշ. Տ. Արշէն Արեղան։

Ճաշու Գիրքի ընթերցումէն առաջ, չորս
ընծայեալները առաջնորդուեցան Ս. Ոո-
րանին առջեւ, եւ սկսան երգութիւն քահանա-
յական ձեռնադրութեան հոգեմայլ շարա-
կանները. «Այսօր Աստուածութիւնն զուար-
ճանայ...» եւ չորս կոչեցեալները ծնրա-
դիր ըմբարձրացան Հոգշ. Տ. Կիրեղ Մ.
Վարդապետի եւ Հոգշ. Տ. Արշէն Արեղայի
առաջնորդութեամբ եւ բերուեցան Պատ-
րիարք Սրբազանին դիմաց։

«Աստուածային եւ Երկնային շնորհք
սկսաւ իջնել անոնց վրայ, երբ, դարձած
ժողովուրդին, ծնրադիր, ձեռքերին բարձ-
րացուցին ի նշան Հրաժարումի եւ անոնց
դէմքերը այլակերպուած գեղեցկութեամբ
ցոլացուցին խորերէն բարձրացող գիտակ-
ցութիւնը կոչումին։ Կը Հրաժարէին աշ-
խառ աշխարհէն, կոչուելու համար զի օար-
կաւազութենէ ի քահանայութիւն Ս. Եկե-
ղեցւոյ եւ այդ՝ զբոս վկայութեան ան-
ձանց իրեանց»։

Դպիրներ միաբերան երիցս «Արժանի
են» կը ձայնեն, մինչ նորընծաները կը բո-
լորուին Պատրիարք Ս. Հօր առջեւ, որ իր
ձեռքերը խաչաձեւ իւրաքանչիւրի գլխուն
դնելով կ'աղօթէ. «Էյս դնեմ դձեռն ի վերայ
սորա եւ դուք ամենեքեան աղօթս արարէք
զի-արժանի լինիցի սա զատուծան քահանա-
յութեան անարատ պահելի տառջի քնդանոյ
Տեառն Աստուծոյ»։

Պատարագը կը շարունակուի հանդիսա-
ւոր եւ հոգեմայլ մթնոլորտի մը մէջ, երբ,
«Ողջոյն»-էն առաջ, չորս նորընծաները կը
ծնրադրեն Պատրիարք Ս. Հօր առջեւ՝ ըն-
դունելու համար քահանայական սեւ փե-
լոնները իրենց ուսերուն։ Ապա, իբր զպատ-
մունան ուրարութեան եւ հանդերձ փա-
ռաց անոնց կը շնորհուին եկեղեցական
միւս զգեստները՝ սաղաւարտ, փորուար,
գօտի, շուրջառ եւայլն, որոնցմով կը զգես-
տուորուին քաշուած վարագոյրին տակն,
մինչ դպիրներ կ'ըղանակեն յուզաթոթոս
«Յորհուրդ խորին»։ Երբ վարագոյրը կը
բացուի, անոնք ա'լ պատարաստ են իրենց
ճակատներուն վրայ ընդունելու Ս. Օծման
սրբալոյս Միւռոնը։

ՕԾՈՒՄ ՆՈՐԸՆԾԱՆԵՐՈՒ

«Առաքելոյ աղանձոյ» շարականի երգե-
ցողութենէն ետք, որ ազդարար կանչն է
Ս. Հոգիի իջման, ձեռնադրիչ Ամենապա-
տիւ Սրբազանը, խորին լուութեան մը մէջ
սրբալոյս Միւռոնով կ'օծէ նորընծաներէն
իւրաքանչիւրին ճակատին ու ձեռքերը, վե-
րակոչելով զանոնք իրենց նոր անուններով։
Այսպէս, Եղիա Սարկաւազ կը վերակոչուի
Տէր Աղան, Յարութիւն Սարկաւազ՝ Տէր
Սիփան, Մանուէլ Սարկաւազ՝ Տէր Նարեկ,
եւ Յովհաննէս Սարկաւազ՝ Տէր Սեւան։
Ապա, կարճ աղօթքէ մը վերջ, Ամենապա-
տիւ Սրբազանը Սուրբ Արիւն կը փոխանցէ
անոնց՝ շնորհելով իշխանութիւն Ս. Պատա-
րագ կատարելու։ Երբ նորընծաները, յու-
զումէն դողդոջուն, իրենց անդրանիկ օրհ-
նութիւնը բաշխեցին էին Տաճարը լցնող Հա-
ւատացեալներուն, ձեռնադրիչ Ամեն. Սըր-
բազանը իր հոգեւոր զաւակներուն խօսեցաւ
հետեւեալ գեղեցիկ խորատականը.

«Բնաբան չունիմ այսօրուան խօսքիս.
բնաբան առնմի եմ, որոնք կեցած եմ այս
պահուս Աստուծոյ առջեւ, իբրեւ սպասա-
ւորներ Հայ եկեղեցւոյ մեծ սպասին։ Եր-
բացդուած մէկմէկ խօստումներ եմ ամսով,
հասցեագրուած սրբազան նպատակի մը։

Հրաշքը այս ազուարտ ու սպցիկ հասակ-
ներուն, նպատակաւոր երազը իրենց մայրաձ-
քին եւ իրենց անվարան կեցածաճքը, Որդւն

ես կը տանին զիս այն օրումն, երբ իրենք իրենց մուտքը կ'ընէին այս Հաստատութեան հետք, բաժան բաժան հագնով, անյարիր մտքով և խուլ ազդեցութիւններով մերժելով, կնիքին տակ այն բոլորին՝ զոր մեր ընկերային պայմաններն ու հակառակորդին հարուածները դրեր էին: Եւ այս՝ մտածելու տարագ մը ըլլալէ աւելի, պատկեր մըն է իմ մէջս, անմեռ պատմութիւնը այս երաշխին եւ պայծառակերպման:

Որովհետեւ մեր պայծառակերպութեան բարձրագոյն վրայ էք կեցեր եւ սկիզբը կ'ընէք մեր հարկաւոր հարգումով կրկնելով: Չատուած աշխարհէն, այսինքն կեանքի սովորականութենէն, մեր հայրաւորները կը ծանրանան գերագոյն տեսիլով մը՝ որ կեանքն ու երազը կազմեց մեր նկեղեցիի եւ ցեղի երախտաւորեալներուն: Կը հաւատամ թէ ունիք այդ երազը, որ սէրն է Աստուծոյ եւ մեր ժողովուրդին: Յիշեցէ միշտ այս

Անդրանիկ օրհնութիւնը հաւատացեալներուն:

Տարիները եւ չափազօր խնամքը անցուցին մեր հասակները, յարգարեցին մեր մտքին անդաստանը՝ գիտակցութեան սերմերը ընդունելու համար, եւ մեր ժողովուրդին ծով կարիքներն ու սէրը պարպեցին մեր մեր վարաններէն, և այս պահուս առայց եւ բոլորապէս կը կենսաւ մեր ասպարէզի սեմին, պատրաստ՝ նուաճելու երկնքն ու երկիրը:

Այս պահուս, սիրելի նորընծայ եղբայր-

սիրտը պահեք մեր կեանքին, գայն նկատելով մեր գիտակցութեան լուսաւորումին լուսազոյն պատեհութիւնը, որ զուրկ իրապէս ինքզինքնիդ եղաք, աղբերացաք, լուսաւորուեցաք եւ ունեցաք Աստուծոյ հետ կենդանի գէշակցութեան վստահութեամբ վայրկեանը:

Հանդերձութեամբ այս բոլորով, կ'ընէք մեր անգոյնի գոհը, մեր մատաղ տարիներու մատաղը: Այսինքն կը մոռնաք մեր պատիկ

մարդը, որ հասարակ մահկանացուներու բաժինն է միայն, եւ կ'ընէ՛ք ձեր կարմիր ուխտը: Մտքի եւ հոգիի մեծերուն ճակատագիրն է ասկիւ, որոնք կը հաւատան իրենց ներքը անթելուած ձեռք անհունութեան: Ի՞նչ փոյթ թէ շատեր տրտում համակրանքով դիմաւորեն գայն. մարդիկ իրենց գիտցածը կը տեսնեն միշտ, եւ պիտի չկրնան ըմբռնել իմաստն ու տարազութիւնը ձեր այս գոհողութեան: Քիչերու համար դա՛ր պիտի մնա՛ր ողջ քանակներ այն հզօր երազներուն, որոնք քիչ անգամ կեանք կը դառնան, եւ սակայն առանց որոնց չի՛նք կ'արժէ կեանքը: Դժուար անշուշտ, բայց հոգիներուն համար որոնք գազափարի բռնեմ են բռնկած՝ ոչինչ կայ անկարելի:

Եր երբեմն որ ազնուականներու, պաշառութեան միայն վերապահուած էր այս ասպարէզը. սակայն անկիւ այսօր բաժինն է իրական ազնուականներու, մտքի, հոգիի ընտրեալներուն՝ որ միակ ճշմարիտ ազնուականութիւնն է, առանց որուն մարդիկ գոնեակ արարածներ են, նայնիսկ իրենց ոսկիի դէզերուն եւ փողոսկրեայ գահերուն վրայ: Դուք ձեր այս կեցածածովը, որ տուրքն է ձեր ազնւի դաստիարակութեանը, բարձունքներու կը սեւեռէ՛ք ձեր նայածածները եւ սրբագրել կը փորձէ՛ք քաղաքակրթ կայուած մեր դարը՝ որ այնքան փոքրած է սահմանները իր գգալու եւ մտածելու առաքինութեան, որ հազիւ թէ ձեզ հասկնալ կարենայ:

Բացէ՛ք ձեր միտքը Աստուծոյ լոյսին եւ մեր պատմութեան հրաշքին: Սակայն այս ուժն ու շնորհը ձրի չեն գար. պէտք է առատամայ ձեր մտքին տեսութիւնը, մաքրել ձեր հոգին՝ բացուիլ կարենալու համար Աստուծոյ փառքին եւ մարդոց կարիքին հաւասարապէս: Միջնորդներ է՛ք Աստուծոյ եւ մարդոց, որ գերազոյն գազաթն է մարդկային արժէքներուն: Ի վերջոյ մի՛ մոռնա՛ք որ արցունքներով կը սրբուի հոգիին կտաւը եւ կրակով՝ մտքի ձեկին: Մաքրուիլ, մաքրել կարենալու համար, սովորիլ, ուսուցանիլ կարենալու համար, Աստուծոյ մօտենալ, ուրիշներ մօտեցնել առաջ: Կրակէն կ'առկայձի կրակը եւ լոյսէն՝ լոյս: Վայ այն եկեղեցականին որ

թափուր մտնով ու հոգեով կը կենայ իր ժողովուրդին դէմ:

Ունեցէ՛ք ճառն սէրը ձեր ժողովուրդին, որ Աստուծովէ վերջ գերազոյն իրականութիւնն է մեզի համար: Ասպարէզը որու սեւիւն կը կենա՛ք, աշխարհիկ շահերով եւ զգացումներով պայամաւոր ասպարէզ մը չէ, այլ *պարտքի ճամբայ* մը: Եւ եթէ գիտնա՛ք թէ անհունապէս աւելի կ'արժէ տալ ճան առնուլ, այն ատեն հասկնալի կ'ըլլայ սիրալի գեղեցկութիւնը ձեր կոշտութիւն եւ կեանքի դժուարութիւններն ու դառնութիւնները հրաշխիւ իմն կը փոխակերպուին քաղցրութեան: Ե՛րբ տուած չէ այս ժողովուրդը իր լաւագոյնը, պահելու համար իր հոգիին ու մտքին արժէքները: Մեր ժողովուրդը զինն է այս գոհողութեան:

Իրեն Հայ եկեղեցւոյ գաւակներ եւ պաշտօններին, ճնշումին տակն է՛ք այն փառաւոր մարդերուն, որոնք մեր եկեղեցւոյ փառքը կերտեցին մեր լեռներուն չափ ամուր, մեր հոգիներուն չափ խորհրդաւոր, եւ մեր երկնքին չափ գեղեցիկ: Վրստահ եմ թէ այս պահուս ձեր մտածումին ազդեւէն կ'անցնին լաւատարիչ, Սահակ եւ Մեարտ, Նարեկացին, Շնորհալին եւ ճմաններ, որոնք ձեզի նման կապեցին պարտքի այս գօտին, հագան կրակէ այս շաղկիլը եւ ծառայեցին իրենց ժողովուրդին:

Յաւուրմն տակն է՛ք նոյնպէս այս Հաստատութեան մեծ հոգիներուն, որոնք իրենց արցունքով ու արիւնով վառ պահեցին Ս. Յակոբայ կանքեղը և յանձնեցին իրենց անունը պատմութեան: Ամէն անգամ որ ձեռնադրութեան մը շնորհաբաշխութիւնը կը կատարուի, կը խայտան անոնց հոգիները իրենց անմահութեան կայքին մէջ:

Եւ անցեալի այդ բոլոր փառքերը այս պահուս կ'ընեն իրենց խորհրդաւոր տաղանգքը ձեր հոգիին մէջ, կը մէկտեղուին փաղանգ առ փաղանգ, ըլլալու համար *տեւիլքը, յայտնութիւնը, Հոգին*, ամբողջութիւնը Հայ եկեղեցին, ոսկեծիր օգակի մը մէջ ճով ճովի բերելով ներկան ու անցեալը բնիստեմէական մեր դարաւոր ժառանգութեան:

Զգացէ՛ք միշտ ինզհինքինդ այս յուզու-

միմ առթած տպաւորութեանց ներքեւ, ու պիտի պաշտպանուիք վատառողջ սերմերէ՝ որ մեր օրերու կեանքին են: Վասնզի այս մեծ յիշատակներուն հետ, քովն ի վեր անոց, կան հաւասարապէս մարդկային փոքրութիւններ. մի՛ տեսնէք այդ նոյն մութիւնները, մանաւանդ՝ մի՛ իջնէ՛ք անոց: Ի՛նչ գեղեցիկ է փոքրութիւններու քովն անցնիլ արեւմարեալ ու հպարտ: Ունեցէ՛ք այդ եպարտութիւնը կեանքի

կը շնորհաւորեմ ձեր մուտքը սրբազան այս Հաստատութեմէն ներս, մագրելով որ ըլլ լ՛մ մշակներ առանց ամօքոյ, շարունակելով մեր եկեղեցւոյ արի արանց հայրերուն աւանդութիւնը: Ձեզի կը յանձնեմ եկեղեցւոյ ծոցը, խնդրելով Աստուծոյ եւ բոլոր Սուրբերուն հովանին ձեր երկտասարդ կեանքներուն վրայ»:

Մինչ Սարկաւազը «Ողջոյն տուք ձեռնաց» կը ձայնէ, Պատրիարք Ս. Հայրը

«Բնաբանն աստի՛ք են, որոնք կեցած են այս պահուս
Աստուծոյ խորանին առջեւ»:

փոքրութիւններու հանդէպ, եւ խոնարհութիւնը՝ մեծութեանց նկատմամբ:

Ամէն հաստատութիւն իր սիւնայլը ունի, որ աւխտն է իր կեանքին ու գործին: Մերը կտրուած գլուխ մըն է: Ով որ ի հարկին պատրաստ չէ տալու իր գլուխը, չի կրնար անդամը ըլլալ Ս. Գլխադրի Ուխտին ու զինուորեալ այս Միաբանութեան: Կեանքը արեան ճուրղով կը քալէ իր կատարելութեանը:

Կ'ողջագուրէ չորս նորընծաները, եւ իրեն կը հետեւին Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան անդամ եպիսկոպոսներ, վարդապետներ ու արեղաներ, որոնք Համբարձումի նորընծաներուն ճակատներն ու ձեռքերը՝ զանոնք Միաբանութեան շարքերէն ներս կ'ընդունին:

Ս. Պատրարգէնն ետը ժողովուրդը խուռներամ կը դիմէ դէպի Բեմ, ուր աջահամբոյրէ արարողութիւն տեղի կ'ունենայ,

մինչ նորընծաներ գրականներու վրայ զետեղուած Աւետարաններէ հատուածներ կ'ընթեռնուն:

ՎԵՂԱՐԻ ՏԸԻՉՈՒԹԻՒՆ

¹ Նոյն օրը, Երեկոյեան ժամերգութենէն վերջ, Ամենապատիւ Պատրիարք Ս. Հայրը

կր կատարէ վեղարի օրհնութեան եւ տրականութեան արարողութիւնը, որ ամբողջութեամբ կը բաղկանայ Ս. Գրոց ընթերցումներէ եւ քանի մը մեծ աղօթքներէ: Ամենապատիւ Պատրիարք Ս. Հայրը վերջին կարճ աղօթքով մը կր վերցնէ նորընծաներու զուխն սարկաւազական ջրբուծը եւ կու

Ձեռնադրիչ Ամենապատիւ Պատրիարք Ս. Հայրը չորս նորընծաներուն հետ (Ձախէն աջ). Հոգշ. Տ. Նարեկ Աթղ. Մարգարէլեան, Հոգշ. Տ. Սիմեոն Աթղ. Մխսեան, Հոգշ. Տ. Աղան Աթղ. Պալիօգեան եւ Հոգշ. Տ. Սեւան Աթղ. Ղարիպեան: Դ Դ

տայ վեղարը: Այս, Նորին Ամենապատու
ւորեան «Պահպանիչ» էն հոգ, նորնծա-
ները Պատրիարքարան կ'առաջնորդուն:

Ընթրիք

Երեկոյեան ժամը 6:30-ին տեղի ունե-
ցաւ Միաբանական Ընդհանուր ընթրիք,
նախադասութեամբ Պատրիարք Ս. Հօր:
Սօք Կոն Գերշ. Տ. Նորայր Եպս. Պողոս-
եան, Հոգշ. Տ. Տ. Կրեւել, Յովսէփ Լ.
Դանիէլ վարդապետներ, որոնցմէ հոգ Պատ-

րիարք Ս. Հայրը խօսեցաւ նորնծաներուն
յոհողութեան արժէքին և եկեղեցական առ-
պարկի վեհութեան մասին: Գոհութեան
նշանով փակուեցաւ ընթրիքի ղեկընդ
այս պահը, եւ նորնծաները առաջնորդուե-
ցան Բեթղէմէի Ս. Մենդեան վանքը, ուր
պիտի անցնեն իրենց առանձնութեան քա-
ռանորհայ շրջանը: Իրենց առաջնորդ և
դաստիարակ նշանակուեցաւ Ժառանգա-
ւորաց վարժարանի և Ընծայարանի Փոխ-
Տեսուչ՝ Հոգշ. Տ. Արշէն Արեղայ Արիադ-
եան:

«ՍԻՈՆ», ԱՅՍ ՈՒՐԱՅ ԱՌԻԹՈՎ ՋԵՐՄԱԳԻՆՍ ԿԸ ՇՆՈՐՀԱՌՈՐԷ
ՆՈՐԱՅՈՒ ՉՈՐՍ ԱՐԵՎԱՆԵՐԸ. ԱՆՈՆՑ ՅԱՆԿԱՌՈՎ ԱՄԷՆ ԿԱՐԳԻ ՅԱՋՈՂՈՒԹԻՒՆ
ԻՐԵՆՑ ՍՈՒՐԲ ԱՍՊԱՐԷՅԻՆ ՄԷՋ:

Կ Ե Ն Ս Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն Ք

1. ՆՈՐԸՆԾԱՆԵՐ

Հոգշ. Տ. Ազան Արք. Պալիօգեան.

Աւագանի անունով ճիշտ է Մնած է Հա-
լէպ 1946-ին, նախնական կրթութիւնը
տեղւոյն Բէթէլ վարժարանին մէջ ստանալէ
հոգ, իրը շրջանաւարտ 1961-ին կ'ըն-
դունուի Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց
վարժարանը, որուն դասընթացքը ~~ստոր-նոր~~
տեղով 1968-ի Յունիսին, կը ձեռնադրուի
Ամենապատու Պատրիարք Ս. Հօր կողմէ:

Հոգշ. Տ. Սիփան Արք. Մխսեան.

Աւագանի անունով Յարութիւն: Մնած
է Հալէպ 1948-ին: Նախնական կրթութիւնը
կը ստանայ տեղւոյն Գերմանիկեան և Մե-
րուպեան վարժարաններուն մէջ: 1962-ին
կ'ընդունուի Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց
վարժարան:

Հոգշ. Տ. Նաբեկ Արք. Մարքապէլեան.

Աւագանի անունով Մանուէլ: Մնած է

Պէյրուս 1947-ին: Նախակրթութիւնը
ստացած Ազգային Արդարեան և Ահմադ-
ճեան վարժարաններուն մէջ: Վերջոյն Դ.
Դասարանը աւարտելով դիմած է և ըն-
դունուած Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց
վարժարանը:

Հոգշ. Տ. Սեւան Արք. Ղաթիպեան.

Աւագանի անունով Յովհաննէս: Մնած է
Պէյրուս 1940-ին: Նախնական ուսումը կը
ստանայ տեղւոյն Ազգային Արդարեան և
Ռուբինեան վարժարանները, որուն Ե. Դա-
սարանը աւարտելէ հոգ կը նետուի կեանքի
ասպարէզ, միաժամանակ ինքնաշխատու-
թեամբ շարունակելով իր ուսումը, միշտ
իր մէջ վառ պահելով եկեղեցական ըլլալու
փափաքը: 1965-ին իր գերմումին ընթացք
արուելով, կ'ընդունուի Երուսաղէմի Դրպ-
րեմեանք և կ'աշակերտի Ընծայարանի Ա.
Դասարանին:

2. ՍԱՐԿԱՒԱԳՆԵՐ

Վարդան Սարկաւագ Տատուրեան.

Ծնած է 1948-ին Հալէպ: Յաճախած է տեղւոյն Հայկազեան վարժարանը, որուն Ե. Դասարանը աւարտելէ ետք 1962-ին մտած է Ժառանգաւորաց Վարժարան:

Պօղոս Սարկաւագ Մանուկեան.

Ծնած է 1948-ին Հալէպ: Նախնական կրթութիւնը տեղւոյն Հայկազեան վարժարանին մէջ աստանալէ ետք ընդունուած է Անթիլիասի Դպրեմանքը, որուն Գ. Դասարանը աւարտելով 1966-ին եկած է Երուսաղէմ:

Մանուկ Սարկաւագ Մուրատեան.

Ծնած է 1951-ին Հալէպ: Նախակրթութիւնը Գամիշլիի Ազգային վարժարանը աստանալէ ետք, Ե. Դասարանը աւարտելով կու գայ Երուսաղէմ:

ՕՅԵԻԿ Սարկաւագ Այֆագեան.

Ծնած է Սղերդ 1951-ին, որուն պետական նախակրթարանը աւարտելէ ետք աշա-

կերտած է Պոլսոյ Ս. Սալ Դպրեմանքին և, միջնակարգ բաժինը աւարտելով դիմած եւ ընդունուած է Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց Վարժարանը 1967-ին:

Սարգիս Սարկաւագ Պարսաւեան.

Ծնած է Արարիկը 1951-ին: Մանկութեան ընտանիքը փոխադրուած է Պոլիս, ուր ան յաճախած է Մեսրոպեան վարժարան, որուն շրջանը աւարտելէ ետք մտած է Ս. Սալ Դպրեմանք: Այս վերջնոյն միջնակարգ շրջանը աւարտելով դիմած է եւ ընդունուած Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց Վարժարանը 1967-ին:

Շահան Սարկաւագ Քէօսէեան.

Ծնած է Պոլիս 1950-ին: Եաճախած է տեղւոյն Արամեան վարժարանը, ապա երկու տարի հետեւած է երկրորդական կրթութեան: Պարագաներու բերումով նետուած է դօրծի ասպարէզ: 1967-ին դիմած եւ ընդունուած է Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց Վարժարանը:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

Պ Ա Ր Ա Պ Մ ՈՒ Ն Ք

ԿԻՒՐԴԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏԻ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԱՑԻՈՑ

Մարդեղութեան Խորհուրդին նպատակը.—

Տեսնելէ ետք Կիւրեղեան «տեսնութիւն»-ը՝ Մարդեղութեան Խորհուրդին առնչութեամբ, այժմ հարկ է այդ միջոցաւ քննել բուն նպատակը նոյն Խորհուրդին։

ա. Մարդացեալ Բանին Միջնորդութիւնը.—

Կիւրեղ Աղեքսանդրացիի համար Մարդեղութեամբ Բանն Աստուած նախ եւ առաջ միջնորդը եղաւ, նպատակ ունենալով մարդկային ցեղի փրկութիւնը։ Սոյն նպատակի իրագործման համար հարկ եղաւ Բանին մարդանալը, որով Կիւրեղի աստուածաբանութեան մէջ անհրաժեշտ կապ մը ստեղծուեցաւ ընդմէջ Փրկագործութեան եւ Քրիստոսի Մարդեղութեան։

բ. Մարդացեալ Բանը Միջնորդն է որքան աստեմ որ Ան կը հաշտեցնէ մարդիկ ընդ Աստուծոյ.—

Քրիստոս եղաւ Միջնորդը, որովհետեւ, իր փրկարար գործով հաշտեցուց մարդիկ Աստուծոյ հետ եւ վերահաստատեց սկզբնական յարաբերութիւնը ընդմէջ անոնց։ Սոյն վերանորոգման համար բացառիկ եւ անփոխարինելի միջամտութիւն մը անհրաժեշտ էր Մարդացեալ Բանին Անձով, որ իր վրայ ունենար աստուածային ու մարդկային գոյամիջանկներ՝ գործադրել կարենալու համար իր «փրկագործական տեսնութիւնը» որպէս արարք միջնորդութեան։

գ. Չարչաքանգ եւ տկարութիւնք անիրա-

ծեշտ հետեւանքները եղան Մարդեղութեան, որոնք սակայն «տեսնութեամբ» իմաստ ստացան.—

Բանն Աստուած իրը ըրաւ ամէն շարժաւոր եւ տկարութիւնք ի՛ր իսկ մարմնոյն միջոցաւ՝ որ անճառելի կերպով միացաւ Իրեն, ինք — Բանն Աստուած — սակայն ինքնին մնալով անշարժարելի։ Աստուածային բնութեան «անշարժարելիութիւնը» կը լրացուի Կիւրեղեան «շարժարելի ըստ տեսնութեան» իմացումով, որ է ըսել թէ եւ Աստուած ըստ Իր բնութեան շարժարելի է, սակայն բացառիկ նպատակի մը սիրոյն Ան նոյն տառապանքները իրը ըրաւ իր մարմնոյն միջոցաւ։ Այս պատճառաբանութիւնը կը համաձայնի այն իրողութեան հետ թէ Բանն Աստուած անգիտակ չէր թէ ինք պիտի ծնէր կնոջմէ՝ մարդոց փրկութեան համար։ Հետեւաբար, իր անգիտակ չըլլալը՝ իր գալիք շարժարանքներու կամ տրկարութեանց նկատմամբ, ինչպէս նաեւ իր պատրաստակամութիւնը հանգէպ կամաւոր յամոճառութեանց, գոյացուցին եւ բացատրեցին «տեսնութիւնը», եւ երեքը միասնաբար, — այսինքն գիտակցիլը, յանձնառու ըլլալը եւ տեսնութիւնը —, յայտնեցին փրկագործութեան մեծագոյն արարքը Մարդացեալ Բանին ձեռամբ որ, թէ եւ աստուածային բնութեամբ անշարժարելի, սակայն նպատակաւոր միաւորումով մը յանձնառու եղաւ մարդկային տկարութեանց, շարժարուելով, խաչուելով եւ թաղուելով։

Մեկնաբանութիւն «Տնտեսութեան».—

Մարդեղութեան որոշակի նպատակը
«տնտեսութեամբ» առաւել եւս մեկնարան-
ւած է Պարապմանց Գրքին մէջ Ս. Գրային

լազմաթիւ մէջըրումներով: Զայն ալդ է-
ջերուն մէջէն հետեւեալ փակով կարողած
ցանք արտարերիւլ աւելի պարզուած տես-
նելու ցանկութեամբ.

ՔՐԻՍՏՈՍՈՎ	Ի ՄԱՐԴԻԿ	ՅԱՅՏՆՈՒԱՅ
ա. Խոնարհութիւն ծառայի կերպարանաւ «որ զան- ձրն ունայնացոյց»	Աստուծոյ պատկերը	Համախմբում եւ եղ- բայրութիւն նոր ան- ղամակցութեամբ
բ. Որդիութիւն	նորաստեղծ յարաբե- րութիւն Աստուծոյ և մարդոց միջեւ	արբազործած և ար- ղարացում
գ. Զարչարանք եւ զոհա- դործում	տիեզերական մաս- նակցութիւն եկեղեց- ւոյ կեանքով եւ իր- հուրդներու ստացու- մով	վերադառնում կորսը- ւած անձին եւ որդե- զրութեան ապահո- վութիւն:

Վերադառնալ պատկերը երեք քայլեր կը
պարզէ մեր մաքին տեղեւ.—

ա. Քրիստոսով եղած նախաձեռնու-
թիւնը,

բ. Մարդոց մէջ պոյացած Քրիստոսի
միայնութիւնը,

գ. Քրիստոսի միջնորդութեամբ ստեղ-
ծուած մարդկային կեանքը:

Այս երեքը աւելի թանձրականօրէն ցոյց
կու տան Մարդեղութեան փրկարար շարն-
տեսութիւնը: Առնենք իւրաքանչիւրը ա-
ռանձինն.—

Ա. Զանձն ունայնացոյց, առնելով ծա-
ռայի կերպարանքը.—

Քրիստոսի Անձին ունայնացումը առա-
ջին անգամ բացատրուած է Պօղոս Առաք-

եալի Փիլիպեցոց Թուղթի Բ. 7-ին մէջ:
Փառք կը Համապատասխանէ Քրիստոսի
ամբողջական խոնարհութեան ծառայի կեր-
պարանքով: Վիճակ մը՝ որ իր կեղբոնական
տեղը կը զբաւէ Տիրոջ փրկագործութեան
մէջ: Կիրեղ Հայրապետ այսպէս կը բնո-
րոշէ.

«Զի ըստ բնութեան զոլով եւ ըստ ամե-
նայնի ամենակատար, Բանն Աստուծոյ, եւ
բաշխեալ յիւրոյն լրամնէ ստացուածոցս,
զիւրան Խափեալ ասեմէ, ոչ ինչ յիւրն վը-
նասեալ բնութիւն. եւ ոչ ի պարտ գոլոյն
այլ ազդ ունել, կրեալ ամբոխումն ինչ, եւ
ի նուաշտութիւն զիջումն ըստ իրիք ինչ
բնաւին, քանզի անփոփոխելի եւ անալա-
լելի է եւ ինքն որպէս եւ ծնող նորա...»

խակ յորժամ եղևն մարմին, այսինքն մարդ
 և և մարդկութեանս ազատութիւն իրա-
 ցուցանէ»⁽¹⁾ ։

Ընդդռնած խօսքերը կ'ուզեն բացատրել
 թէ Քրիստոսի Անձին մէջ երկու փնակաները
 զոյսկցած են եւ զիրար լրացուցած ։ Աւե-
 ին, կը յայտնուի թէ մարդկային տղջա-

տութիւնը իրացոյց՝ բաշխելու հոմար
 «յիւրոյն իրօտնէ տաքցուած» ։ Ապա Կիւ-
 բեղ անուններով եւ համապատասխան ստո-
 բուկներով կը յատկանշէ Տէրոջ երկու
 զոյսկանները մարդկային եւ տոտուա-
 ճային թէ՛ Մարդկայութենէն ուռալ եւ թէ
 անկէ ետք ։

Մարդեղութենէն առաջ

Միածին

Բանն Աստուած

Պատկեր

Ճոտապայթ եւ

Նկարագրել էութեան Հօր

Կեանք, փառք, լոյս

Իմաստութիւն

Զօրութիւն, բազուկ աջ

Խորձրեալ մեծ

Վայելչութիւն

Տէր Սարաւովթ

Մարդեղութենէն ետք

Մարդ

Յիսուս-Քրիստոս

Քաւութիւն

Միջնորդ

պտուղ ննջեցելոց

անդրանիկ ի մեռելոց

Երկրորդ Աղամբ

Գլուխ

մարմնոյ

Եկեղեցւոյ⁽¹⁾

Բ. Պատկեր Մարմնոյն Քրիստոսի

Քրիստոսի խոնարհութեամբ մարդոց
 մէջ յայտնուեցաւ Աստուծոյ պատկերը ։
 Խոնարհութիւն «ծառայի» եւ «ունայնա-
 ցումի» ստորոգելներով ։ Որդին միայն ըլ-
 լալով կատարեալ եւ բացարձակօրէն ճշ-
 դրիտ պատկերը Հօր, պատկեր մը գծուած
 Հօր իսկութեան եւ էութեան վրայ, կարո-
 ղացաւ իր այդ պատկերը «տեսնեսութեամբ»
 փոխանցել մարդկութեան ։ Այսպէս, Հօր
 պատկերի «փոխանցումով» մեզի շնորհ-
 ւած կ'ըլլայ նաեւ մասնակցութեան պայ-
 մանը մեր մէջ ունեցած «Աստուծոյ պատ-
 կերը» միայն մասնակից դառնալով կը բա-

ցատրուի, որուն համար մարդկային հոգին
 իր իմացականութեամբ պատրաստ ըլլալու
 է իր Արարչին նմանութիւնը ընդունելու ։
 Մարդ կրնայ զԱստուած պատկերել իր
 միտքով, տրամաբանութեամբ եւ իմացա-
 կանութեամբ ։

Նաեւ, նոյն աստուածային պատկերը
 սրբագործումով եւ քրդեգրութեամբ աստ-
 ւածային կնիքը կը դրոշմէ մեր մէջ ։ Այս
 կնիքը սակայն կախում պիտի ունենայ այն
 ուղիղ յարաբերութենէն, որ պէտք է ստեղ-
 ծըւի Մարդացեալ Բանին եւ մարդոց միջեւ
 առաջինին շնորհած քաւութեամբը եւ
 երկրորդին զայն ընդունելու անկեղծու-
 թեամբը ։

(1) Պարագմունք, Ե 99 ։

(1) Պարագմունք, գլ. ԺԳ, էջ 110 ։

«Թէպէտ ւղեւ ընդ մեզ տնօրինարար դի-
կամանուէլ ունիմք բարեխօս առ Հայր զՅի-
սուս Քրիստոս փարգարն, եւ նա է քառու-
թիւն մեղաց մերոց»⁽²⁾։

Կիւրեղի Համար փրկագործութիւնը էա-
ռէս վերականգնումն է մարդկային բոլոր
անկումներուն եւ տկարութեանց։ «Պատ-
կերք» Որդւոյն յատկութեանց ամբողջու-
թիւնն է որպէս նշան որդիութեան եւ որպէս
կամուրջ մարդկային սրբագործումի, որ-
պէս վերադարձ դէպի Աստուած իբրեւ որ-
դիներ։

Գ. Տիեզերական Մարմին Քրիստոսի որ
է Եկեղեցի

Կիւրեղի քրիստոսաբանութեան մէջ
Մարդեղութեան տիեզերական արժէքը կա-
րեւոր տեղ մը կը դրաւ։

«Ապա աւրեմն լազում սուրբ եղեն նախ
քան զնա, եւ ոչ ոք ի նոցանէ կամանուէլ
անուանեցաւ, էր աղազաւ, քանզի չեւ եւս
հասեալ էր ժամանակ. ըստ որում պարտ էր
ընդ մեզ, այսինքն, ըստ մերում բնութեանս
լինել...»։

(2) Անդ, ԺԳ, էջ 118։

(Շարունակութիւն 2 եւ վերջ)

Մարդեղութեամբ Քրիստոսի փրկույոր-
ծութիւնը անմիջապէս կը դառնայ տիե-
զերական եւ ամբողջական, որով եկեղեցւոյ
հաստատումն ու խորհուրդներու մատա-
կարարումը կը զառնան հաստատ նշաններ
եւ եւելներ այդ տիեզերականութեան։ Կիւ-
րեղ յատկորէն կը նշէ թէ Հայատկերինձ
իսկական ներկայութիւնը մեր մէջ Մկրտու-
թեամբ կը գծուի, քանի որ անով կը թաղ-
ւինք ի Քրիստոս եւ կը վերածնինք։ Կիւրեղ
նաեւ յատկ ուշադրութեամբ Հայատկերինձ
միւս շրջանակն ալ կը գծէ որ է Ս. Հաղոր-
դութիւն որպէս սկիզբ ընդհանրական փըր-
կութեան։ Քրիստոսի Մարմնոյն ճաշակու-
մով, մարմնապէս — որպէս եկեղեցի եւ որ-
պէս անհատ — կը սրբուինք, հոգեւորապէս
կը վերանորոգուինք, եւ տիեզերական չա-
փանիւով Քրիստոսի խորհրդական Մարմ-
նոյն կ'անդամակցինք։ Այսպէս՝

«Արդ ասէ զմեզ անմաքուրս, եւ լուանայ
զլաղախեալս, եւ ի մարմնական խորհրդոյ ի
րաց առաքէ զմեռելութիւն պատուական ա-
րիւնն Քրիստոսի, եւ ի ձեռն սրբոյ մկրտու-
թեան մաքրութեան»։

ԶԱԽԷՆ Ծ. ՎՐԳ. ԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆ.

Վ Ե Ր Ա Փ Ո Խ Ո Ւ Մ

«Ռիսենալ եւ դու ի կանայս»

Ղուկաս, Ա 42:

Հայ քրիստոնէական եկեղեցին մեծ կոթողութեամբ կը տօնախմբէ Աստուածածնի Վերափոխման յիշատակը:

Ըստ աւանդութեան, Ս. Կոյսը փախճանած է Երուսաղէմի մէջ, Քրիստոսի համարածուէն 15 տարին ետք: Աշակերտները դայն թաղած են Գեթսեմանիի ձորին մէջ: Թաղման արարողութեան ներկայ չէր եղած միայն Բարթողիմէոս առաքեալը, որ փութացած էր Երուսաղէմ՝ յարգանքի իր վերջին պարտականութիւնը կատարելու: Մէծ կ'ըլլայ առաքելներուն զարմանքը, երբ թափուր կը գտնեն Աստուածածնի դերեզմանը: Աստուածորդին երկիր իջնելով երկինք փոխադրած էր Իր մօր մարմինը:

Գեղեցիկ է Վերափոխման աւանդութիւնը եւ պարզ՝ իր հաւատքին մէջ: Անցոյց կու տայ Աստուածածնի կատարելու էակ մը ըլլալը, ինչպէս նաեւ մայրութեան առաքելութեան լինելութիւնը:

«Օրհնեալ եւ դու ի կանայս» հրէշտակը այս բառերով աւետած էր Մարիամի, թէ Աստուած հաճած էր որ իր Միածին Որդին մարմին առնէր վերջնայն արգանդին մէջ, աշխարհի վրայ իրագործելու համար շերտական պարտականութիւնը: Որով. այս օրը տօնն է բոլոր կին արարածներուն, որոնք որդեգրած են ու կ'ապրին աստուածահաճոյ կեանք մը:

Մարդկային քաղաքակրթութեան պատմութեան ուսումնասիրութենէն գիտենք թէ քրիստոնէութիւնը եղաւ տեղեկական այն կրօնքը, որ կ'ինը համահաւասար դասեց մարդուն հետ: Քրիստոնէական աշխարհին մէջ իդական սեռը արժէք ստացաւ եւ զբաւեց իրեն արժանի տեղը ընկերութեան

մէջ: Մարիամ Աստուածածնի անձը զարմակէտ մը եղաւ քաղաքակրթութեան յատկութիւններ:

Հայ ժողովուրդը իր կազմակերպման սկզբնական շրջանին իսկ զիտցաւ յարգելի կին էակին իրաւունքները: Հեթանոսական շրջանի Հայ ժողովուրդի պատմութեան ընթացումը բացայայտօրէն կ'ընդգծէ անոր քաղաքական բարձր յմունքները եւ արդիւնի ապրելակերպի մը որդի դրուումը: Ինչու մաստով, Հայեր իրենց Անահիտ դիցանշին մէջ մարմնաւորած են կնոջ մը առաքելութիւնները ու զայն պաշտած որպէս «Մայր ամենայն զգաստութեանց»: Մեր նսխահայերը միշտ յարգած են կնոյ, որովհետեւ զայն նկատած են որպէս սիւնը լնտրոնիքին: Ընտանեկան սրբութեան անսղարտ պահպանութիւնը կարեւոր աղղակներէն մէկը հանդիսացած է Հայուն քաղաքակրթութեան եւ դոյաւանման:

Քրիստոնէական եկեղեցին սկիզբէն յարգած ու պատուած է Ս. Կոյսը. փաստ՝ եկեղեցիներու աւագ խորանները, որոնք Ս. Կոյսին նկարով զարդարուած են: Ձեռով մը, Աստուածածինը գրաւած է Հեթանոս դիցունշիններու տեղը եւ իր վրայ հրաւիրած մարդոց պաշտամունքը: Նարեկացին հետեւալ բառերով ներբողած է Աստուածածինը.

«Հրեշտակ ի մարդկանէ, մարմնատեսիլ քերպրէ, երկնաւոր արքայուհի, անխաւն իրքեւ զօդ, մաքուր սրպէս լոյս, անշաղաթ ըստ մնամուքեան պատկերի արուսեկիմ բարձրութեան, գերազանցեալ գրեականութիւն անկոյնիցիմ, սրբութեանց երամաւոր խոստումն տեղի, նշմր շնչական» (Բան Զ).

Աստուածամայրը իր մաքրամաքուր կենցաղին շնորհիւ յարգանք խլած էր իր շուրջիներէն: Անրիծ էր ու կատարեալ մայր եւ պարտաճանաչ՝ իր կնոջական ու մայրական պատասխանատուութիւններուն: Ան իր առաքինութիւններուն համար բնորոշեցաւ Աստուծով, մարմին տալու աշխարհի Փրկչին ու պարձաւ օրհնեալ:

Տիրամօր կեանքին մէջ երբեք չենք հանդիպիր դէպքի մը՝ ուր շլացած տեսնենք զինք իրեն տրուած պատիւներէն: Բնդհանրապէս, ան մնացած է միշտ պարկեշտ, խոնարհ եւ զթոս:

Աստուածածնի անձը որ համակ մէծութիւն է, թող օրինակ ծառայէ նոր անուանի իզական սեռին: Արժան կեանքի պարզեւած ազատութիւնը երբեք առիթ թող չըլլայ

կին տրտածը պարպելու իր կնոջականութենէն: Աստուին աշխատանքները պատճառ թող չըլլան երբեք որ իրենք հեռու կենան իրենց կնոջական ու մայրական պատասխանութիւններէն: Մայրութեան իսկաւր, որ զուգորդուած է Աստուածամօր անձին հետ, առաջնորդ թող ըլլայ Հայ մայրերուն: Որովհետեւ բնականական յարկէն ներս անոր բարոյական կեցուածքին ու մատակարարած դաստիարակութեան շնորհիւ կր կերտուի նկարագրիւր նորահաս սերունդին: Հետեւաբար, Սուրբ Նարեկացիին հետ մենք չենք մեր ձայները բարձրացնենք սոս Ս. Կոյնն եւ իրմէ խեղբներ «կաթիլ մի կաթին քումդ կուտութեան յանձն իմ տնձրեւեալ կենաց ինձ զօրէ»:

ԲԱՆԳԷՆ ՎՐԴ. ԹՈՓՃԵՆԸ

ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵՆԱԿԱՆ ՇԱՐՈՒԽՄԸ

Արևելյան կամ ծխական եկեղեցիներու՝ միութենական շարժումին մէջ գործուն վասնակցութեան խնդիրը տակաւին անորոշ եւ անկերպարան պատկեր մը կը ներկայացնէ։ Նոյնը՝ աւելիով, կարելի է ըսել շոյատառնեայց Առաքելական եկեղեցւոյ մասին։ Պատճառները շատ են այս շատ զանգուգ եւ աշխպէս քննական յառաջացումին։ Իրողութիւնը կը մնայ սակայն շատ պայծառ — այն է, միութենական շարժումը կենսական կարիքը եւ անոր, քանի կ'ազնւեմ եկեղեցիներու կարելի միութեան մը, համար տարածած աւելի քան յիսուի առիթներու հսկայ աշխատանքը։

Հոսկնալի է որ նման պատմական քաջ մը կ'առնուի զլիսաւորութեամբ Արեւմտեքի Անկղիքան—Ռոյոքական եկեղեցիներու, քանի որ անոնք 5(Ո) տարուան այսպէս կոչուած բարեփոխում կամ բարեկարգեալ յառաջընթացի մը մէջ դրին իրենք դիրենք, գործնականացուցին կրօնքը, պարզացուցին տառաւածարանութիւնը եւ քրիստոնէութիւնը գործնականապէս ի սպաս դրին մարդկային կեանքի բարեօրոշմին։ Այս քայլը, անտարադոյս, եկեղեցին իր անմեղականալի գերբերէն խոնարհեցուց, ծառայի կերպարանը՝ զգեցուց եւ այս սուրբ հաստատութեան հարաքստ արձագանգը՝ որ է «Էֆումնիֆ», լսելի սկսաւ դարձնել աշխարհին։ Բաւը յոնարէն է եւ կը նշանակէ 'տիեզերքի ամբողջական քննութիւնը'՝ որ իր կարգին պիտի հաստատէ ի սպաս հանուր աշխարհին գրուած եկեղեցւոյ ծառայութիւնը։ Միութենական շարժումը, հետեւաբար, սկսաւ յայտնի դարձնել այն ինքնածին սկզբունքը, ըստ որում եկեղեցին ինքզինքին է սր պէտք է դալ, ինքեմբմէն դուրս ելլելով եւ իրենները փնտռելով ու առնոց միանալով։ Միութենական շարժումը առաջնորդներու միտքը երբեք միաձուլութիւն հաստատել չէ։ Մինչդեռ միաձուլութիւնը առարկաբան է եւ Ֆիգիբական աշխիւն միայն հաճելի, միւս կողմէ իբրաւ

միութիւնը, եկեղեցիներու միջոցաւ որոնւած ճշմարտութեան ուղիներու միացման կէտն է, հանդիպման ողջոյնի տեղն է, ուր եկեղեցւոյ ղոթութիւնը իր միութեամբ կը սպասէ երեւան հանուելու աշխարհին մէջ եւ աշխարհին զի սպասաւորութիւն։ Այս տիեզերական հասկացողութեամբ, հետեւաբար, արդայնական, վարդապետական, մշակութային եւ ծխական գունաւորութեան, որոնք տեղական եւ տանդական ծագում ունին, զոքսաւորներ են առջը եկեղեցին եւ զեղեցկացուցեր, ժողովուրդներու աշխարհադրական եւ ազգայնական ալլազանութեան դրոշմն են դրեր անոր վրայ, որոնք սակայն տակաւին չեն խափանած Ա. Հոբոյն ներշնչումն ու յարուցեալ միտք Փրկչի յաղթանակին նշանը եղող արգարութիւնն ու խաղաղութիւնը։

Այս կարճ խորհրդածութիւններս վաւերական կը թուին ըլլալ ինծի, քանի որ անոնք հիմնուած են վերջին շատ կարճ տարւածքներու քրիստոնէայ աշխարհի ցուցաբերած փորձառութեանը վրայ։ Արդարեւ, մտքի եւ կեցողութեան արագ բարեփոխում, Արևելքի եւ Արեւմուտքի դրեթիւնովերապաւ յարաբերութիւն, եկեղեցիներու հակառակորդ հռչակուած առաջնորդներու հանդիպում որոնք բոլորին քաղաքակիրթ, թէ իսկ դիւանագէտ, մերձեցումները եկան օժտելու մշուշի ետին պահուած սուրբ սիրով, փոխադարձ յարգանքով, եւ եկեղեցիներու ղոթութիւնն իսկ ապահովող ներքին միութեան ուժով։ Այս առաջադրանքով Վատիկան իր գոնները բացաւ անհախարհայն ապաստանութեամբ, որպէս հակազդեցութիւն Եկեղեցեաց Համաշխարհային Ռոհուրդի լայնածաւալ ծրագիրներուն։ Վերջին երկու Պապերը իրենց ներքին ուժին մէջն իսկ տկարանալ զգալով թարմացնել ուղեցին իրենց միջնորդութեան կաթոլիկ եկեղեցին սկսաւ, տրամադրուել զի սպասաւորութիւն աշխարհի։ Արեւելեան եկեղեցիներու պետեր վերջին տար-

նամեակին եղան աւելի քան պայծառատես, տեսան ու հասկցան ոչ-միաձեռութեան այլ իրաւ միութեան կարիքը եւ փութացին ողջունել զիրար: Նախ Քենթըրպըրիի նախկին Արքեպիսկոպոս Տէթ. Ֆիշըրը բրաւ իր պատմական այցը Հռոմով եւ քանդեց թաժանոժի պատը եւ նուիրականացուց անդլիտական ծանօթ դիւանդադիտութիւնը. նոյնը բրաւ իր յաջորդը՝ Տէթ. Րէյմզի: Պօղոս Պապը դուրս ելլելով Վատիկանէն, հանդիպում ունեցաւ Տիեզերական Պատրիարքին՝ Աթենակորաս Առաքինի Հետ: Այդիս Արքեպիսկոպոս Հայրապետը Վազգէն Ա իր աննախընթաց այցելութեանց ընթացքին հանդիպումներ ունեցաւ Թէ՛ Քենթըրպըրիի Արքեպիսկոպոսներուն եւ Թէ՛ Յունաց Տիեզերական Պատրիարքին Հետ: Այնպէս որ իրարու հանդէպ յարգանքի եւ ճանաչման անհրաժեշտ քայլերը աւելուեցան Ֆիզիքապէս եւ անձամբ, իսկ միւս կողմէ ալ ծրարադրեալ եւ սերտողական աշխատանքները իրար յաջորդեցին տասնամեակներէ ի վեր: Արդ, Արեւելք եւ Արեւմուտք ցարդ կըրցած են երկու Հիմնական սկզբունքներու վրայ Համաձայնիլ:—

ա. Իրարու հանդիպելու անվերապահ կարելիութիւն:

բ. Եկեղեցին, միացեալ ճիշդով մը, դէմ յանդիման բերելու աշխարհին եւ անոր ընկերային-բարոյական կարգ ու սարքին:

Այս ներածականէն ետք օգտակար պիտի ըլլայ արագ ակնարկ մը նետել Եկեղեցեաց Համադիւարակային Ոորհուրդի Հաւատքի եւ Կարգի բաժանմունքի աշխատանքներուն վրայ, յստակացնել կարենալու Համար մեր միտքը, Հայց. Եկեղեցեայ դիրքը, եւ մեր Հաւանական Հակադդեութիւնը միութենական աշխատանքներուն:

Ա. Ուղղափառ Եկեղեցիներուն պատմութեան մեղրադարձը հեռագէտ Միտքեմակիան Շարժումին:

Նախ ընդունինք որ Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու մասնակցութիւնը էքումենական Շարժումին՝ տակաւին սկզբնական փուլին եւ փորձառական նկարագիր ունի եւ այս պատճառաւ կարծէք մերձեցման արժանաւայ փորձեր են որ կ'ըլլան, որոնցմով փոխադարձ ծանօթացման եւ սերտորոշեան ընթացքի է որ կ'ըլլէ՝ շարունակ-

ւի: Դանդաղ յառաջացման պատճառը հաւանաբար նախ քաղաքական է, քանի որ Ուղղափառ եւ Արեւելեան Ազգային Եկեղեցիներ իրենց դոյութիւնը կապած են իրենց ազգային բնոյթին եւ միշտ ալ դժուար եղած է բաժանման դիժը քաշել ազգային եւ եկեղեցական իրողութեանց միջեւ: Նոյն այս երևոյթը աւելի չնշտուած է այն պահերուն, երբ Մերձաւոր Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներ կասկածանքով եւ վերապահութեամբ դիմակայած են Հռոմէական Կաթոլիկ, Անկլիքան եւ Բողոքական յարանուանութեանց մերժեցումները, անոնց մէջ Ֆրանսական, անդլիական եւ գերմանական-աւստրիական քաղաքական նպատակներ տեսնելով: Այս մտալիսութիւնը պատճառ եղած է որ էքումենական Շարժումի առաջնորդներ պատրաստ եւ պատրաստակամ ընդունելութիւն չգտնեն Ուղղափառներէն: Նոյնպէս չգտնեց յետեւ որ Արեւմտեան Եկեղեցիք Հետամուտ եղած են, մինչեւ մօտաւոր անցեալին, մարդոքութեան ճիգերով բաժնելու Արեւելեան Եկեղեցիները՝ անոնց մէջ հակա-ազգայնական սերմեր ցանելով:

Երկրորդ, Օրթոտոքս եւ Արեւելեան Աղղային Եկեղեցիներ, միշտ հաւատարիմ մնալով առաջին Հինգ եւ ութ դարերու վարդապետական Հարադատ ուսուցմանց եւ աւանդութեանց, դիւրաւ չեն կրցած Համաձայն ըլլալ էքումենական Շարժման ղեկավարներու առաջադրանքին, ըստ որում, քրիստոնէական ուղղափառ վարդապետութիւնը Հետզհետէ պիտի փոխանակուէին արդի ժողովաւարական եւ ուսումնական մեակերաւորութիւններով: Այս մտածումով, Արեւելք դժուարաւ կրցած է Համագործիլ Թէ էքումենական Շարժումը պիտի կարենայ անաղարտ պահել վաւերական եւ աղղափառ վարդապետութիւնը, եկեղեցիները թրաւ մօտանցնելու իր աշխատանքին մէջ:

Երրորդ, հակառակ վերեւ մատնանշուած մտալիսութեանց, Օրթոտոքս Եկեղեցիներու որոշ Հոռոտեք մը մեծապէս աղքատ է Արեւմտեան մշակոյթէն, վարունալիկութեն եւ մասնաւոր ներկայի ընկերային կեանքը վերստին արժեւորելու ճիգը տուէն: Այլ խօսքով, կրօնքով եւ մարդկային կեանքի ներկայ պահանջներու եւ վեր-

նոյս քարուք մատակարարումը, յանուն բարոյական սկզբունքներու եւ յանուն զբոխատնկութեան, այնքան այժմեական են՝ որ Արեւելք ինքզինք պատրաստուաւ է բարեփոխման եւ իր կրօնական հասկացողութեան ծիրը ընդլայնելու է, տրամադրելով իր կրօնական-ազգային արժէքները հասարակաց քրիստոնէական կեանքին եւ բժրոնումներուն: Միւս կողմէ, կարգ մը Արեւելեան Եկեղեցիներու պետեր կը մտածեն էքոմենական Շարժման շնորհիւ լսլիի դարձնել իրենց ազգային ինքնութիւնը եւ դային պաշտպանուած տեսնել Եկեղեցիներու Համաշխարհային Ժողովի դիմով: Ընդհանուր այս մտաւարտութենէն մղուած, Ուղղափառներ եկած են այն դիտակցութեան որ իրենց առատուածարանական սահմանափակումները զիրենք կզղափարուցած են, երբ մանաւանդ կը տեսնեն Արեւմուտքի լայնախոհութիւնն ու գործնականացած կրօնական ուղին: Ուղղափառներ կը զգան թէ բաժանուածութեան զոհ դացած է քրիստոնէայ աշխարհը, թշնամանքի, կասկածանքի եւ անհասկացողութեան պատճառաւ: Ու այս բոլորին դարձանք կարելի է տեսնել ոչ ալլուր քան եկեղեցեաց մերձեցման եւ միացման մէջ:

Այս բոլորի մէջ սակայն Օրթոտոքսներ ջանացած են հաստատ մնալ վարդապետական որոշ հասկացողութեանը վրայ: Անոնք ազատ են հրաւիրել Արեւմտեան Եկեղեցիները հետամուտ ըլլալու նոյն հիմնական քառուցմանց եւ այս կորիզին շուրջ զարգացնելու միութենական ամէն ճիշդ Օրթոտոքսներու մէջ ազատակարութիւնն ալ սա եղած է որ, անոնք կարողացած են եկեղեցւոյ եւ առանդութեան լոյսին բերելու Արեւմտեան ամէն մօտեցում եւ այս ձեւով առաջըր առնելու այսպէս կոչուած համաքրիզական կազմակերպեալ դիքորոշման: Բ, Խճէ Եկեղեցեաց Համաշխարհային Խորհուրդի բնոյթը:

Աշխարհի քրիստոնեայ եկեղեցիներու միջեւ դէպք միութիւն նոր շարժում մը սկսած է զարգանալ: Այդ շարժման կազմակերպեալ արտայայտութիւնն է Եկեղեցեաց Համաշխարհային Խորհուրդը (World Council of Churches), որ եկեղեցիներու ընկերակցութիւն մըն է՝ հիմնուած հասար-

ակաց Տիրոջ Յիսուսի Քրիստոսի հաստատելի վրայ եւ նպատակ ընտրած է համադործակցութեամբ ստեղծուելէ միութեան մը: Այս նոր շարժումի միութեան ձեւը արտայայտուած է իր իսկ անունը կազմող երեք բառերով:— Ան կազմուած է նախ եկեղեցիներէ, որպէս միաւոր եւ ամբողջութիւն իրենք իրենց մէջ. առ Խառնաշխարհային է եւ ոչ թէ պարզօրէն ազգային կամ Արեւմտեան. եւ վերջապէս առ Խորհուրդ մըն է, կամաւոր ընկերակցութիւն եւ ոչ թէ պերագահ եկեղեցի եւ կամ օրինական-իրաւական հեղինակութիւն ունեցող մարմին մը: Խորհուրդը պաշտօնապէս ի գոյ եկաւ 1948-ին, եկեղեցիներու մեծ համագործակցութեան ընթացքին, Ամսթըրտամի մէջ, Հոլանտա:

Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի յայտարարութեամբ, եկեղեցիներու միութեան առաջին եւ կեդրոնական սկզբունքը յայտարարել է թէ Քրիստոսի եկեղեցին ունի միակ դուրսի, իսկապէս եւ էպպէս մէկ որ է Յիսուս Քրիստոս, եւ թէ ամէն քրիստոնեայի պարտականութիւնն է պաշարիլ անոնց դէմ՝ որոնք սըրիալ հասկացողութիւններով առաջնորդուած, եկեղեցւոյ միութեան հանդէպ անջատական նկարագիր եւ գործունէութիւն կը ցուցաբերեն: Այս նիւթի ուսումնասիրութեան համար Խորհուրդը մշակած է հետեւեալ ծրագիրը:—

ա. Խճէ Եկեղեցիին բնոյթը Յիսուսի Քրիստոսի եւ Ս. Հոգւոյն մասին մեր ունեցած վարդապետութեանց համաձայն:

բ. Ինչպէ՞ս կարելի է պաշտամունքի այլազանութեան ընդամէջէն, ունենալ միաշարքի վկայութեամբ պաշտելու իմացումը, Արարիչ Աստուածը որ Հայրն է բոլոր մարդոց:

գ. Եկեղեցւոյ միութիւնը որքանով պիտի նպաստէ ընկերային, քաղաքական, ցեղային, անտեսական եւ մշակութային ազգակներու ընդհանրապէս:

դ. Ինչպէ՞ս պէտք է ազդել վերաբերմանը մշակեն Խորհուրդի անդամ եկեղեցիները իրարու նկատմամբ:

ե. Վարդապետական հարցերու մէջ Խճէ խորհրդի համաձայնութիւն էական է միացեալ եկեղեցւոյ համար: Նաեւ, եկեղեցիներու

սրբազան խորհուրդներու եւ անոնց մատակարարման նպատակով ի՞նչ չափի համաձայնութիւն էսկան է :

Օրթոտոք եկեղեցիները Հետաքրքրող մասը սակայն ՀԱՍԱՍՏՈՅ ԵՒ ԿԱՐԳԻ (Faith and Order) խորհրդաժողովները եղած են, քանի որ ասանք եղանակն այն պահերը, երբ միութենական հարցի ամենէն կարեւոր խնդիրները քննուեցան, ինչպէս ձեռնարկութեան կարգերու վաւերականութեան, դաւանանքի եւ վարդապետական կէտերու սահմանաւանդումը եւ վարչական հեղինակ կոթեանց վերաքննութեան : 1927-ին Հաստատոյ եւ Կարգի աւագին ժողովը կոմսիոյ լեզուա լոգանի մէջ՝ մօտ 400 պատգամաւորներով՝ որոնք 108 յարաւանականութիւններ կը ներկայացնէին : Երկրորդ ժողովը 1937-ին Խորհրդակցի մէջ, աւելի կրցաւ ըզրադիլ միութենական խնդրով, յայտարարելով թէ ՎՄԻութեան վարդապետը պէտք է ըլլայ դադարաւորականը քրիստոնեայ աշխարհին : Այս ձեռով եկեղեցւոյ ամէն անգամի պերագոյն հասկարարութիւնը պիտի երթայ ո՛ր թէ մէկ-հատուածի մը պիտի ունի մարդը մարմինին : Այս հասկացողութեամբ անդամը ազատութիւն պիտի չարժին մէկ հաստուածէն միւսը եւ պիտի ունենան անդամակցութեան իրաւունք : Խորհրդակցատարութիւնը պիտի պատկանին ամբողջական՝ մարմինին, նոյնպէս աւ խորհուրդներու մատակարարութեանը :

Հաւատայ ԵՒ ԿԱՐԳԻ Ժողովներուն մէջ Հիմնական տեղ զբաղած է Եկեղեցւոյ աստուածութեամբ որպէս սկիզբի աւ ակցութեան եկեղեցիներու վարելի միութեան : Որքան աւելի լաւ հասկանա՞նք՝ եկեղեցւոյ իսկական նկարագիրը, այնքան աւելի յստակ կը տեսնենք միութեան ձեւն ու նշանակութիւնը : Շատ փորձուած է թէ եկեղեցին փոխանակ եկեղեցունիւր վաւ միաւորով ուժ ըլլալու, եղած է բաժանաբար, զատելով քրիստոնեան ոչ-քրիստոնեաներէ, եւ վաթիւրկը ոչ-կաթոլիկներէ : Մինչդեռ եկեղեցին տիեզերական նկարագիր ունի եւ որպէս այդ ունեւորու է կեդրոնացնող եւ միաւորող ուժի Բրիտանի եկեղեցին, նկարագրով տարբեր ըլլալով մարդկային ընկերութիւններէ կամ կազմակերպութիւններէ, վոչուած է ծառայելու իր ջոյրը անդամներուն ամբողջ

ճական ծառայութեամբ մը, ի սպաս ամբողջ աշխարհին : Եւ հոս է իմաստը ճշմարիտ եկեղեցւոյ մը գոյութեան իրաւունքին : Այս ճշմարտութիւնը կ'արտայայտուի արդէն միակ Տիրոջ եւ Փրկչի հանդէպ, մեր, ամբողջ քրիստոնեայ աշխարհին ունեցած հաւատքի փորձառութեամբը : ՀԱՍԱՍՏՈՅ ԵՒ ԿԱՐԳԻ լոգանի ժողովին հաստատուած թէ եկեղեցին ի ինքն տառապանքային հիմունք եւ նպատակ ունի, քանի որ այդ եւ կեղեցին եղած է Աստուծոյ քրիստոնեայ աւ ինքն : Իր փրկագործութեան ծրագրի իրաւորութեան համարս իսկ Խորհրդակցի երկրորդ ժողովին Բենեքիպարիի անունին Արքեպիսկոպոս Ալեիքիմ Թեմբրլ ըսած է այդ առիթով — ՎՄԻԵ կը հաստատուի թէ Յիսուս Բրիտանոյ, Ժամաւորաբար Արքեպիսկոպոս Թեմբրլ իրողութեամբ : Եւ աշխարհներու մէկեկեղեցւոյ Յարուցեալ Տիրոջ շուրջ, Աստուծոյ ամենազօր կամբը հաստատուեց եկեղեցին երկրի վրայ : Իսկ Հռոմի (Շուսի), Ժորժի Կոմսիոյ մէջ (1952) չ համապատկեցաւ թէ բոլոր քրիստոնեաներ կը խոստովանենք մէկ Տէր Բիսուս Բրիտանոյ : Իոյսը կը համաձայնին եկեղեցւոյ նկարագրին եւ շարունակական զերին շուրջ, թէ ան — եկեղեցին — է որ պիտի փրկէ մարդկութիւնը : Թեւ ճիշդ հոս է որ Կաթոլիկ եկեղեցւոյ մէկ անբաժանելի վարդապետութիւնը կը մեքսիկի թէ « ի՞նչ փրկութիւն արածող չարութեան » կ'եկեղեցւոյ : Այս ձեռով Հռոմի ժողովը թերադրեց սփռել ամէն վարելիութիւն հասարակաց հաւատքի վաւ փոխադարձ հասկացողութեան համար, եւ հետեւեալ հարցերը տրամադրեց —

1. Որքան ճշմարտութիւն եկեղեցիներու հոգեւոր մատակարարութիւնը, կանոններն ու խորհրդակարարութիւնները կրնան ծառայել եւ միանալ Տիրոջ Անձին մէջ : Այլ խօսքով, եթէ բոլոր հոգեւոր մատակարարութիւնը յանուն միակ Տիրոջ կ'ըլլան, իրենք իրենց մէջ ճշմարիտ միութիւն մը չեն գոյացնել միմեք : Եթէ այո, ուրեմն ինչպէս խորհուրդներու փոխադարձ վաւերացում ըլլայ : Եւ ամբողջական հաղորդութիւն չգործարարուի :

2. Որքան պայմանադրական են պատմութիւնն ու մշակոյթը եկեղեցւոյ մը

բարեւոր զործունէութեան եւ էքոնոմիք Շարժման համար»

Ըստ իս, այս երկու կէտերն են սահնէն հակառակ սկզբունքները՝ որոնց բարեփոխումով Արեւելեան եկեղեցիներ, ինչպէս նաեւ Հայոց Առաքելական եկեղեցին, կրնան «ի հաղորդութեան» մնալ եւ զործել «ի հոգեւորութ» միացած եկեղեցւոյ անունով:

Աւելի շեշտաւած կերպով կը կարգանք եկեղեցեաց Համաշխարհային Պորհուրդի վերջին համաժողովի նկատողութիւնը Նիւ Տեյքէյն, ուր որպէս որոշում անցած է հետեւեալը—

«Աւստուածոյ շնորհքը եղող եկեղեցւոյ միութիւնը կը հասկցուի Յիսուս Բրիստոսով մկրտուած բոլոր քրիստոնեաներով, որոնք Ս. Հոգւով եկած են իրարու, քարոզած են նոյն Աւստարանը, բեկանած են նոյն հացը, միացած են Հասարակաց աղօթքով: Այս Հասկացողութեամբ հոգեւոր մատակարարութիւնը եւ բոլոր եկեղեցիներու անդամներ պիտի ճանչնան դիմար որպէս վաւերական եւ իրաւաստ անդամներ Քրիստոսի նոյն խորհրդական Մարմինն»:

Ուրեմն, կարելի միութեան մը առաջին եւ Հիմնական փորձաքարը «ի Բրիստոս Յիսուս Մկրտութիւնն է»: Այսինքն, որեւէ մկրտութիւն քրիստոնեայ եկեղեցւոյ մէջ, կատարուած ըլլալով յանուն Ս. Երրորդութեան եւ յորինակ Բրիստոսի Մկրտութեան, վաւերական եւ ընդունելի նկատուելու է որպէս կարելի միութեան մը առաջին նշանը: Ո՛չ ոք կը մկրտուի յանուն սա կամ նա յորանաւանդութեան, այլ յանուն Քրիստոսի միայն եւ Անոր Ս. Եկեղեցւոյն: Մինչդեռ վարդապետական եւ ծիսական ազդակներ բաժանումներ տարբերութիւններ կը ստեղծեն, միւս կողմէ Մկրտութեան միութիւնը եւ մեղաց թողութիւնը կը Հիմնեն միութեան կապը: Այս իմաստով աշաղթու է յանուն Հոգւմէական եկեղեցւոյ Օրոնախն կարգախնդր Պէրայի Հաստատումը Վատիկանի Բ. Ժողովի մէջ նիստին, ըստ որում Մկրտութիւն որեւէ եկեղեցւոյ մէջ ընդունման եւ ճանաչման առաջին եւ կենսական նշանն է:

Մկրտութեան յաջորդելու է Ս. Հաղորդութիւնը, վասնզի հաղորդութեամբ է որ ի Յիսուս Բրիստոս ճշմարիտ եւ Հարազատ

միութիւնը կ'ըմբռնուի: Եկեղեցիներ ճշմարտութիւն «ի հաղորդութեան» ըլլալու եւ, քանի որ նոյն Տիրոջ միանգամ ընդ միւս ճաշակած Վերջին Ընթրիքի յիշատակումն է որ կ'ապրին, հոգ չէ թէ թին կը հասնիայ Տիրոջ ճշմարիտ եւ խորհրդակա մարմնին եւ արեան ճաշակումը, իսկ ուրիշ մը պոյն կ'ըմբռնէ որպէս յիշատակի ճաշակում եւ հաղորդութեան նշան: Ուելի պարզ խօսելով, Հատարող եւ Կարգի աշխատանքները կը ջանան բոցաորել թէ Էթէ բոլոր խորհրդակատարութիւնը յանուն հասարակաց եւ միակ Տիրոջ կ'ըլլան, իրենք իրենց մէջ հասարակաց ճշմարտութիւն մը կը պարունակեն անպայման: Գոնէ Մկրտութեան, Հաղորդութեան եւ Ապաշխարութեան խորհուրդները, որպէս փրկարար, կենդանարար եւ քաղաք խորհուրդներ, առեւ լիւրեղանալու են եւ եկեղեցիներու կողմէ փոխադարձ վաւերացման եւ ճանաչման փորձանախու եւ, որպէսզի կարելի ըլլայ ճշմարտութիւն մտածել եւ ապրիլ միութեան մը առաջին պահը: Այս է Հատարող եւ Կարգի յաճանմանքի շեշտակի թելադրութիւնը:

Այստեղ յատկանշական է մէջբերել ապագիա Սրբազնագոյն Կաթողիկոս Տ. Տ. Վաղդէն Առաջինի սրբաւատ կոնդակէն Հատարած մը, ուր կ'ըսուի.

«Բոլոր քրիստոնեաները, իրենց մկրտութեամբ, իրենց հաւատով ու փրկութեան յայտով, միացած են Քրիստոսի Խորհրդարար Մարմնոյն մէջ, որ Ս. Եկեղեցին է մէկ, ընդհանրական, առաքելական եւ սուրբ, իբրեւ միակ Գլուխ ունենալով զինք մեր Տէրը եւ Փրկիչը Յիսուս, ի սկզբանէ, այժմ եւ յաւիտեան»:

«Ուրեմն յոյժ ցանկալի է որ քոյր եկեղեցիներու հետ մեմք շարունակեմք պահպանել ու մշակել իրաւ քրիստոնէական եղբայրական կապեր, մեր Մայր եկեղեցւոյ եւ մեր լուսարմաղ հայրապետներու ռգիւլով, եկեղեցիներու միջեւ միաբնակը տեսնելով ի Բրիստոս Յիսուս սիրով մէջ, փոխադարձ մանաչման ու զանախուման մէջ, սերտ գործակցութեան մէջ»:

✱

Երկու խօսք ալ հարկ է Հայց. Եկեղեցիին զերբին, նկարագրին եւ միութենական աշխատանքներուն իր բերելիք կարելիութեանց մասին:

Նախ Հայց. Եկեղեցին քրիստոնէական հարազատ եւ վաւերական եկեղեցի մըն է Ս. Աւետարանի խօսքով հիմնուած եւ ազգային նկարագրով կերպարանաւորուած: Ինչպէս տմէն Արեւելեան Եկեղեցի, մեր Մայր Եկեղեցին եւս անգլիկոսեցիական իր նկարագրին եւ նոյնիսկ իր գոյութեան մասը ըրած է իր ազգային դիմապիծը — լիբերալ, ծէսով եւ աւանդութեամբ —, այս իսկ պատճառաւ միութենական շարժումին մասնակցելու համար հարկ է ու մեր եկեղեցին ինքզինք տրամադիր դարձնէ, կարելի դրուաւորութեամբ, կարգ մը բարեփոխութեանց —

1. Զիտութեւ իր հայկական նկարագրի բերել գնով: Կարենալ մեր լոյսը դուրս հանել եւ լուսաւորել մեր շուրջի եկեղեցիները ընդհանուր միութեան մը սիրոյն, կը պահանջէ նախ ներքին միութիւն մերիննելուն հետ — պարզ խօսքով՝ միութիւնը նախ մեր մէջ ըլլալու է, զօրաւոր եւ կարող ըզգալու ենք մենք Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի միութեան ներքեւ:

2. Պահելով հանդերձ մեր Եկեղեցւոյ հայկականութիւնը եւ ինքնավարութիւնը, մեր աւանդութիւններն ու ծէսը, հարկ է որ ներքին զօրութիւն մը ստեղծուի սա ձեւով.

ա. Մեր ներկայ սերունդին շատ աւելի մատչելի դարձնել մեր պաշտամունքը եւ երեսուն հանկ այն հիմնական թրժէքները, որոնք օգտակար պիտի ըլլան միութեան կան շարժումին:

բ. Բացատրել ճիշդ սահմանումը «միութիւն» բառին իր եկեղեցական իմաստին մէջ. միութիւն ի հոգեւորութեւ ոչ թէ ի վարչական: Կաթոլիկ Եկեղեցւոյ հասկացած վարչական միութիւնը «բաժանեալ եղբարաց» վերադարձով այլեւս անդործադրելի եւ վանողական թաղմանք մըն է:

3. Անկախելու չենք որ Հայց. Եկեղեցին շուտով եւ արդիւնաւորապէս մասնակցի եւ

ուսադրուի ելոյթներ ունենայ ընդհանուր եկեղեցւոյ միութեան խնդրին մէջ, Եւ ո՛չ ալ անհամար ըլլալու ենք տեսնելու թէ ինչպէ՛ս եւ ե՛րբ Հայց. Եկեղեցին պիտի մասնակցի ներկայ ընկերային, ցեղային խորականութեան եւ այլ հարցերու միջմասն ըլլալով: Եթէ այլ եկեղեցիներ կ'ունեն, իրենց թիւին եւ ազդեցութեան ուժովն է որ կ'ընեն. եւ երկրորդ, որովհետեւ անոնց կրօնական հասկացողութիւնը սահմանափակուած է Ս. Գրքի եւ դուռ բարոյական սկզբունքներու մէջ եւ հետեւաբար անոնք կրնան իրենց կրօնը նոյնացնել եւ վերածել րնտանեկան, ընկերային եւ ցեղային պահանջներու հետ:

4. Մինչդեռ Հայց. Եկեղեցւոյ պարագային տակաւին կանխահաւ է մտնել այս տեսակ խորթ եւ կնճառ հարցերու մէջ, իբր մեր Սղովաւորէն կը պահանջուի պտահել ու հաստատարիմ մնալ մեր նախահարց հոգեւոր եւ մշակութային ժառանգութեանց, մեր Եկեղեցւոյ գոյատեւման սիրոյն: Անհրաժեշտ է որ մեր ներքին զօրացման աշխատանքներուն կից ստեղծենք կարելիութիւններ՝ հաղորդակցութեան, «չէլընճ»ի եւ մասնակցութեան: Այս երկ քայլերը առնելու համար, պահելով մէկտեղ մեր մշակութային, ինքնավար եւ ինքնուրոյն զիրքը եւ արժէքը, արդիականացնելու ենք մեր ամբողջ եկեղեցական դրութիւնը լաւագոյն հրատարակութիւններով եւ հասարակաց արժէք ներկայացնող ամէն տարբերութեան ծանօթացումով:

5. Ներկայ ընկերային եւ բարոյական կեանքը այնքան սահմանադանցուած պատկեր մը կը ներկայացնէ, որ եկեղեցին, որպէս ամբողջութիւն, հարկ է որ կարենայ դաստիարակել անհատը, ընտանիքը եւ ժողովուրդը: Առանց տարակուսելու կրնանք բռնել թէ Ամերիկահայ հասարակացներէ նոր սերունդը սկսած է փնտրել այս միաբնակալ հաղորդակցութիւնը, որուն համար խորհրդակատարութիւնը եւ ծիսակատարութիւն ծառայելու են եւ ճարտար հարթելու են նորօրինակ հաղորդակցութեան մը:

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՇԽԱՐՅԱՅԻՆ ԽՈՐՅՈՒՐԴԻ

Դ. ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻՆ

1968 Յուլիսի 4-ին, Շուշուի Ուփալա քաղաքին մէջ, Հինդլարթի առաւօտ շուրջ 702 պատկամաւորներով, 71 եղբայրական պատգամաւորներով, 147 խորհրդատուներով, 135 երիտասարդ մասնակիցներով, 61 պատգամաւոր ղեկներով, 39 ղեկներով, 93 հիւրերով, 53 հիւրընկալ հիւրերով եւ շուրջ 1500 թղթակիցներով, պաշտօնականերով ու ծառայողներով բացումը կատարուեցաւ համագումարին: Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան կողմանէ համագումարին կը մասնակցէին Գերաշնորհ Սերովբէ Արքեպիսկոպոս Մանուկեան (Փարիզ), Տ. Պարգեւ Եպիսկոպոս Գէորգեան (Մոսկուա), Տ. Մեսրոպ Ծ. Վարդապետ Գրիգորեան (Վիեննա), Տ. Ներսէս Ծ. Վարդապետ Պողոսեան (Էջմիածին), Տ. Արսէն Վարդապետ Պէրպէրեան (Լոնտոն) եւ Պրն. Օննիկ Թփուղեան (Երեւան) բացակայ:

Համագումարը բացուեցաւ առաւօտեան ժամերգութեամբ, Ուփալայի Մայր Տաճարին մէջ ժամը 10.30էն 12: Ներկայ էին բոլոր հագեւորականները իրենց պաշտօնական տարազներով: Օրուան քարոզին էր Դոկտ. Դ. Տ. Նալչլ: Բացման արարողութեան նախագահն էր Ն. Վ. Շուշուի Թաղաւոր Կրկտաւ Ատոմ Ճըր:

Համագումարի բացման պաշտօնական առաջին նիստը տեղի ունեցաւ յետ միջօրէի ժամը 4.30ին, նախագահութեամբ Հիւսիսային եւ Հարաւային Ամերիկաներու Յոյն եկեղեցւոյ Արքեպիսկոպոս Եակովոֆ: Բարեգալտեան եւ քաղաքական մաղթանաց ուղերձներ կարդացին Շուշուական կառավարութեան եւ Ուփալայի քաղաքապետութեան ներկայացուցիչները: Փոխադարձ շնորհակալութեան խօսքերէ յետոյ, համա-

լումարը անցաւ զործնական հարցերու առաջարկութեան եւ կարդալուցութեան, նախագահութեան ներքեւ Կեդրոնական Կոմիտէի փոխ-ատենապետ Դոկտ. Էրնէստ Պէյնի: Փողոյին համար նախապատրաստեալ ընդհանուր օրակարգը վաւերացուեցաւ Աշխատանքի Կոմիտէին, ինչպէս նաեւ ժխալ յանձնարարութեան անձնակազմերը առողջացուցան եւ յալարարութեան: Նախագահը կարդաց Կեդրոնական Կոմիտէի Հանդուցեալ տառնապետ Դոկտ. Ֆրանզիլին Ֆրայի կիսատ տեղեկագիրը, համալրուած փոխ տառնապետին կողմէ:

Երեկոյեան ցուցադրուեցաւ շարժանկար մը ներկայ աշխարհի որոնումներուն, յուղումներուն, տառապանաց եւ կարեաց մասին: Ետ աշտրիկ Տիար Չարլզ Պարլէնի նախագահութեամբ եւ ղեկավարութեամբ Պրն. Ալպերթ Լահամի, տարբեր աշխարհամասերու եւ եկեղեցիներու ներկայացուցիչներ կատարեցին համապատասխան դիտողութիւններ եւ մեկնաբանութիւններ:

Յաջորդ օրերուն, Յուլիսի 5-8, դումարւեցան ընդհանուր նիստեր, կարդացուեցան տեղեկագրեր եւ բանախօսութիւններ համագումարի ղլխաւոր նիւթին շուրջ: Երկնները հետաքրքրութեամբ եւ գնահատանքով ունկնդրեցին ընդհանուր քարտուղար Դոկտ. Բլեյկի տեղեկագիրը, եկեղեցիներու Համաշխարհային Պորհուրդի վերջին շրջանի բազմակողմանի զործունէութեան մասին: Բանախօսութեան հետեւեալ ուսումնասիրութիւնները նիւթ հայթայթեցին համագումարի աշխատանքներուն:

ա. — Մետրոպոլիտ Իգնատիոս Հալիմ «Ահաւասիկ եւ կը նորոգեմ ամէն ինչ»:

բ. — Դոկտ. Վ. Ա. Վխսթբի չուֆտ էլ-բիւմէնիք շարժման մանտաթը»:

զ. — Գրոֆ. Հ. Բերգուֆ Յիսուս Բրիւստոս որպէս վերջին կէտ նպատակի»:

զ. — Հայր Ռօպերտ Տուճճի, Դոկտ. Ռօպերտ Բերտրամ եւ քարոզիչ Քրիստեան Կրուսի Վեր Քրիստոնէական հասարակաց վկայութիւնը»:

ե. — Զամբիոյ Նախագահ Կինէէթ Կառնիպ եւ Բարբարա Վորտ — Տիկին Ճեքսըն Հաարուստ եւ աղքատ ազգեր»:

զ. — Պրն. Ճեյմս Բալդուին եւ Լորտ Կարպոյ Ճեյմսի ցեղասպանութիւն թէ համաշխարհային համայնք»:

Հոսմէական եկեղեցւոյ վարդապետ, Հայր Տուճճի յոյս յայտնեց ի մասին Հոսմէական Կաթողիկէ եկեղեցւոյ անդամակցութեան հաւանականութեան՝ եկեղեցւոյ Համաշխարհային Խորհուրդի մէջ, մինչեւ յաջորդ ընդհանուր ժողով: Յուլիսի Կինէէթ ընդունեցան Խորհուրդի մէջ անդամակցութեան նոր եկեղեցիներու գիտմանագրերը, իսկ ամառ Եւրոպայի Ներկայացուցեցան համաշխարհային վեց մասնախումբերու նիւթերն ու նախագծերը: Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան էջմիածնայ պատգամաւորները զործակցեցան հետազոյ կերպով:

Ա. — Աշխատախումբ — ՎՍ. Հոգին եւ եկեղեցւոյ ընդհանրականութիւնը, մասնակից՝ Արաքսի Վարդապետ Պէրպէրեան:

Բ. — Աշխատախումբ — Վերանորոգում առաքելութեան մէջ, մասնակից՝ Պրն. Օննիկ Թօփուղեան (բացակայ):

Գ. — Աշխատախումբ — Համաշխարհային տնտեսական եւ ընկերային զարգացում, մասնակից՝ Պարզեւ Նպս. Գէորգեան:

Դ. — Աշխատախումբ — Վէպի արդարութիւն եւ խաղաղութիւն միջազգային դրոճերու մէջ, մասնակից՝ Սերոփէ Արքեպիսկոպոս Մանուկեան:

Ե. — Աշխատախումբ — Աստուծոյ պաշտամունքը աշխարհիկ ժամանակաշրջանի մը մէջ, մասնակից՝ Մեարոյ Մ. Վարդապետ Գրիգորեան:

Զ. — Աշխատախումբ — Վէպի կեանքի նոր ոճ, մասնակից՝ Ներսէս Մ. Վարդապետ Պողոսյան:

Ստորեւ կը ներկայացնենք աշխատա-

խումբերու զործունէութիւնը հերթականօրէն:

Ա. — ՎՍ. Հոգին եւ եկեղեցւոյ ընդհանրականութիւնը: Այս աշխատախումբի ուսումնասիրութեան եւ քննարկման համար զրուած էին հինգ խնդիրներ հետեւեալ ենթավերնագրերով. —

1. — Ներածութիւն:

2. — Խնդիր զանազանութեան մասին:

3. — Խնդիր շարունակականութեան մասին:

4. — Խնդիր ընդհանուր միութեան մասին:

5. — Խնդիր մարդկութեան միաւորման մասին:

Յիշատի նիւթերը քննարկելու համար կազմուած ենթախումբերու մէջ իրենց աշխատանքի բաժինը բերին պատգամաւորները: Երկ նիւթախումբի մէջ էր Արաքսի Վարդապետ, որ բանակցութեանց ընթացքին, եկեղեցւոյ ընդհանրականութեան եւ եկեղեցւոյ միութեան մասին զրոյցներուն մասնակցեցաւ եւ ընդգծեց Հայ եկեղեցւոյ այն աշխատանքներ որոնք կատարուած են անցեալին Ներսէս Շնորհալի Կաթողիկոսի կողմէ Վերութիւն ի կարեւորս, պատգամութիւն յերկարակտնս եւ սէր յամենայնի՝ սկզբունքով: Ան շնչեց թէ այսօր ալ Հայ առաքանեայ եկեղեցին միշտ գործակցեց է եկեղեցիներու յառաջագիւտական միջոցառումներուն, որոնք կը նպաստեն աշխարհի խողաղութեան, եկեղեցւոյ համերաշխութեան եւ Քրիստոսի սիրոյ հաստատման՝ աշխարհի վրայ:

Բ. — Վերանորոգում առաքելութեան մէջ: Այս աշխատախումբի ուսումնասիրութեան նիւթերն էին. —

1. — Մասնաթ մը առաքելութեան համար. Ս. Գիբբը իբրեւ աւետիս վերափոխուած մարդկութեան:

2. — Պատմութիւններ առաքելութեան համար:

3. — Աղատութիւն առաքելութեան մասին:

4. — Գործակցութիւն առաքելութեան մէջ:

5. — Մարդկութեան վերջին յոյսը ի Յիսուս Քրիստոս:

Սոյն բաժանմունքի տեղեկագիրը հա-

մագնիսաբերին կողմէ ընդունուեցաւ միաժայնութիւնը:

4. — «Համաշխարհային տնտեսութիւնը եւ ընկերային զարգացումը»:

Սոյն աշխատատեղերին մասնակցեցաւ Պարուկ Նպիտկոպոս: Բաժանմունքը մանրամասնորէն քննարկեց հետեւեալ հարցերը եւ խմբադրեց համապատասխան տեղեկադիրը:

1. — Քրիստոնէական մտահոգութիւնը համաշխարհային զարգացման նկատմամբ:

2. — Զարգացման միջոց ու միջոց:

3. — Համաշխարհային զարգացման քաղաքական պայմանները:

4. — Տնտեսական եւ ընկերային զարգացման կապակցութեամբ կարգ մը մարդկային հարցեր:

5. — Քրիստոնեաներու, եկեղեցիներու եւ Եկեղեցեաց Համաշխարհային Պորտուգալի պարտականութիւնը:

7. — «Նիւյի արգարութիւն եւ խաղաղութիւն միջազգային գործերու մէջ»: Սոյն աշխատատեղերին մասնակցեցաւ Սերոբէկ Սարգիսիսկոպոս Մանուկեան: Աշխատախումբը քննարկեց մանրամասնութեամբ հետեւեալ հրատապ միջազգային տագնապի վերաբերեալ հարցերը:

1. — Քրիստոնէական տեսակէտ:

2. — Աշխատանքի ծրագիր:

Այս բաժնի մէջ քննարկուեցան եւ խօսակցութեան նիւթ դարձան միջուկային զէնքի «անձուքը», զէնքերու արտադրութեան սահմանումը, տնտեսական հասաստակչութեամբ աշխարհի խաղաղութեան հաստատման համար՝ անարդարութեան վերացումը փոքրամասնութեանց վերաբերեալ: Սոյն ժողովի ընթացքին խօսք տուաւ Գերշ. Սերոբէկ Սրբազան, անդադարեալ կատարած անարդարութեան՝ Հայ ժողովուրդի նկատմամբ 1915 թուականի ցեղասպանութեան օրերուն Թուրքիոյ մէջ:

Մասնախումբին մէջ Սրբազանը դասուր առաւարկ բերաւ այս մասին, որպէսզի ենթադրեմանքները դատարարեմքը անարդարութիւնները դործուած մարդկային իրաւանց զէմ, մասնաւորելով իր խօսքը Առաջին Համաշխարհային պատերազմի ընթացքին Թուրքիոյ կողմէ գործադրուած 20րդ դարու առաջին ցեղասպանութեան,

որուն հետեւանքով շուրջ երկու միլիոն Հայիկ վայրագորէն ջարդուեցան, ու իրենց արտոնական եւ դարաւոր հայրենիքին երկու երրորդ մասը բռնագրաւուեցաւ ու անոր բոլոր պատմական ու դեղարուեստական որոճքը ներկայացնող յուշարձանները փրձացուեցան, ու տակաւին այդ հողամասեր տեւակ եւ գրեթէ անմարդաբնակ վիճակի մէջ կը մնայ ցարդ:

Ե. — Վկայութեան պաշտամունքը աշխարհիկ ժամանակաշրջանի մը մէջ:

Սոյն բաժնումը դրաղեցաւ պաշտամունքի այժմեականութեան եւ վաւերականութեան հարցով: Նկատի ունենալով կեանքի ու ժամանակի աշխարհային (սէքուլըր) նկարագրերը, տնտեսութեան, տեխնիկայի եւ հաղորդակցութեան միջոցներու աննախընթաց զարգացումը, եկեղեցիները անհրաժեշտ կը զգան վերանայելու իրենց պաշտամունքին բովանդակութիւնն ու ձեւերը, որպէսզի կարենան իսկապէս խօսիլ աշխարհին եւ մարդիկը ներգրաւել իրենց շրջանակին օւ կեանքին մէջ: Այս նպատակաւ թելադրուեցաւ որ եկեղեցիները ըստ ժամանակի պահանջներուն բարեփոխեն իրենց պաշտամունքի լեզուն, երաժշտութիւնը, գրեթէները, արարողութիւնները, աղօթքները եւ ճարտարապետական ձեւերը:

Ե. — աշխատախումբը բաժնուեցաւ հետեւեալ ենթախմբերուն.

1. — Ներածութիւն:

2. — Աշխարհաբանացման մարտահրաւիրը եկեղեցիներուն պաշտամունքի կապակցութեամբ:

3. — Շարունակութիւն եւ փոփոխութիւն:

4. — Քարոզչութիւն, Մկրտութիւն, եւ Ս. Հաղորդութիւն:

5. — Օգնել ժողովուրդին՝ զնախաճ պաշտելու:

Հայ եկեղեցւոյ ներկայացուցիչը մասնակցեցաւ երկրորդ ենթաբաժնումին շարք մը երոյթներով, կատարելով որոշ դիտողութիւններ եւ թելադրութիւններ:

2. — Այս ենթաբաժնումի քննարկութեան նիւթն էր Վիշպի կեանքը ուր աճ մը նշանաբանը: Ենթաբաժնումն գործունէութեան կը մասնակցէին աւելի քան 450 պատգամաւորներ, դիտողներ, խորհրդականներ

և Երիտասարդության շերկայացուցիչներ։ Ամենախրթին հարցն էր այս, երկուսն էլ ներքոյ եւ հակամարտութիւններով լեցուն։ Ի՞նչն էր արդեօք կեանքի մէջ նորը, եւ միթէ՞ նորը այսօր այս ժողովի ընթացքին պիտի քսուներ։ Նոր կեանքի ոճը տեսականաբար զբիտառնէական կեանքի նոր իրազօրծումն էր, հիմնուած Յիսուս Քրիստոսի պատկանելութեամբ ամբողջական եւ ճշմարիտ բարոնոգութեան վրայ։ Այս ենթաբաժանումին մէջ էր Հայ Եկեղեցւոյ պատգամաւոր ներսէս Մ. Վարդապետ։

Վեցերորդ քննարարականումը ունէր աւելի մանրամասնել հինգ այլ ստորաբաժանումներ, որոնք հետեւեալներն են.

1. — Երիտասարդը եւ տարեցը։
2. — Նորը եւ հինը։
3. — Աղքատն ու հարուստը։
4. — Այր մարդիկ եւ կանայք։
5. — Անհատի դերը Համայնքին մէջ։

Այս մանրամասնել ստորաբաժանումներու հանդիպումներուն առթիւ քննարկուեցան արդէ աշխարհը յազդող ընկերային-անտեսական-քաղաքական եւ կրօնական հրատապ հարցեր, սկսելով Վիեթնամէն եւ հասնելով մինչեւ ցեղային խտրականութիւն, որոնք արդէ նոր կեանքի դժուարին հարցերն են։

Ցեղային հարցերու քննարկութեան եւ այլ առիթներով բազմիցս ելլոյթ ունեցաւ Հայ Եկեղեցւոյ ներկայացուցիչը։

Այսատախտմբերը իրենց աշխատանքները աւարտեցին ամսու 11-ին եւ ապա Համագումարին մասնակցողները բաժնուեցան 32 կոմիտէներու, քննարկելու բազմազան տեղեկագրեր եւ առաջարկներ։ Սկսած Սերգեյ Սերգեյեւիչի վերաբերեալ կոմիտէին կոմիտէին, Պարզեւ Եպիսկոպոս՝ միջ-եկեղեցական օժանդակութեան բաժանման կոմիտէին, Մեարոյ Մ. Վարդապետ՝ վերատուգիչ Բ. կոմիտէին, Ներսէս Մ. Վարդապետ՝ կրթական կոմիտէին, իսկ Արսէն Վարդապետ՝ «էջեմէնիք» կրթական հաստատութեան։

Այսատախտմբերու եւ կոմիտէներու հանդիպումներու կողքին, երեկոներն ու

գիշերները շարունակուեցան լիակատար նիստերը, որոնց ընթացքին մատուցուեցան տեղեկագրեր եւ բանախօսութիւններ Ս. Գրոց, մարդկային իրաւանց, հաղորդակցութեան միջոցներու, եկեղեցիներու եւ մարդկանց կարծեաց մասին։

Համաշխարհային եկեղեցեաց Դ. համագումարը վերջնորեց եւ ամբողջացուց Որհուրդի կարգ մը յանձնարարներու Մեարոյ Մ. Վարդապետ ընտրուեցաւ Հաւատոյ եւ Կարգի կոմիտէին մէջ, Ներսէս Մ. Վարդապետ ընտրուեցաւ Կեդրոնական կոմիտէին մէջ, իսկ Օննիկ Թօփուղեան Միջազգային գործերու վերաբերեալ եկեղեցեաց կոմիտէին մէջ։

Դ. Համագումարը գեղեցիկ առիթ մը եղաւ քրիստոնէական շուրջ 30 տարեք եւ եկեղեցիներու հանդիպման, փոխադարձ առաւել ճանաչման եւ աշխարհի այլազան խնդիրներուն եւ տաղանայներուն նկատմամբ նոր ու իրապաշտ դիրքաւորման։ Միահամուռ կերպով որոշուեցաւ շարունակել նիւթական ու բարոյական օգնութիւնը Պաթմարայի գաղթականներուն, սովահարներուն եւ վերաւորեալներուն։ Վիեթնամի, Միջին Արեւելքի եւ Նիկիթիոյ պատերազմներուն եւ հարցերուն կապակցութեամբ հրապարակուեցան յիշարարութիւններ եւ խնդրանքներ, որոնք պիտի նըպաստեն տաղանայներուն բարուք լուծման։ Այսատախտմբերու մշակած ուսումնասիրութիւնները այժմէական ու արժէքաւոր փաստաթուղթեր են, որոնք եթէ եկեղեցիներու կողմէ օրոտողութեան առարկայ լինին՝ կրնան շատ օգտակար ուղեցոյցներ հանդիսանալ այդ եկեղեցիներու վերսահեղանութեան եւ հզօրացման։

Հայ Եկեղեցին եւս, որ ազգային կրօնական մեծ առաքելութիւն մը ունի Հայ ժողովուրդի պահպանութեան, հոգեւոր պայծառացման եւ մշակութային զարգացման դրոշին մէջ, օգտուելով Համաշխարհային եկեղեցիներու Զորքորդ Համադրամարի արդիւններէն եւ Հայ ժողովուրդի պատմութեան փորձառութիւններէն, նոր եւ եռանդուն Թափով ինքզինք պիտի վերանորոգէ, վերականգնակերպուի եւ հզօրանայ։

20 Յուլիս 1968

Ուփալա

Թղթակից Հայ Առաք. Եկեղեցւոյ
Պատգամաւորութեան

Ս. ԳՐԱԿԱՆ

ՀԵԹԱՆՈՍԱՑ ԱՌԱՔԵԱԼԸ

Գ Լ Ո Ի Խ Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն

Անկասկած որ Աստուած կ'ընտրէ իր ծառա-
ները նոյնիսկ իրենց ծնունդէն առաջ:

ԵՓԻՆՏԻՏԷՍ

Եւթ շարաքներ սահեր, անցեր էին Օ-
տարականի խաչելութենէն եւ յարութենէն
ի վեր, ռակոյն մեծ դոհին յիշատակը դեռ
կը մնար թարմ հողիներու խորը: Աշա-
կերտներն ու հեռեւորները ցաւէն ընկ-
նուած եւ հայաժողովէ զոչաւոր, կը մնա-
յին դեռ ծածկուած աշէրէ:

Օտարականի յարութենէն յիսուն օրեր
յետոյ, Երուսաղէմի մէջ կը հանդիսաւոր-
ուէր հունձքերու երախայրիքի տօնը, որուն
կը ընդգոյշէր աւանդաբար նաեւ օրէնքի
տրււածութեան յիշատակը:

Այդ օրերուն, Հրէաստանի մօտաւոր եւ
հեռաւոր վայրերէն Երուսաղէմ եկող ուխ-
տաւարները, Տաճարին ընծայ կը բերէին
իրենց հունձքերու երախայրիքը, բնոցած
սայլերոք եւ պրատներեալ վրայ, իսկ զահ-
ուելիք հեղանիններու եղջիրները կը պըճ-
նըէին պոյնդպոյն ժապաւններով եւ ձիթե-
նիի ոտտերով: Նուիրաբեր իւրաքանչիւր
խումբը ներս կը մտնէր քաղաքէն, սրինդ-
ներու եւ ծնծղաներու նուագով եւ ուրա-
խութեան բացականչութիւններով: Տաճարը
այդ օրերուն կը յորդէր ուխտաւորներով,
եկած սփիւռքի բոլոր անկիւններէն: Ամբողջ
Տաճարին հրապարակը աշէրած ծովի մը
պէս կը ծփար այս խախտաճամուկ երանգա-
ւորումէն, որոնք երկիւղածօրէն կը խոնար-
հէին Տաճարի ներքին սրբաբանէն հոսող
շոյսին, դիտելով ճերմակաղզեաւ քւ- բո-

կոտն ղեւտացիներու զոհադործութիւնը
որբարանի մուտքին, ինչպէս նաեւ լսելու
արծաթ փողերուն ձայնը եւ երգելու սաղ-
մոսներ:

Պէնտէկոստէի այդ հանդէսին, Տաճարի
դաւիթը լեցնող բազմութեան մէջ, իրենց
զգուշաւոր բայց ուշադրաւ կերպարանքնե-
րով կը կենային խումբ մը մարդեր եւս,
ուխտաւորներու հեռաքրքրութեան առար-
կայ: Իրենց երեւոյթը չէր որ կը տպաւորէր
դիտողները, որովհետեւ Գալիլեացիներ էին
անոնք եւ ընտանի բոլորին: Ուշադրաւ խ-
րենց արտայայտութիւնն էր, որ անըմբռ-
նելի սքանչացումի մը մէջ ըզճակաթ,
պրկուած շարժումներով, իրենց թրթռուն
էսութենէն բխող, եւ շողարձակ նայաւած-
ներով, իրարու կը փոխանցէին այդ պա-
հուն իրենց զգացումները, արտակարգ ըզ-
մայանքի մը ընդմէջէն: Բոլորը վերացած
երկնքին կը նայէին, անհուն դող մը բռն-
նըւած: Բոլորի աշէրուն մէջ լոյսեր, եւ
դէճքերուն վրայ անսովոր անձկութիւն մը
կար: Անոնք երկնքի աստղերուն հասնելու
ճիւղին մէջ էին կարծես, անջատուած ամ-
բողջովին այս աշխարհէն:

Գլխաւոր խօսողը, միջին տարեկով,
բարձրահասակ, խիտ եւ գորշ ժօրուքով եւ
մազերով մէկն էր: Ջերմեանդ իր դէմքը,
ակօսուած կեանքի ցաւերէն եւ մանկունակ
իր նախուածքը, խորապէս անկեղծ մարդու

մը տղաւորութիւնը կը թողուր ամէնուն վրայ: Խօսողին ձայնը հակառակ իր մեղմ եւ անարուեստ շեշտին, կը հնչէր ներշնչումով եւ տիրական, տարրեր աշխարհէ եկող պատկառմանով: Կր խօսէր դժուար հաւատարի բաներու մասին, խտութեամբ եւ հաւատքով, գրաւելով ու չաղրութիւնը խմբուած ունկնդիրներուն:

«Յիսուս որ խաչուեցաւ Պիղատոսի հրամանով, Պասեթի նախօրեակին, ուրիշ մէկը չէր բայց խոտացուած Մեսիան: Խաչուելուց առաւ մեռելներէն եւ յայտնուեցաւ մեղի բոլորիս, իր աշակերտներուն եւ հետեւողներուն, Ձիթենեաց Լերան վրայ: Մենք մեր աչքերով տեսանք զինքը եւ մեր մասներով շօշափեցինք իր վերքերը: Անոր դէմքը նման էր մարդու, մը՝ որ անցած էր մահէն բայց կը մնար կենդանի: Ի դարձանս բոլորին, իր ըսածները հաստատուելու համար մէջքերումներ կ'ընէր Սաղմոսներէն եւ մարգարէներէն, որոնք նախաձայնած էին Մեսիային գալուտաւ: Ունկնդիրներուն մէջ կային երուսաղէմացիներ եւ արտասահմանէն եկողներ, որոնցմէ շատեր ապակին կը յիշէին Գալիլացի Վարդապետին ողբերգութիւնը, որ Պասեթի Տօնը վերածեք էր արիւնտաւ ճանդէսի մը:

«Բնաւ շտաբ՝ է որ մարդ մը մեռելներէն յարութիւն առած ըլլա՞ր», հեզախտուն կը քրթմնջէին Սաղուկեցիները, արհամարհանքով դիտելէ վերջ խօսողն ու իր շուրջիները: «Այս անխտենքը պէտք է վերտարւին Տաճարի հրապարակէն, չպղտուրելու համար ժողովուրդին մաքուր հաւատքը»:

— Իրենց յարութեան հաւատքին համար չէ որ պէտք է վտարուին անոնք այս սրբազան վայրէն», կը յարէին Փարիսեցիները, «այլ անոր համար որ խաչուած մը իբրեւ Մեսիա կը դաւանին. որովհետեւ գրուած է, 'անիծեալ ըլլայ ան որ փայտէն կը կախուի'»:

Ամբոխին մէջ կեցած էր նաեւ երիտասարդ մը, արծուէքիթ, շողարձակ նայուածքով, կարճահասակ բայց հաստապինդ,

որ կ'նստար իր զայրոյթէն: «Հրեաներ, կը զուար ան, այս մարդերը թողրեցոյցիչներ են, եւ հայհոյող ճշմարտութեան, աւրովհետեւ Աստուծոյ օծեալ կը դաւանին մէկը որ խաչին վրայ մեռած է: Բոլորը այդ վերջինին կը նայէին: «Սողոս Տարաւ՝ յայնէն է, ըստ քովի Փարիսեցիներ ընկերովը, «Հոս եկած է աշակերտելու նշանաւոր Ռարի Գամաղիէին»: Յետոյ յանկարծ, ուսմին հով մը, կարծես բարձունքէ մը իջած, ջրվէժի մը ուսմանութեամբ լեցուց Տաճարին հրապարակը, խիտ բայց զովաշունչ ալիքներով: Բոլորը քարացած երկնքի խոհարհող կամարին կը նայէին, ուրկէ կաթակներ կը տեղային վար, անձայն, լեզուներու ձեւով: Տաճարէն ներս լքած էին սաղմոսները եւ բազմութիւնը զարհուրած Գալիլացիներուն կը նայէր, որոնք կարծես բոցերով չըլապատուած, կ'աղօթէին քարձրածայն: Բոլորի մտքին մէջ անկամ մը եւս կը շինուէր հնոց նետուող մանուկներուն պատկերը, Գանիէի Գրեքին մէջ նկարագրուած:

Տարաւորութիւնը տահմակեցուցիչ էր. ունկնդիրներուն մտքի եւ հոգիի ածուխներուն վրայ կը թափէին կայծեր, կրակէ լեւիւներու ձեւով: Խօսողն աւ իր շուրջիները կը թուէին խորհրդաւոր հակներ, որոնց վրայ հանդիպած էր Աստուծոյ հոգին: Գուրահն եկող Հրեաները մանաւանդ, ճշունի տակ էին եղած յայտնութեան: Ուրիշներ, երազուն եւ մտախառ, կ'զգային թէ երկինքը նորէն կը բացուէր իրենց գլուխներուն վրեւէ, եւ Մեսիան որու մասին կը խօսէր Գալիլացի ձկնորսը, կեցած երկնքի մուտքին՝ կը հրաւիրէր բոլորը իր նոր արքայութեան:

Սողոս ըստ երեւոյթին, ազդուած չէր երեւեր եղածներէն. «Մեսիա մը որ խաչուել է թաղուելէ յետոյ, յարութիւն աւեր է մեռելներէն» կը քրթմնջէր, երբ Տաճարէն տուն կը վերադառնար: «Ո՛ր սովորած են ասոնք այս բոլորը», կը խոհար Սողոս, «Հաւանաբար հեթանոսներէն, որովհետեւ Քանանացիներուն Ատոնիսի Բարեկացիներուն Բէլ Մարդուկը մեռելէն

վերջ կհանքի վերադարձած կը նկատուին պիրենե պաշտողներէն « Բայց խօսողները Գալիլիացիներ էին: Միւս կողմէ առկայն այս եղկիլիները իրենց քարոզարար կը հաստատէին մարգարէներու նախաձայնութիւններով: Եւսայիին բառերը կարծես իրենց մեռած Մեխիային համար դրսեւոր ըլլային: Իսրայէլի յոյսը, Օծեալ Մեսիան, ա՛ն որ պիտի դա՛յ ամպերու վրայէն, շրջապատուած երկնային աստերով, որ պիտի հնձէր յոյսը ազդերը եւ որաներու նման պիտի սփռէ իր ցոլեքներն առջեւ, ընտրեալը, որ Աստուծոյ հետ էր առեղծապօրծութենէն առաջ, խաչուե՛ր՝ ճեթառոտներէն, առանց իրեն օյնութեան կանչելու երկնային զօրքերէ: Սակայն որքա՛ն կը պատշաճէին Մարգարէին խօսքերը ըստածներուն, ի՛նչ հրէշային զուգարկութիւնք, կը խորհրդաւորէր Սողոմ, ու չէր կրնար լուծում մը գտնել այս անճաշ հանելուկին:

2

Սողոմի մէջ երկու անձեր կային, որոնք Թիրապետելու մեարշալ պաշարով՝ իրարու հետ կը մարտնչէին, նման Յակոբին եւ Եսաւին, իրենց մօրը արգանդին մէջ: Սողոմի մանկութիւնն ու պտտածութիւնը անցած էր Տարսոն, իր շալազործ հօրը համահաս յարկին ներքեւ: Իր գիտակցութեան առաջին օրերէն, կ'զգար թէ ինք կ'զգիսքնակ մըն էր, ապականութեամբ յորգող հեթանոս ուկկէանոսին մէջ: Մինակոկի կից եզոզ զարոյցէն ստացաւ իր նախնական կրթութիւնը, ծանօթացաւ իր Ժողովուրդի պատմութեան օրէնքին, Հնգամաստեանին, մարգարէական գրքերուն եւ ուրիշ սրբազան աւանդներուն:

Սողոմի դիւրին բռնկող միտքը՝ խորապէս ազդուած էր մարգարէական յայտնութիւններէն եւ իր մտածումը, իրականութենէն անդին, կը ծփար գեղեցիկ մտապատկերներու շուրջուն վրայ, որուն ալիքները իրեն կը բերէին անսխիւն քաղցր ու յաղթապան, իրենց փառքին ցլոր սրբ-

իւր ճամբուն վրայ հանդիպեցաւ խրճրած շրեաներուն, որոնք զարմանքով կը խօսէին Տաճարի մէջ իրենց տեսածներու եւ լսածներու մասին: Հստածները մտափռներու իրական յեղափոխութիւն մը կրնային յարուցանել սիրտերու մէջ, եւ կայծ մը պիտի բուէր որ Երուսաղէմը բռնկէր նոր բոցէ մը:

— Սակայն մարգարէութիւններու եւ հրաշքներու ժամանակը անցած կը թուի ըլլալ, կը խոկար Սողոմ, զայսմ երկիւրը զոյգ է եւ Իսրայէլը մութի մէջ նստած կ'սպասէ: Մտի մարդիկ միայն, որոնք իրենց մէջ ունին Աստուծոյ գիտութիւնը, կը կապեն աշխարհը Իսրայէլին: Աստուած պիտուներու եւ օրէնսգիրներու բերով կը պատգամէ իր գործն ու օրէնքը, իրբեմիակ մարգարէութիւնը մեր օրերուն: Զկտրաներն աւագները զառանցելէ առաջ, թող օրէնքը սերտե՛ն, անսպթաք ընթանալ կառնալու, համար Աստուծոյ լոյսին մէջ:

Դեռ իր դէմքին: Կ'զգար թէ մօտ էր օրը իր ցեղի յոգնաղէտ գերութեան նւ Մեսիայի զալստեան:

Տարսոնը սովորական քաղաք մը չէր այլ օրերուն, այլ Հռովմէական կայսրութեան բարգաւաճ ուստաններէն մին, շողուն դահարի մը պէս նստած Տաւրոսեան լեռներու շրջին: Կիւստոս գետին ջուրերը, Տաւրոսի ձիւներէն զոյսացած, կը կապէին փոքր Ասիոյ այս նահանգը Միջերկրականին: Առեւտուր, Եղիպատսէն, Ասորիքէն եւ Յունական կղզիներէն, արհեստներ, լեզուներ, կրօններ, այլազան եւ խառնաբոյս, խառնասիրական զարոյցներ, Հռովմէական լեզուններ եւ աշխարհի բոլոր անկիւններէն եկող օտարականներ կը վերածէին զայն միջազգային ուստանի մը, հաւասար Անտիոքի եւ Ալեքսանդրիոյ: Հարստութեան, հաւաքի եւ մտքի կեդրոն մը ըլլալու հանդամանքէն զատ, Տարսոն կը վայելէր բարձրագոյն պաշտպանութիւնը Հռովմի, եւ իր առանձնաշնորհալ բնակիչները, Պոպուսի

և Կեսարի օրերէն սկսեալ, կը վաշխէին Հոռոմէայից քաղաքացիի իրաւունքը: Սոսկայն անհռչակ ջոհով Սարգիսը Արեւելքի, յուսումնաւոր Յոյն հուրը ապականութեան, կը վերածէին Տարսնի անբարոյութեան մեծ կեղծոյնի մը:

Յոյն եւ արեւելեան աստուածները դաւադրութեան մէջ էին հոս կարծես, ընկուղիւ մարդուն հոյին ապականութեան անկողնի ուղեւորները:

Հեղինակը, որոնց արեւը խառնուած էր տեղացի ժողովուրդներու արեւին, կը տիրապետէին: Անոնցմէ վերջ իրենց թիւով ու ազդեցութեամբ կուգային Հրեաները, բերում էին, մեծաւ մասամբ, Անտիոքի եփիփանի օրերէն: Սողոմի ազդատուն մը վերջէն եկածներէն էր, ըստ աւանդութեան Գալիլիայէն: Ան ինքիքեք կը նկատէր Բենիամինի ցեղէն եւ իր Սողոմ անունը Իսրայէլի առաջին թագաւոր Սաուլի անունէն կ'ածանցէր, որ Բենիամինի ցեղէն էր: Սողոմի հայրը ծանօթ անձնաւորութիւն մըն էր Տարսնի մէջ եւ ունէր Հոռոմի քաղաքացիութեան առանձնաշնորհումը, որ կը տրուէր Հոռոմէն դուրս միայն անոնց՝ որոնք ազգեցիկ էին կամ հարուստ: Սողոմ իր ծնունդէն ունէր այդ իրաւունքը, որ շատ օգտակար պիտի ըլլար իրեն իր առաքելութեան ընթացքին: Յունարէնը իր երգիւրդ լեզուն էր, որու շնորհիւ հաղորդ եղաւ Հելլէն գրականութեան եւ ժամանակի տիրող գաղափարներուն:

Սօցոս կ'անցնէր ամէն օր Տարսնի արեւոտ բայց ապականութեամբ թրջուած փողոցներէն, ժամեւումով թէ Աստուած ինչ ո՞ւր Հրեաներն ու Հեթանոսները միասին ստեղծած է: Եթէ Ան Հեթանոսներուն եւս երեւէր եւ ուխտ ու դաշինք կնքէր անոնց նախաձեռնութեան հետ, շնորհելով անոնց Օրէնքը, գուցէ անոնք լըլլային այնքան ապականած: Կը հաւատար թէ երբ Մեսիան գար, ան երկրորդ Մովսէս մը պիտի ըլլար Հեթանոսաց, դարձնելով զանոնք բոլորը Հրեաներ: Սակայն Մեսիան կ'ուշանար: Այս

մտածումներով առարկուած, անջուտած էր ինքիքիքը աշխարհէն եւ նուիրած ամբողջովին սրբազան դիրքերու ռաւամեանսիրտութեան: Զէր մտածեր կարելի հանդիստ կեանքի մը մօտին, ոչ ալ ամուսնութեան եւ նման հաճոյքներու: Մեծ իղծ մը ունէր Երուսաղէմ երթալ, խմելու Հրէական մշակութիւն իր մաքուր աղբիւրէն, առ ոտն Հիւլիի դպրոցին պէտ Մեծանուն Ռարի Գամաղիէլ: Իր այդ փափաքը շուտով իրականացաւ: Իրեն համար Երուսաղէմ աղբիւրը դժուար չէր, որովհետեւ հոն ունէր ամուսնացած քոյր մը եւ ազգականներ:

Աստուծոյ սէրը եւ Իսրայէլի փրկութեան հաստատեց զայս խորոյններու նման կ'այրէին իր ներքը: Հաւատքը ամէն օր ապրող իրականութիւն մըն էր իրեն համար: Ապառողջ էր Ֆիզիքապէս, ենթակայ քանի մը հիւսնագութիւններու. հակառակ այս իրողութեան խոտակեց էր: «Աստուած սիրածները կը տառապեցնէ», կ'ըսէր, «ենդութիւնները Տիրոջ պարզեցնեն են սուրբներու տրուած»: Կ'ուզէր իր գոյութեան բուրդին Հիւրը երկնքէն մէջ հաստատել, զայն բարձրացնելու բազմանք կ'ոչնչացնէր իր մէջ աշխարհիկ բոլոր տենչերը: «Սուրբները կատարեալ են», կ'ըսէր, «որովհետեւ ճիշդ ըրած են մեռնելու երկրաւոր ամէն բազմանքի համար. կեդրոնացնելով իրենց բովանդակի հոգիները Աստուծոյ մէջ»: Հիւլիի դպրոցը կը հրահանէր հոգ տանիլ առողջութեան, եւ ծանր ուխտերով տուրբաբուն նմանելու խաղը շխաղալ, որ կրնար ոտաջնորդել ենթական հպարտութեամբ. իսկ հպարտութիւնը սուրբին համար նման էր խնձորին մէջ ինկող որդին: Գամաղիէլ խրատն էր իր աշակերտներուն, երիտասարդ ամուսնանալ եւ ունենալ արհեստ մը, որպէսզի ծերութեան՝ կողովին մէջ հաց ունենային: Սօցոս ունէր իր դրաղումը, իսկ իր կինը յաւիտեական կոյսն էր, Աստուծոյ Օրէնքը:

Սօցոս իր արհեստին բերդեմով, իբրեւ վրանադործ, մօտէն յարաբերութեան մէջ

էր Հասարակ ժողովուրդին հետ: Կեանքը
կը ճանչնար ոչ թէ տեսութիւններէն, այլ
մարդոց հետ իր ունեցած շփումներէն: Իր
աչքին առջեւ էին ամէն օր խեղճ մարդեր եւ
կիներ, նոյնիսկ երեխաներ, որոնք կը բաշ-
խէին իրենց ժամանակը, անձը եւ ուժը՝
կոոր մը հացի փոխարէն, եւ շատ յաճախ
չէին գտներ զայն: Այդ խեղճերուն միակ
յոյսը Մեսիանն էր, որ օր մը պիտի կանչէր
զիրենք Հատուցման: Յաճախ կը լսէր որ
այս անժառանգները կը խօսէին արդէն Խ-
կոզ Մեսիային եւ նոր կեանքի մը խոստում-
ներու մասին, եւ իր հոգին կը լեցուէր զառ-
նութեամբ և զայրոյթով: «Ասիկա Գալիլեացի-
ներու ցանած սերմերու արգասիքն է, կը
խորհէր ան, արմատ արձակած այս խեղ-
ճերու հոգիներուն մէջ: Եթէ Մեսիան եկած
է, ինչո՞ւ աշխարհը տակաւին կը ննջէ իր

մեղքերու բարձին վրայ եւ Իսրայէլը կը
մնայ շղթայուած, Հոռովի ոտքերուն ներ-
քէ: Պէտք է դուրս վտարել Տիրոջ այգիէն
այս աղուէսները, որոնք իր դեռ չհասած
ողկոյրները կ'ուտեն: Ո՛չ միայն միամիտ-
ները կը թակարդուին այդ խաբերաներէն,
այլ նաեւ Իսրայէլի լաւազոյն դասիները:
Տակաւին երէկ, Ստեփանոս եւ Փիլիպպոս,
ուշիմ եւ ազնիւ աշակերտները Գումադիէլի,
անոնց ծուղակը ինկան, թուաւորուելով
եկած Մեսիայի մասին ըսուածներէն: Ա՛մէն
օր նման զոհերը կ'անին, իսկ Իսրայէլի
կրօնական իշխանութիւնները ձեռնածալ ու-
շիւն կը փորձեն քննել: Այս եւ նման մտա-
ծումներ կը ծուլատէին իր հոգին, անեցնելով
իր սրտմտութիւնը նոր աղանդին նկատ-
մամբ:

(Շար. 1)

Ե.

ԳՐԱԿԱՆ

ՆԱՄԱԿԱՆԻ ՊԵՏՐՈՍ ԴՈԻՐԵԱՆԻ

2

եղբայր իմ,

Շնորհակալ եմ որ միշտ կը յիշէք զիս. «Յուշք սիրոյ քոյրն է» կը ցտա-
ւիք անշուշտ որ ես փոխադարձաբար չեմ խօսիր: Ձեզ յիշեցուցած եմ արդէն
որ ես վսեմին առջեւ կը պապանձիմ. պատասխանելու համար բառական կը
համարիմ, երբ արտօսը մը աչքիս ետեւը կտայրի, եւ չունշ մը շուրթերուս
մէջ կը բեկբեկի, մանաւանդ հիմա որ հոգւոյս կենսաբայր ծաղիկը Թօշնած
է, եւ ծորա Թեղ մէջ մը կը մխայ ներսս. հրկուս տող բան չեմ կարող գրել.
Երեւակայութեանս մէջ ցուբա մշտն մը կայ Թանձրացած վայր ինկան զըլ-
խուք աստղերն. սեւ սմպերն ծանրացած են:

Հիւանդութիւն եւ անբուժութիւն՝ դերեղմանի այդ երկուստիներն կը
ծծեմ. յուսահատութիւն՝ դերեղմանի այդ սեւ կաթն կը խմեմ... Ինձ համար
չկայ յոյս. անդունդին մէջ շիւղի մը պլլուած եմ, իմ փրկութիւնս է աստղի
մը պլլուիլ, եթէ սեւ ճակատագիրս ճերմակ բիծ մը ունի,

Ազնիւ եղբայր, ո՛վ դրոշմ քեզ այսպէս դորովել իմ վրաս, ունին պնդ
սնդունդն հսկող անձի մը խօսքերու, եւ զուարթ թիթեռնիկ մը ըլլալով՝ սի-
րել նոճիկ մը շուքը...:

Ազնիւ եղբայր, Թիթեռնիկով մը նոճիկ մը սպաւորութեան շղարկըր-
այլ զուշէ նորա ցուբա շուքին ներդործութեան ներքեւ դողոր Թիթեռն մը
թօշնի...:

Ա՛հ, ո՛րչափ մթաղնած է կրեակայութիւնդ: ո՛հ, ո՛ր էք, կրակէ
իմ, մարեցաք... մարեցաք, եւ ալ չպիտի վերադառնա՞ք, անցա՞մ Ձեր վրա-
յէն ալ ա՛յն շունչն, որ աստղերն կարող է մարել... Ղեռ կուղեմ գրել. բայց
կը տեսնեմ թէ՛ ա՛յնչափ ուժաթափ են այս խօսքերն, որքան գունաթափ է
դանոնք ներշնչող հոգին... իմ մէն մի խօսքերս դուք Ձեր վառ երեւակայու-
թեամբ մէկ մէկ դրքեր ըրէք, եւ զիս լաւ պիտի կարգաք այն ատեն, լաւ պիտի
սուղիք յիս:

Եղբայր իմ, ներեցէ՛ք գրութեանս աններդաշնակութեանը. ի՞նչ ուղ-
ղութիւն կրնաս պահանջել աւրուած դաշնակէ կամ նուազաբանէ մը:

Ի՞նչ դրելս չեմ գիտեր:

Կաղաչեմ, բա՛ւ համարեցէ՛ք ջախջախեալ քնարի մը այսչափ հեծե-
ծանքը:

Քանի որ ժամանակինդ ներէ, կաղաչեմ, ձեր սիրալիւր գրութիւնքը
ո՛ր՝ զլառաք, որոնք միշտ զիս պիտի յեղափոխեն ի վսեմն:

Դուք Երկրագունդի ինձ տալ խոստացած էիք. եթէ կարիքի է, դա-
նոնք շնորհելու փութացէ՛ք, վասն զի առանց կարգալու բան մը ունենալու,
դունէն դուրս չենելու ստիպուած ըլլալով, շատ կը նեղուիմ:

Ներա հետ ի՞նչ ունեցաք մինչեւ հիմա. կաղաչեմ, տեղեկութիւն.
տեսնուինք:

Եղբայրդ

Պ. ԴՈԻՐԵԱՆ,

1871 Սեպտ. 6
Իսկիւտաք

«Տաղք եւ Թատրերգութիւնք», էջ 238:

2

Առ

Մեծ. Ա. Էֆ. Լուսինեան

Կ. Պօլիս

Եղբայր իմ,

Շնորհակալ եմ որ միշտ կը յիշէք դիս. «յուշը» «սէր»-ի քոյրն է և կը ցաւիք անշուշտ որ ես փոխադարձաբար չ'եմ խօսիր: Ձեզ յիշեցուցած եմ արդէն որ ես «սեմ»-ին առկա կը պապանձիմ. պատասխանելու համար բաւական կը համարիմ երբ արտօսը մը աչքիս տեսիլ կ'ոյրի, եւ շունչ մը շուրթերուս մէջ կը բեկբեկի, մանաւանդ հիմա որ հոգւոյս կենսաբայր ծաղիկը թօշնամ է, եւ նորա տեղ վերջ մը կը մխայ ներսս: Երկու տող բան չ'եմ կարող գրել, երեւակայութեանս մէջ ցուրտ մշուշ մը կայ թանձրացած, վայր ընկան դիտուս առողջեր, աւաւ ամսերը ծանրացան հոն:

Հիւանդութիւն եւ ամբուսութիւն, գերեզմանի այդ երկու տարիքը կը ծծեն. յուսահատութիւն, գերեզմանի այդ սեւ կաթը կը խմեն... Ինչ համար չկայ յոյս, անդունդին մէջ շիւղի մը պլլուած եմ. իմ փրկութիւնս է բաւարար մը պլլուել, եթէ սեւ ճակատագիրս ճերմակ բիծ մ'ունի...:

Ազնիւ եղբայր, մ'վ դրդեց Ձեզ այսչափ գորովիլ իմ վրաս, ունին զնել անդունդ հոտող անձի մը խօսից, եւ զուարթ թիթեռնիկ գովով, սիրել նոճիկ մը շուրթ... Ազնիւ եղբայր, թիթեռնիկով մը նոճի մը սղաւորութենէ չը դադարի, այլ գուցէ նորա ցուրտ շուրթն ներգործութեան ներքեւ գողտը թիթեռն մը թօշնի...:

Ա՛հ, այնչափ մթաղան է երեւակայութիւնս. ո՛հ, ո՛ւր էք, կրակք իմ... մարեցա՛ք... մարեցա՛ք եւ ա՛լ չի պիտի վերափառէք. այն Շունչն անցաւ Ձեր վրայէն որ աստղերը կարող է մարել... Դեռ կողմն գրել, բայց կը տեսնէք թէ այնչափ ուժաթափ են այս խօսքերը որքան գունաթափ է զանա՛նք ներշնչող հոգին... Իմ մէջ մի խօսքերս Դուք Ձեր վրաս երեւակայութեամբ մէկ մէկ գրեք բլէք եւ դիս պիտի լաւ կարդաք այն ատեն, լաւ պիտի սուղիք յիս:

Եղբայր իմ, ներեցէ՛ք գրութեանս աններդաշնակութեանը. ի՛նչ ուղղութիւն կրնաս պահանջել աւերուած դաշնակէ կամ նուազարանէ մը:

Ի՛նչ գրելու չեմ գիտեր:

Կ'աղաչեմ, բաւ համարեցէ՛ք ջանքիս քնարի մը այսչափ հեծեծանքը:

Քանի որ ժամանակնիւ ներէ՛, կ'աղաչեմ, Ձեր սիրալիք գրութիւնքը մի՛ զլանաք որոնք միշտ դիս պիտի լեզափոխեն ի վսեմն:

Դուք Երկրագունտներ ինչ տալ խոտաւացած էիք. եթէ կարելի է զանոնք շնորհելու փութացիք, վանդի տառնց կարդալու բան մ'ունենալու՝ տունէն դուրս չ'եղեկու ստիպուած ըլլալովս շատ կը նեղուիմ:

Ներաւ հետ ի՛նչ ունեցա՛ք, միմչեւ հիմա, կ'աղաչեմ, տեղեկութիւն:(1)

Տեսնուի՛նք:

Եղբայրնիդ
Պ. ԴՈՒՐԵԱՆ

1871 Սեպտ. 6

80 91

(1) Այս մասին վրայէն մեղմով գիծ քաշուած եւ չմշտուած է:

Է

Բարեկամ,

Ձեմ գիտեր թէ ի՞նչ գրեմ... ա՛հ, դժուար է խօսիլ անհունի մը համար, անհունը շուրթեր չի կրնար ունենալ, անհունը ինքն իր մէջ կը թաղուի, ինքն իր մէջ կը փողփողէ:

Ես ա՛լ առջինը չեմ. (Թո՛ղ այս խօսքը քեզ չտխրեցնէ...) իմ հոգիս յառած է զալկահար եւ անհուն աշխարհի մը, զոր երկինք կը կոչեն... ա՛հ, բարեկամ, կ'ուզեմ զգալ թէ երկինք մը կայ, վասն զի դժուար է ինձ հաւատալ թէ աշխարհ մը կայ ինձ համար... եւ ի՞նչ աշխարհ...:

Ես ըսած եմ անգամ մը թէ աշխարհ Աստուծոյ, այն Գերմարդկային Տիապնին ձանձորոյթին մէկ յառաջն է. հառաջ մը, որ աշխարհաստեղծութենէն յառաջ քառասայնի խառնակութեան մը վրայ յառաջ եկաւ... աղետաբեր փոթորիկ Աստուծոյ մը սրտին, անհուն անապատի՛ մը:

Դու կըսես վերջին նամակիդ մէջ. «Իբր թէ յաստիս միայնակ, ո՛ւր ես, կը գոչես ինձ: Այդ հարցումդ զիս տխրեցուց. միթէ սրտիդ ծալուցը մէ՞ջ անգամ չգտար զիս»:

Ա՛հ, միթէ յիշատակ մը կը բաւէ՞, ամենասիրելոյ մը կրակոտ յիշատակը միթէ կը բաւէ՞ անոր համար, որ «մնաս բարոյ»ի տխուր թել մ'է դարձած, որ «զալկութեանց բուրաստանին» կորդեղրի. յանցա՞նք է միթէ բարեկամ մը կարօտիլ, անոր հողւոյն ծարաւին ըլլալ, անոր խօսիցն ու ժըպիտներուն անօթին ըլլալ: Ո՛չ, չբաւեր ինձ յիշատակդ, դու ինքնին իսկ չբաւես ինձ:

Ինչպէս որ ես Վարդանի՝ դու ալ իմ ցուրտ եւ անթարթ աչերս պիտի փակես... մի՛ տխրիր, բարեկամ... ես տխուր-զուարթ մ'եմ. ո՛չ, դողդոջ էրջանիկ մ'եմ՝ մահառան զարուկը իմ ճակտիս վրայ կը պլուլայ իբրեւ մեղա՝ մաղձոտ ժպիտ մը, որ զիս երկնքի հետ կը միաւորէ:

Երբ լսեցի թէ վարնան հոս պիտի գաս, սիրտս անհուն ուրախութեամբ մը զեղունեցաւ... ինչո՞ւ արդեօք ինձի զրկած նամակովդ այդ լուրը չտուիր:

Գիտեմ որ սիրելի է քեզ կարգալ եւ յեղեղել ամենասիրելոյ մը յիշատակը. ուստի Վարդանի տաղերգութիւնը քեզ զրկեցի:

Սա խօսքդ թէ «Մեր անիծից ահաւորութիւնը օր մը պիտի սարսռէ հարկաւ այն Գերազոյն Անդուծը, զոր Աստուած կը կոչենք»... քեզ ահաւոր բանաստեղծ մը նկարեց իմ առջեւ:

Մնաս բարեա՛ւ:

Ի տեսութի՛ւն:

Քուկդ

Պ. ԴՈՒՐԵԱՆ

1871 Հսկտ. 11

Իւսկիւտաք

«Տաղք եւ Քառերգութիւնք», էջ 245:

Է

Առ

Պ. Տ. Ազամեան

Բարեկամ :

Ձեռ գիրքեր թէ ի՞նչ գրեմ. ո՛հ, դժուար է խօսիլ անհունի մը համար, անհունը շուրթեր չը կրնար ունենալ, անհունն ինքն իր մէջ կը թաղուի, ինքն իր մէջ կը փողփողէ :

Ես ալ տաղիներ չ'եմ, (թող այս խօսքը քեզ չը տխրեցնէ), իմ հոգին յուսած է դալկահար եւ անհուն աշխարհի մը զոր երկինք կը կոչեն... Ա՛հ, բարեկամ, կուզեմ զգալ թէ երկին մը կայ, վասնդի դժուար է ինձ հաւատալ ի՞նչ աշխարհ մը կայ ինձ համար... եւ ի՞նչ աշխարհ... Ես ըսած եմ անգամ մը թէ աշխարհ Աստուծոյ՝ այն դերմարդկային տիտանին ձանձրոյթի մէկ հառաչն է, հառաչ մը՝ որ աշխարհաստեղծութենէ առաջ գոհոսային խառնակութեան մը վրայ յառաջ եկաւ... Աղետալի՛ք փոթորիկ Աստուծոյ մը սըրտին, անհուն անսպասի մը :

Դու կըսես վերջին նամակիդ մէջ. «Երբ թէ յառտիս միայնակ 'ո՛ւր էս' կը գտնու ինձ. այդ հարցումդ զիս տխրեցուց, միթէ սրտիդ ծալուցը մէջ անգամ չը գտա՞ր զիս :»

Ա՛հ, միթէ յիշատակ մը կը բաւէ՞, ամենասիրելւոյ մը կրակոտ յիշատակը միթէ կը բաւէ՞ անոր համար՝ որ «մնաս բարովի տխուր թել մէկ դարձած» որ «գալկութեանց բուրաստանին» կ'որդեգրի. յանցա՞նք է միթէ բարեկամ մը կարօտիլ, անոր հոգւոյն ծարաւին ըլլալ, անոր խօսիցն ու ժըպիտներուն անօթին ըլլալ... ո՛չ, չը բաւեր ինձ յիշատակդ, դու ինքնին միայն չը բուռն ինձ. ինչպէս որ ես Վարդանի՛ դու ալ իմ ցուրտ ու անթարթ աչերը պիտի փակես... Մի՛ տխրիր բարեկամ... ես տխուր-զուարթ մ'եմ. ո՛չ, դողդոջ երջանիկ մ'եմ... մահու դալուկը իմ ճակտին վրայ կը պլպլայ իբրեւ մեղամաղձոտ ժպիտ մը, դալկահար ժպիտ մը՝ որ զիս երկնքի հետ կը միաւորէ :

Երբ լսեցի որ գարնան հոս պիտի գաս, սիրտս անհուն ուրախութեամբ զեղունեցաւ... ինչո՞ւ արդեօք ինձի զրկած նամակովդ այս լուրը չը փութի :

Գիտեմ որ սերիք է քեզ կարգալ եւ յեղեղել ամենասիրելւոյ մը յիշատակը... ուստի Վարդանի գերեզմանին ուղղեալ սա ներփակեալ տաղեր-գութիւնը զրկեցի :

Սա խօսքը թէ՛ «Մեր անիծից ահաւորութիւնը օր մը պիտի սարսփ հարկաւ այն գերագոյն անգութը՝ զոր մենք Աստուած կը կոչենք» դեռ ահաւոր քանաստեղծ մը նկարեց իմ առջեւ... :

Միտ'ս բարեաւ, ի տեսութիւնս ք

Պ. ԴՈՒՐԵԱՆ

1971 Հոկտ. 14

Իւսկիւտար

Ը

Սիրելի եղբայր իմ,

Այն վերջին սիրելի նամակիդ փոխարեն, յորում ճշմարիտ բարեկամական զորով մը կը հեծկտար, ուզեցի սրտիս անդունդներէն աստղերու բոլլեր դուրս հեղեղել, այլ, աւա՛ղ, այն անդունդներն բոլորովին ցամաքած գտի :

Շնորհակալ եմ որ դիս կը մխիթարես, սակայն ես արդէն ըսած եմ թէ քնաւ մահուանէ վախ չ'ունիմ, վասնզի տքնեցայ ինքզինքս զգուհցնել աշխարհէն : Եթէ ցաւ մը ունիմ, այն է թէ դքեզ վերջին անգամ չպիտի կտրենամ տունէ, վասն զի յանկուղի եմ, ա՛լ զուրս ելնելու կարողութիւն չի մնաց յիստ : սանդուխէն վար իջնալու համար պէտք է որ յենարանին կրթնիմ, ա՛լ բոլորովին յայտնի եղաւ (թէպէտ տոաջին օրէն պիտի եւ միշտ, մինչեւ անդամ բան մը շունեցած ատենս անդրդուելի պահեցի այն գաղափարս) թէ ես Լիբկնիխի Խիւսմուքիւմն ունիմ : Ափսո՛ս, չա՛տ հեռու կերեւի ինձ փթթինապարզ գարունը, ձմրան ձիւներն իմ սիրած վայրերուս հետ՝ (ուր միատեղ շատ անգամ իրարու սիրտ կը ծծէինք,) զիս ալ պատենաւորել կսպանան :

Եթէ քու գալուստդ գարնան մնաց, շատ կը սոսկամ որ ոչ մտերմական ժպիտդ, ոչ ալ հետեւարար գարնան փթթումը պիտի տեսնեմ :

Ա՛լ բոլորովին մարմնոյս հետ միտքս ալ տկարացաւ, մարեցա՛ն իսանդերս... ո՛չ, չեմ կրնար գրել, ցամաք են բոլոր գրածներս... կուզէի շատ բաներ գրել իմ այս նուաղեալ ժամերուս... ափսո՛ս, կուզէի իբրեւ յաւերթական յիշատակ երկտող տաղ մը գրել քեզ. սակայն իմ մէկ լաւ եւ փայլուն ժամուս կուգեմ գրել, չեմ ուզեր որ ցամաք լինի, ... իսկ եթէ դժբաղդաբար չկարենամ գրել, գրուած համարէ՛ դայն իմ գերեզմանի հողերուն վրայ :

Կ'աղաչեմ, եթէ ժամանակ ունենաս, նամակներդ ստէպ եւ երկար բրէ՛. ո՛րչափ սիրելի են ինձ անոնք : Մնաս բարեա՛ւ : (Զըլա՛յ յաւերթական...) :

Ի տեսութիւնս :

(Գթա՛ր ո՛վ Աստուած) :

Գ. ԴՈՒՐԵԱՆ

1871 Նոյեմ. 23

Խսկիւտաք

«Տաղք եւ Թատերգութիւնք», էջ 247 :

Ը

Առ

Պ. Տ. Աղամեան

Եղբայր իմ.

Այն վերջին սերալիքը նամակիդ փոխարէն, յորում ճշմարիտ-բարեկամական պորով մը կը հնծկլտար, ուղեցի սրտիս անդունդներէն աստղերու հոյլեր դուրս հեղեղել, այլ աւա՛ղ, այն անդունդները բոլորովին ցամաքած պո՛ր :

Շնորհակալ եմ որ դիտ կը մխիթարեմ, սակայն ես արդէն ըսած եմ թէ բնաւ ժահուանէ վախ չ'ունիմ, վասնզի տքնեցայ ինքզինքս զգուեցնել աշխարհէն. եթէ ցաւ մ'ունիմ, այն է թէ զքեզ վերջին անգամ չը պիտի կարենամ տեսնել, վասնզի յանկողնի եմ, ա՛յ դուրս ելնելու կարողութիւն չը մնաց վրաս. սանդուղէն վար իջնելու համար հարկ է որ յենարանին կրթնիմ : Այ բոլորովին յայտնի եղեւ (թէպէտ եւ առաջին օրէն գիտէի եւ միշտ, մինչեւ անգամ բան մը շունեցած ատենս, անդրզուելի պահեցի այն գաղափարը) թէ ես գերկնքի հիւանդութիւնն ունիմ :

Ահիսո՛ս, շատ հեռու կ'երեւի ինձ փթթնազարդ Գարունը, ձմրան ձիւները իմ սիրած վայրերուս հետ (ուր միատեղ շատ անգամ իրարու սիրտ կը ծծէինք) դիտ ալ պատանաւորել կ'սպաննան. եթէ քու գալուստդ զարնան մնայ, շատ կը սոսկամ որ, ոչ մտերմական ժպիտդ եւ հետեւաբար ո՛չ ալ յարնան փթթումը պիտի տեսնեմ :

Այ բոլորովին մարմնոյս հետ միտքս ալ տկարացաւ, մտրեցան խանդերս... ո՛չ, չեմ կրնար գրել, ցամաք են բոլոր գրածներս... կուզէի շատ բաներ գրել, իմ այս նուաղեալ ժամերուն... ասիսո՛ս կուզէի իբրեւ յաւերժական յիշատակ երկտող տաղ մը գրել քեզ, սակայն իմ մէկ լաւ եւ փայլուն ժամուս կուգեմ գրել, որպէսզի ցամաք չը լինի... իսկ եթէ դժբախտաբար չը կարենամ գրել, գրուած համարէ զայն իմ գերեզմանի հողերուն վրայ :

Կ'աղաչեմ եթէ ժամանակ ունենաս, նամակներդ ստէպ եւ երկար բրէ՛, ո՛րչափ սիրելի են ինձ անոնք. մնաս բարեա՛ւ... (չըլլա՛յ յաւերժական)... Ի տեսութիւն :

Պ. ԴՈՒՐԵԱՆ

1871 Նոյեմ. 23

Իսկիւտար

Եղբայր իմ,

Ներեցէք ուշկէկ պատասխանելուս, թէ եւ զարմաւ մատենեալ զբաշտ
վրայ կը դողդոջեն, սիրտս՝ զգածուելու տեղ կը մարի, եւ ես՝ նայելու տեղ
կը փղձկիմ. բայց կուզեմ օրհասականի մը զիւցաղնական ճիշդ մ'ընել եւ
հրկու տող ալ գրել:

Եղբայր իմ, Ձեր վերջին նամակը զիս միտթարել կ'ուղէ, եւ կրակք.
«Մէկդի ձոյն սա հիւսնող եմ ի դազափարն մտքդ, եւ բոլորովին կը բուսիս»:

Ա՛հ, կուրծիս տակ հրաբուխ բռնկած է, կրակներ կ'եռան եւ կ'այրեն
ցիւս. այս կրակը երկնքի կրակին նման է, որ չի մարի եւ չպիտի մարի մին-
չեւ սը չսպասէ ամէն ինչ:

Այո՛, ա՛լ հիմա հաւատացի թէ կը ծիրլիմ եղբւր. գիտեմ թէ ալ շատ
չպիտի ապրիմ: Ա՛հ, եղբայր իմ, ահա՛ երիտասարդ մը, որ եկած է աշխարհ՝
միայն իր մահն ու թշուառութիւնը տեսնելու եւ զգալու համար:

Չգիտեմ ի՛նչ գրեմ, կզգամ շատ, բայց զրելու դժուարութիւն մը կայ,
կարծես թէ դերեզմանին մէջէն կը խօսիմ, ա՛լ մարը մտնելու վրայ եղող
նառադայթ մ'եմ, քայքայում մ'եմ: Գիտեմ, այս տողերս վերջինն են, եւ
փերջին պիտի լինին... սակայն սա ցրուած ուղեղս ի՞նչպէս վրայ բերեմ ու
խօսիմ... բանաստեղծ չ'եմ, բայց բանաստեղծութիւնն կը սիրեմ... ես որ
աշխարհի վրայ միայն երգերը շատ սիրեցի, կ'ուզեմ որ իմ վերջին շունչս
ալ երգ մ'ըլլայ:

Կարապետ իր վերջին շունչին հետ իրեն էն ներգաշնակաւոր ճիշդ կ'ար-
տասանէ, թո՛ղ եւ ալ կարապին պէս անցած ըլլամ աշխարհէս: Ձեր դերը,
վերջին ցատկներս, ինձ մեծ սփոփանք եւ ախորժակ տեսցին, Հաղիս տերեւոց
եւ ստուերաց տակ, հազիւ Իսկիւսարու գեղեցիկ եւ հովասուն դաշտաց եւ
մարդաց մէջ՝ մէկ քանի դուարթ պոռնիսներ ըրինք, եւ ահա կրկին տնկայ,
ա՛լ անշուշտ չի կանգնելու յուսահատութեամբ. բայց դուք դրեցէք, եղբայր
իմ, ձեր խօսքեր սպունգներ են, վիշտերս կը ծծեն: Այո՛, գիտեմ, դուք բնաւ
ախորութիւն չէք սիրեր, եւ շատ անդամ տխրութեան զազափարը ծնող կամ
դուրթուցանող առակներ չտեսնելու համար առանձին տեղեր կ'երթաք.
բայց իմ տխրութիւնս կը սիրէք, զի բանաստեղծական է: Ա՛հ, քանի՛ քաղցր
եկան ինձ սա խօսքեր. «Աւելի կը սիրեմ ձեր ճակտի մէջամաղձիկ դաւուկը
քան թէ գեղեցիկ մը վարդն կամ ճակտին աղամանդներն»:

Աշխարհի մէջ ապեցայ եւ ձեզի պէս միայն ձայն մը ըլլալ սիրեցի,
ձեզի պէս երգելը սիրեցի: Ո՛վ որ երգ չունի կամ երգել չգիտի՝ զգալու ներ-
դաշնակութեան, գեղեցիկին և սիրունին խտնականը չօշարկելու քաղցրութիւնը
չունի:

Մարդուն նշանաբանը երգն է, էն առաջին ձայնը երգն է, բնութիւնն
ամբողջ երգ մ'է: Այո՛, եղբայր իմ, խիստ ընտիր խօսքեր էիք օր մ'ինձ թէ երգը
ո՛չ այլ ինչ է բայց եթէ... դաշնակաւոր փունջ մը. այո՛, ես ալ կ'ըսեմ.

«Երիտասարդ ըլլալ եւ երգել,
Մեր ըլլալ եւ աղօթել»:

Այս է կեանքը:

եղբայր իմ.

Ներեցէք.

ուշիկիկ պատասխանելու: Թէև դարձեալ մասներս զբոս
միայն կ'զուգործեն. սիրտս զբաժնու տեղ կ'մտարի. եւ ես նայելու տեղ
կ'փոխվիմ. քայքայ կուզեմ օրհասականի մը դիւցազնական ճիգ մ'ընել եւ երկու
սող ալ դրել.

Եղբայր իմ Ձեր վերջին նամակը զիս մխիթարել կուզէ. եւ կ'ըսէք.
«Ո՛հ կեդի միջ 'սա հիւանդ եմ'ի գաղափարը մտքէդ եւ բոլորովին կ'ընթերս»:
Ա՛հ, Եղբայր իմ, կուրծիս տակ հրաբուխ բռնկած է. կրակներ կեռան ու
կ'այրեն զիս. Աս կրակը երկրնեց կրակին նման է, որ չ'մտարի եւ չ'պիտի
մտարի, մինչեւ չ'սպառէ ամէն ինչ.

Այո՛, ալ հիմայ հաւատացի թէ կը'ծիրի՛մ եղբր. գիտեմ թէ ալ շատ
չ'ապրիմ պիտի. Ա՛հ, եղբայր իմ, ահա երիտասարդ մը՝ որ եկած է աշխարհ
միայն իր մահն ու իր թշուառութիւնը տեսնելու եւ զգալու համար.

Չ'գիտեմ ինչ գրեմ. կ'զգամ շատ քայքայ զբեւոյս գոնարութիւն մը կայ.
կարծես թէ գերեզմանին մէջէն կը խօսիմ: Ալ մարդ մտնելու միայն եղող ճա-
ռագայթ մ'եմ. մարո՛ւմ մ'եմ. քայքայում մ'եմ. գիտեմ այս սողեր վերջինն
են եւ վերջինը պիտի լինին. սակայն սա տարողնած ուշա ինչպէս միայն բերեմ
ու խօսիմ. բանաստեղծ չեմ, քայքայ բանաստեղծութիւնը կը'սիրեմ. ես որ աշ-
խարհի մէջ միայն երգերը շատ սիրեցի, կուզեմ որ իմ վերջին շունչս ալ երգ
մ'ըլլայ:

Կարափն իր վերջի շունչին իր էն ներդաշնակաւոր ճիշդ կ'արտասանէ
կ'ըսեն. Թող ես ալ կարափին պէս անցած ըլլամ աշխարհէն:

Ձեր գրեր վերջին աստիճաններս ինձ մեծ սիրտով եւ արտօրծ նուիրեցին.
հազիւ տեսնեցի եւ ստուերաց տակ, հազիւ իւսկիւստարս գեղեցիկ եւ հովա-
տան դաշտաց ու մարգաց մէջ մէկ քանի գուարթ պտուղներ ըրինք եւ ահա
կրկին անկայ, ա՛լ անուշտ չ'կանգնելու յուսահատութեամբ: Բայց գուք
գրեցէք, Եղբայր իմ. Ձեր խօսքեր սպունգներ են, վիշտերս կը'ծծեն. Այո՛,
գիտեմ գուք բնաւ տխրութիւն չ'էք սիրեր. եւ շատ անգամ տխրութեան գա-
ղափարը ծնող կամ զարթուցանող առարկաներ շտեմնելու համար առանձին
տեղերէ կերթաք. քայքայ իմ տխրութիւնս կ'սիրէք, զի բանաստեղծական է.
Ա՛հ. քանի՛ քաղցր եկաւ ինձ սա խօսքդ՝ «Աւելի կ'սիրեմ Ձեր ճակտի մեղա-
մախճոտ դալուկը գիտել՝ քան թէ գեղեցիկի մը այտին վարդերը կամ ճակ-
տին աղամանը»: Աշխարհի մէջ ապրեցա՛յ եւ Ձեզի պէս միայն ձայն մ'ըլ-
լալ սիրեցի. Ձեզի պէս երգել սիրեցի: Ով որ երգ չունի կամ երգել չ'գիտէր,
զգալու ներդաշնակութեան, պեղեցկին ու սիրունին իտէականը շոշափելու
քաղցրութիւնը չ'ունի:

Մարդուն Նշանարանը երգն է. էն Առաջին մայրն երգն է. բնութիւնն
ամբողջ երգ մ'է. Այո՛ Եղբայր իմ խիստ ընտիր խօսեր էիք օր մ'ինձ թէ
«Երգը ոչ այլ ինչ է քայքայ եթէ մայրերու ներդաշնակաւոր փունջ մը.» Այո՛,
ես ալ կ'ըսեմ.

«Երիտասարդ ըլլալ եւ երգե՛լ

Ծեր լինիլ եւ աղօթե՛լ»

Այս է կեանքը:

Ա՛հ, գեղեցիկ կեանք մ'ալ կայ, սէրն է այդ. «Երգել, ազօթել եւ սիրել» ա՛հ, ի՛նչ բանաստեղծական կեանք, ի՛նչ կատարեալ կեանք: Դուք կ'երգէք, կը սիրէք ու կազօթէք: Աշխարհի մէջ հոգիներու ամենամեծ ախորժը սիրելն է. դուք զայս քան զամեն մարդիկ աշխարհի՛ ընտիր եւ մեծ կերպով գիտէք, դուք կը սիրէք եւ կը սիրուիք. կը սիրէք անոր քան զգիրդ մանն եւ կը սիրուիք անոր քան զյաւիտեան:

Եղբայր իմ, քանիօ՞ն սիրելի եւ տենչալի էր ինձ տեսնել ձեր սիրոյ եւ ըշման ի հանդէս. եթէ դայն երկրի վրայ վայելելու տեսնուի քաղցրութիւնը չունենա՞մ...

Աստեղաց եւ հրեշտակաց՝ զեփիւռի շնչով նորա մէջ հծծելու հրազն ու տենչը... ի՛նչ յուսահատօրէն կը խօսիմ, ներեցէ՛ք. ամեն ինչ պիտի խոստովանիմ ձեզ թէ՛ խառնաշփոթ պիտի ունենամ:

Ա՛հ, քեզ հետ ես ալ կ'աղաչեմ ու կը փափաքիմ որ Նախախնամութիւնդ պահ մը հրաման տայ որ մահն ու կեանքը զինադուլ ընեն... ի՛նչ սրբասայր ըրպէնք... այդ աջակցումը շանթի ու ծաղիկի աջակցում մ'է:

Արեւն ու տիեզերքն զոյգ մը նոր երջանիկ պիտի տեսնեն. ձեր ճակատագիրն երջանկութիւն է:

Մարդիկ միայն ձեր վրայ նախանձելու չափ պիտի զմայլին, դուք անբիծ էք ու զուտ. ո՛վ որ ի ձեզ սեւ ու պղտոր կը տեսնէ, ինքն է սեւն ու պղտորն⁽¹⁾:

Այս ցասումներն անշուշտ պիտի մոռցուին, դի գերեզմանէն անդին, բարկութենէն անդին ամէն ինչ ներողութիւն է: Ներեմք ու ներուիմք, եղբայր. սոքա օրասականի մը վերջին մրմունջներն են. ամէն ինչ անկեղծութեամբ պիտի ըսեմ, դի ա՛լ աշխարհէս եւ խղճէս կախում ու նկատում չունիմ:

Եղբայր, ահա՛ ես կ'իջնեմ կամ մօտ եմ իջնելու այն սեւ յատակ անդունդին մէջ՝ որոյ անունը գերեզման կըսեն: Արդեօք ի՛նչ պիտի ըսեն ինձ գերեզմանէն անդին. «Ահա՛ թշուառ երիտասարդ մը, որ աշխարհ եկաւ, եւ միայն իր մեռնելն զգաց ու մեռաւ»:

Մէկ քանի պատառ թղթերու վրայ արցունքոտ տողեր գրեւ եմ. անշուշտ բարեկամքս դանոնք պիտի պատուեն եւ անոնց արեւ տեսնեն: Արդեօք Ջարդարեանի եւ Գալաֆեանի հետ խօսեցա՞ր վերջի հեղինակած դործոյս տպագրութեան համար:

Ուշտ ցրուած է, եղբայր իմ, մահուան սպանդ մ'եմ, կերթամ առաջի կորշի, կը հաւատամ Աստուծոյ, կը հաւատամ այն հանդերձեալ Ապառնիին. ո՛վ որ կը հաւատայ, երջանիկ է:

(1) Քանի մը տողով ակնարկել յետոյ այն ատենուամ լրագրական վեճերում, ուր ինքն ալ դեր մը ունեցած էր, եւ որք անձնականութիւններ վերաբերելու չափ յառաջ գացած էին, կը յարէ:

Ա՛հ, զեղեցիկ կեանք մ'ալ կայ. սէրն է այդ. «Երգե՛լ, աղօթե՛լ ու սիրե՛ր»։ Ա՛հ, ի՛նչ բանաստեղծական կեանք, ի՛նչ կատարեալ կեանք. դուք կ'երգէ՛ք, կ'սիրե՛ք ու կ'աղօթէ՛ք։

Աշխարհի մէջ հոգիներու էն մեծ ախորժը սիրելն է. դուք զ'այս՝ քան յամէն մարդիկ աշխարհի՝ ընտիր եւ վսեմ կերպով դիտէք. դուք կ'ոխրէք եւ կ'սիրե՛ք. կ'սիրէք անդր քան զգերեզման. կը՛սիրուիք անդր քան զյաւիտեան։ Եղբայր իմ քանի՞ն սիրելի՛ եւ տենչալի էր ինձ տեսնել Ձեր սիրոյ նշանաւոր Հանդէսը. եթէ դայն երկրի վրա վայելելու անհուն քաղցրութիւնը չունենամ, Աստուգաց եւ Հրեշտակաց Հայրենիքէն զեփեւոք շնոր չորա մէջ Վծծելու երազը ու տենչը (ի՛նչ յուսահատ կը խօսիմ. ներեցէք եղբայր, ամէն ինչ պիտի խոստովանիմ Ձեզ թէ եւ խառնաշփոթ.) ունենամ պիտի։ Ա՛հ, քեզ հետ ես ալ կ'աղաչեմ եւ կ'փափաքեմ Նախանձառութեան՝ որ պահ մը հրաման տայ որ մահն ու կեանքը դիմադուլ ընեն եւ ես ալ տեսնէի՛ Տապանի Թռչնիկին եւ գիշերուան Արեւին Աջակցումն... ինչ սրտայարոյց բոպպէ՛նե՛ր»։

Այդ աջակցումը շանթի ու ծաղկի աջակցում մ'է.

Արեւն աւ տիեզերք զոյդ մը նոր երջանիկ պիտի տեսնեն.

Ձեր ճակատագիրը երջանկութիւն է։

Մարդիկ միայն Ձեր վրայ նախանձելու չափ զմայլին պիտի։

Դուք ամբիժն էք եւ զուտ. ով որ ի Ձեզ սեւ ու պղտոր կը՛տեսնէ ինքն է սեւն ու պղտորը. Նուպարայ եւ Փանոսեանի Սանուց ապագայ ուխտն իր առաջին շունչն ու ճաճանչը ի Ձէնջ ընդունի պիտի. Շահնազարայ չափ պարտիս սիրել զՓանոսեան. օր մ'ինձ բսած էիր թէ եւ թէ՛ «Փանոսեան մէկ կողմով ինձ սկզբունք մ'է, ճշմարտութիւն մ'է, նա մեծ գործող մ'է»։ Հոգ չէ նա դիւ ալ նախատես. Հոգ չէ դուք էիք ինձ խրատող թէ Փանոսեան երբ կ'իրքի էինէ աչքին բիւն ալ լինի, Աստուածն անգամ իր առջեւ դայ, կը՛կոխէ կանցնի կամ անդին՝ զնա՛ կըսէ. եւ այս ալ ամէն մարդու բնական է։ ՊԱՌԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ, ՆՈՐԱՅԻՆՈՒԹՅՈՒՆ եւ ԱՐՄԵՆԱԿԻ վերջին անշուշտ պիտի մոռնայ զի գերեզմանէն անդին, բարկութենէ վերջը ամէն ինչ ներողութիւն է։ Ներենք ու ներուինք, Եղբայր, առգա օրհասականի մը վերջին միմունջներն են. ամէն ինչ անկեղծութեամբ պիտի ըսեմ, զի ալ աշխարհէ եւ խղճէս կախում եւ նկատում չունիմ։

Եղբայր ահա ես կ'իջնեմ կամ մօտ եմ իջնելու այն սեւ յատակ անդունդին մէջ՝ որոյ անունը գերեզմանն է՛րսն. արդեօք ինչ պիտի ըսեն ինձ դերեզմանէն անդին (Անշուշտ ահա թշուառ երիտասարդ մը որ աշխարհ եկաւ եւ միայն իր մեռնիկն սրաց ու մեռաւ...)։

Մէկ քանի պատուա թուիթերու վրա արցունքոտ տողեր գրեր եմ. անշուշտ բարեկամք զանոնք պիտի պատուեն եւ անոնց Արեւ տեսցնեն պիտի։ Արդեօք Զարդարեանի Հետ խօսեցար վերջի հեղինակած գործոյս տպագրութեան համար։ Ուշա տարտղնած է եղբայր իմ։

Մահուան սպանդ մ'եմ.⁽¹⁾ կ'երթամ առաջի կտրչին.⁽²⁾ կը՛հաւատամ Աստուծոյ, կը՛հաւատամ այն հանդերձեալ ազատներին, ո՛վ որ կ'հաւատայ

(1) Բնագրին մէջ՝ «Մահուան սպանդ մ'են», քր տպագրութեան գրքի սխալագրութիւն մը ըլլայ։

(2) Բնագրին մէջ՝ «կ'երթամ առաջի կտրչիմ»։

Ախարհի մէջ միայն անհաւատն ապերժանիկ, յուսահատ եւ թշուառ է, Թերեւս բարեկամք կամ ընթերցողք զիս միտախօսական կամ ալլաբանական յոտենն տողերուս մէջ. արդէն ես ալ ալլաբանութիւն մ'եմ, խորհուրդ մ'եմ:

Եղբայր իմ, ինչո՞ւ չես դար. երբ մահճիս քով բարեկամներս կը տեսնեմ, կարծես յուսոյ ու կենաց հրեշտակներ կը տեսնեմ:

Գիտեմ, քիչ աստեղնէ պիտի մեռնիմ. արցունքի տեղ՝ դապաղիս վրայ կրկու խօսք, հառաչանքի տեղ՝ երկու շունչ աղօթք հողոյս համար, եւ վշտի տեղ՝ երկու փունջ ծաղիկ գերեզմանիս վրայ, ես ալ մեռած պիտի չըլլամ, միշտ դալար ու կենդանի պիտի մնամ: Մի՛ տրտմի՛ք, կաղաչեմ, սոյն յուսահատ ու օրհասական տողերուս:

Ա՛լ ու՛շ չի մնաց մատեներու վրայ. կարծես թէ ա՛լ բոլորովին դալկացում մ'եմ:

Ձեռքդ կը սեղմեմ գորովանօք. ներքա իմ յարգանաց հուսկ ողջոյնս կ'ուղղեմ. ծիւղք ու ծաղկիք:

Ափսո՞ւ. այո՛, ա՛հ, իմ սկիզբս, վա՛խ ինձ, վախճանս եղաւ: Երջանիկ էք, եւ երջանիկ պիտի ըլլաք, եւ երբ երկինքն ալ երթամ, Աստուծոյ եւ հրեշտակաց առջեւ Ձեր երջանկութիւնը պիտի խնդրեմ: Վայելեցէ՛ք:

Մնաք բարեա՛ւ:

Ո՛հ, կրկին կողջունեմ Ձեզ:

Բարեկամդ եւ եղբայրդ

Պ. ԴՈՒԹԵԱՆ

1871 Դեկտ. 10

Իւսկիւտար

«Տաղք եւ Թատրերգութիւնք», էջ 249:

Դ Ա Մ Բ Ա Ն Ա Կ Ա Ն

Ի ՄԱՀ ՎԱՐԴԱՆ ԼՈՒԹՖԵԱՆԻ

Սգակից հանդիսականք,

Կաղաչեմ, կեցէ՛ք քիչ մ'ալ, դեռ մի՛ զատուիք այն ազալի դադաղէն՝ որուն տօգոյն ճամբորդն լսեց հանդարտութեամբ իր բարեկամաց հառաչանքը: Լսեցէ՛ք եւ դուք ուրեմն իր կենաց վսեմ արձագանգը՝ զոր ինքը բարեկամի մը անկեղծ սիրտը փոխադրեց, լսեցէ՛ք իր մեծ յիշատակը հուշակող մանրամի մը տխուր ձայնը, որ կը յանդգնի թնդացնել գերեզմանի մը ահարկու կամարը:

Մեռա՛ւ մեր սիրելի բարեկամը՝ Վարդան Լուսփեան, մեռա՛ւ երկրի վրայ գերեզմանաց անշունչ մարմարիոնէն աւելի, որ չկը քրտնի, մեռա՛ւ այն ծաղկէն աւելի, որ տարուէ տարի չկը վերածնի, մեռա՛ւ նա, ցամբեցաւ քաներորդ դարնանը մէջ: Բայց հիմա լա՛նք. մենք մեծ սխալ մը կը գործեմք, զոր միշտ կը կրկնեմ. ծնող մարդուն վրայ լալու տեղ, մեռնող մարդուն վրայ կուլամք, մինչդեռ նա վշտալից անդունդի մը մէջ կը ծնի եւ երանութեան կատարը կը մեռնի:

Ձրենք թէ տիեզերք Աստուծոյ մը ծաղրն է. երբէ՛ք. տիեզերք հոգիներու բով մէջ: Վարդան Լուսփեան անոնցմէ էր, որոնք իրենց կենացը մէջ

երջանիկն. Աշխարհի մէջ միայն անհաւատն ապերջանիկ, յաւաճատ եւ թըշ-
ւատ է ։ Թերեւոյ բարեկամք կամ ընթերցողք զիս միստիգական կամ աշխարհ-
նական դոնտան տողերուն մէջ. Արդէն ես այլ աշխարհութիւն մ'եմ, խորհուրդ
մ'եմ ։ Էսութիւնս է, առումս այն է ։

Եղբայր իմ ինչու չ'ես դարձ, երբ մահճիւր ըմբարեկամներս կը տես-
նեմ, կարծես յուսոյ եւ կենաց հրեշտակներ կ'տեսնեմ ։

Գիտեմ քիչ ատենէն պիտի մեռնիմ. արցունքի տեղ դադարիս վրա
երկու խօսք. հառաչանքի տեղ երկու շունչ ազօթք հոգւոյս համար. եւ վշտի
տեղ երկու փունջ ծաղիկ դերեղմանիս վրայ. ես այլ մեռած չըլլամ պիտի,
միշտ զալար ու կենդանի մնամ պիտի ։ Մի՛ տրտմիք կաղաչեմ սոյն յաւաճատ
եւ օրհասական տողերուս ։

Ա՛լ ո՛յժ շմոտց մատնեիրուս վրա - կարծես թէ բոլորովին ալ թալկա-
յում մ'եմ ։

Ձևոքք կը սեղմեմ դորովանօք եւ ներս իմ յարգանաց հուսկ ողջոյնս
կուղղեմ. Ծըլ՛ք եւ ծաղկի՛ք.

Ափսսո՛ւ. Այո՛, Ա՛հ մ'էր սկիզբս վա՛խ մ'եղաւ վախճանս,

երջանիկ էք եւ երջանիկ պիտի ըլլաք եւ երբ երկինք ալ երթամ Աստու-
ծոյ եւ հրեշտակաց առջեւ Ձեր երջանկութիւնը պիտի խնդրեմ ։ Վախիւն-
ցէ՛ք... Մնա՛ք բարեալ.

Ա՛հ. կրկին կ'ողջունեմ զՁեզ երկուքդ

Եղբայրդ

Գ. ԴՈՒՐԵԱՆ

Մեծարոյց հանդիսականք.

Կ'աղաչեմ, կեցիք քիչ մ'ալ, դեռ մի գատուիք այն սգալի դադարէն ու-
րուն տօգոյն ճամբորդը հանդարտութեամբ լսեց իր բարեկամաց հառա-
չանքը ։ Լսեցէք եւ դուք ուրեմն իր կենաց վսեմ արձագանգը զոր ինքը բարե-
կամի մը անկեղծ սիրտը փոխադրեց. լսեցէք իր մեծ յիշատակը հռչակող
մտերմի մը տկար ձայնը որ կը յանդգնի թնդացնել գերեզմանի մը ահարկու
կամարը ։

Մեռաւ մեր սիրալի բարեկամը, Վարդան Լուսինեան. մեռաւ երկրի
վրայ՝ գերեզմանաց անշունչ մարմարիոնէն աւելի որ կը ջրտնի, մեռաւ այն
ծաղկէն աւելի որ տարուէ տարի կը վերածնի. մեռաւ նա, ցամքեցաւ քսանե-
րորդ դարնանը մէջ ։ Բայց հիմա՞ լանք ։ Մենք մեծ սխալ մը կը գործենք զոր
միշտ պիտի կրկնեմ. ծնող մարդուն վրայ լալու տեղ մեռնող մարդուն վրայ
կուլանք, մինչդեռ նա վշտալի անդունդի մէջ կը ծնի եւ երանութեան կա-
տարը կը մեռնի ։

Ձրսնեք թէ տիեզերք Աստուծոյ մը ծաղրն է. երբէք. տիեզերք հոգի-
ներու բովն է ։

Վարդան Լուսինեան անոնցմէ էր որոնք միշտ իրենց կենաց մէջ երկնից
բուրումը կ'զգան. այն երջանիկներէն էր որոնք մաքուր եւ կարճ կեանք մը կը
չ'նշեն ։

միշտ երկնից բուրբուր կզգան, այն երջանիկներէն էր, որոնք մաքուր եւ կարճ կեանք մը կը շնչեն։ Այս զգածեալ բազմութեան մէջ շատ քիչեր կան որ անոր սիրտն ու հանճարը կը ճանչեն։ Հոս միայն մէկ ողբալիք կ'էտ մը ունիմք. Վարդան զաղփարի բարեչրջում մը ըլլալու տրամադրեալ էր, եւ երբ լուսոյ գրիչը ձեռքը առաւ, երբ ձեռքը թարմ ու հանճարեղ ճակտին տարաւ, մահը պաղ քրտամբ ողողեց զայն։ Ահա ա՛յս է ցաւալին։

Սակայն կուզէ՞ք որ իր հոգին այժմ յիստովի՝ իր կտակն ու իր յիշատակը ձեզ կը թողու, դուք՝ որ իր բարեկամներն էք, յառաջ տարէք իր սկսած դործը, եթէ զինքը կը սիրէք։

Այս սգալի հանդիսին մէջ բան մը զիս կը զարմացնէ. ցաւելով կը տեսնեմ որ մեռելաթաղներ բրիչ ի բռին անհամբեր կ'սպասեն որ սիրելւոյն սեւ փոսն վայրկեան մը առաջ գոցեն։ Անոնք կը կարծեն թէ այն մարդոցմէ մէկն կը թաղեն, որոնց գերեզմանը անդունդ մ'է, որոնք իրենց յիշատակին վրայ կը թաղեն։ Ըսէ՞ք իրենց, դուք՝ որ Վարդանը կը ճանչէք, ըսէ՞ք որ սա՝ այն մարդոցմէն չէ, ասի լուսոյ գինուոր մ'է եւ շի թաղուի, ո՛րչափ ալ ցուրտ հող թափեն իր գիակին վրայ. սա՝ տասնեւիններորդ դարու լուսոյ ճառագայթներէն մին է։

Միթէ կը թաղուի՞ ճառագայթը։

Մանաւանդ ինչո՞ւ այս գերեզմանը, մինչդեռ իր բարեկամաց ջերմ սրտերն բաց են զինքն հիւրընկալելու։

Գոցուէ՛, դու սեւ գերեզման,

Վարդան մերն է յաւիտեան։

Պ. ԴՈՒՐԵԱՆ

1871 Մայիս 21

Խաղիւտար

«Տաղք եւ Թաթերգութիւնք», էջ 254։

Այս զգածեալ բազմութեան մէջ շատ քիչեր կան որ անոր ոիրտը եւ հանճարը կը ճանչեն:

Հոս միայն մէկ ողբալիք կէտ մ'ունինք: Վարդան-շաղափտրի յեղափոխական մ'ըլլալու հորամազբեալ էր. երբ լուսոյ շէնքը ձեռքն առաւ, երբ անոքը թարմ եւ հանճարեղ ճակտին տարաւ, մահը պաղ զբոսամբք դայն ողորդեց: Ահա այս է ցաւալին:

Սակայն կ'ուզէ՞ք որ այժմ իր հոգին չը խռովի. իր կրակն ու յիշատակը Զեյ կը թողու, դուք որ իբրեւեղամեծերն էք, յառաջ տուրէք իր սկսած գործը եթէ զինքը կը սիրէք:

Սակայն այս ազալի հանդիսին մէջ բան մը զիտ կը զարմացնէ. ցաւելոյ կը տեսնեմ որ մեռելաթաղներ բրիչ ի ձեռին անհամբեր կ'սպասեն որ սիրելոյն սեւ փոսը վայրկեան մ'առաջ դոցեն. անոնք կը կարծեն որ այն մարդոց մէջ մէկը կը թաղեն որոնց գերեզմանը անդունդ մ'է, որոնք իրենց յիշատակին վրայ կը մեռնին: Ըսէք իրենց, դուք որ Վարդանը կը ճանչէք, ըսէք որ ասի այն մարդոց մէջ չէ, ասի լուսոյ զինուոր մ'է եւ չը թաղուի որչափ որ ցուրտ հող թափեն իր դիակին վրայ. ասի տասնեւիններորդ դարու ազգի մը եւ լուսոյ ճառագայթներէն մին է:

Միթէ կը թաղուի՞ ճառագայթը:

Մանաւանդ ինչո՞ւ այս գերեզմանը, մինչդեռ իր բարեկամաց ջերմ սրտերը բաց են զինքը հիւրընկալելու.

Գոցուէ՞ դու սեւ գերեզման,

Վարդան մերն է յաւիտեան:

Ն Շ Խ Ա Ր Ք Տ Ա Ր Օ Ն Ո Յ

Ի Բ Ի Ե Ի Մ Ո Ւ Տ Ք

Ինչպես խոստացած էինք «ՍիՌՆ»-ի 1967 Նոյեմբեր-Դեկտեմբերի Բիւրով (էջ 524), այժմ հրատարակութեամ կու տամք Նազարէք Պ. Մարտիրոսեանի «Նշխարք Զարօնոյ» ձեռագիր ուշխատութեամ մէջ գտնուող վեց ժողովրդական հեքեաքներ, ընդհանրապէս Մշոյ քարտուղ: Անոնք են. ձեռագրին մէջ եղած շարքով.

1. Թուր Ի Թամ Բագաւորի հեքեաք
2. Պիլպուլ Հազարու հեքեաք
3. Քաջանց Բագաւորի տղու՝ Ուսուփ Զէլէպու հեքեաք
4. Հասօյէ-Տուտեմ
5. (Անվերնագիր)
6. (Անվերնագիր)

Վերայիշելով հեքեաքներէն մտամք կամ ամենց տարբերակները կրնան նախապէս հըրատարակուած ըլլալ գաղաղամ հանդէսներու, կամ ժողովրդական գրոյցներու հաւաքածոներու մէջ: Երևեսաղէմի Կիւլպէնկեան Մատենադարանը «Հայ ժողովրդական Հեքեաքներ» ժողովածուի (Հայկական Գիտութիւններու Ակադեմիայի Հրատարակութիւն, Երևան) միայն առաջին հինգ հատորները կը գտնուին: Միմչ, նոյն ժողովածուի առաջին հատորի յառաջաբանին մէջ կը շեշտուի որ Դրդ, Կրդ և Ծրդ հատորները պիտի պարունակեն Տարօնի, Սուսունի եւ Պուլանդի հեքեաքները:

Նազարէք Պ. Մարտիրոսեան իր ձեռագիր ուշխատութեամ մէջ ակնարկութիւն չ'ընէր այս վեց հեքեաքներու ընդօրինակման պարագաներուն. այսպէս, յայտնի չէ թէ ինք անձամբ լսած է հեքեաքներու պատմումը գիւղերու մէջ, թէ գտնում ընդօրինակած է ուրիշներու գրառումներում վրայ հիմնուելով: Ինչ ալ ըլլայ պարագան, այս հեքեաքները վստահ ենք որ կը ներկայացնեն բանասիրական որոշ արժէք մը. այդ պատճառով ալ յարմար նշկանեցինք հրատարակութեամ տալ գտնումք՝ մուտքումէ փրկելու համար:

Պահած ենք հեղինակին ուղղագրութիւնը եւ, որոշ չափով, կէտադրութիւնը: Մարտիրոսեան, քերես առաջարմաքի իր արդիւնք, զանց ըրած է պարբերութիւններու ղըրուսթիւնը պահել, այնպէս որ ~~առաջին~~ **հեքեաքի մը մէջ տարբեր փոփոխութիւններ**, պահեր, խօսակցութիւններ կամ տոմատարութիւններ մէկ ու միակ պարբերութեամ մը տակ մտած են: Մենք, իմաստին եւ զէպէրում զարգացման հետեւելով, կատարեցինք որոշ փոփոխութիւններ՝ ընթերցումը աւելի դիւրամատչելի դարձնելու եւ բովանդակութեամ մէջ աւելի արամաբանուած կարգ մը պահելու մտահոգութեամբ:

Հեքեաքներու այս շարքին կը հետեւին ժողովրդական բանահիւսակամ արուեստի գանազան նմուշներ, որոնցմէ շատեր տարբեր ժամանակներու հրատարակուած են. սակայն Մարտիրոսեանի հաւաքածոները, կը խորհինք, ունին փոքրիկ տարբերութիւններ, հետեւարար կրնան տարբերակներ նկատուիլ եւ ատով իսկ՝ արժանի հրատարակուելու:

ԹՈՒՐ Ի ԹԱՄ ԹԱԳԱՒՈՐԻ ԴԵՔԵԱԹ

Կ'եղնի թագաւոր մը, ուրեւն ավլատ ու թաւլատ չեղնի. օր մը աւ ու խուշի եյած ատեն, աղբրի մը վրայ նստուկ կ'եղնի որ ջուր խմէ, գլուխ կը վերցու վի, կը տեսնայ որ էնդիկն դէրվիլ մը կ'իգայ. երբ կը հասնի ուր մօտ, «Բարեւ, քի, թագաւոր ապրած» կ'ըսէ ու կը նստի: Կը դարմանայ թագաւոր, ու ինքն ուրեւն կ'ասէ. «Էդա մարդ ճամբորդ մարդ, ի՞նչ գիտէր որ ես թագաւոր իմ, եկաւ ասաց բարեւ քի թագաւոր ապրած ու նստաւ»: Դէրվիլ երբ տեսաւ թագաւորի տակնուվրայ եղնելը, վերուց ասաց. «Թագաւոր ապրած, դու հոգ մ'ուտի, ես գինեմ որ դու թագաւոր իս ու քղիկ ավլատ ու թաւլատ չկայ», կը հանէ ճեքէն խնձոր մը կ'իտայ թագաւորին, կ'ըսէ. «Տար քեզիէ, քեզինքը տուր քու ձիուն ուսէ, խնձորի կէսը դուն կուտիս, կէս լէ քու կնկան կիտաս ուսէ. Աստծով տարին թմի՝ քղիկ տղէ մը կ'եղնի, քու ձիուն քուտակ մը. պլէ անունները չղնիք, հար ես յիպամ»:

Թագաւոր դէրվիլի ըսածի պէս կ'էնէ, Աստծու հրամանով ինն ամիս, ինն օր, ինն սահաթ կը թմի չթմի՝ թագաւորի կնիկ ցաւ կը կանի, բերէ տղէ մը, ձին լէ քուտակ: Մէկ երկու ամիս կ'ընցնի, երբ կը տեսնան որ դէրվիլ յանդգաւ չեկաւ, բէտարէտ մարդիկ կ'ըսեն թագաւորին. «Թագաւորի տղէն ասուց անուան չեղնի, եկէք ժողվինք անուն մը դնենք». էդ խօսքի մէջ կ'եղնի, մէկ լէ կը տեսնան որ դէրվիլը բացեց դուռը մտաւ ներս եւ բարեւ տրուաւ. մէկ կողմ նստաւ շնատաւ, վերուց թագաւորին ասաց. «Ձէ՞» ես քղիկ առի, զտղի անուն չղնիք հար ես յիպամ, էդ ի՞նչ է կ'էնէք»: Թագաւորն ասաց. «Տեսայ որ դու յանդգար, ասին դայիը չի գայ, բէտարէտներ ժողվեր են որ անուն մը դնեն»: Աղէկ չէք էրի, բայց բարին Աստծուց, քու տղի անուն ուր հետն է. 'Թուր Ի Թամ' է, քուտակ անուն լէ 'Հրեղէն': Նստողները կը դարմանան էդ անուան վրէն, կը վերցուն ասեն դէրվիլին. «Դէրվիլը բարա, հէչ մարդու անուն թուր Ի Թամ կ'եղնի», ուրիշ անուն մը դիր»: Դէրվիլը կ'ասէ. «Ձէք գինայ էնդոր անուն յորի՞ թուր Ի Թամ դրեր իմ. էնի ուր մօրնէ եղած ատեն, վրէն թուր մը կայ, Թամք լէ ուրնէ է, էնդոր հոգին էն թրի մէջնէ է, եթէ գէն թուր չգողան, էնդոր մահ չկայ, ու ինք լէ ինչքան մեծնայ՝ ուր թուր ուր հետ կը մեծնայ. էնդոր համար թուր Ի Թամ դրեր իմ դանուն»: Հախիթաթ կ'երթան տեսնան որ թուր մը կայ տղի վրէն, Թամք լէ յուրնէ է:

Դէրվիլը կը թողու կ'երթայ, տղէն լէ օր քընց զօր կը մեծնայ, Աստծու աչքն եղնի ուր վրէն: Տղէն 10-15 տարեկան կ'եղնի չեղնի, կ'եղնի ահագին ծառ մը, ուրեւն աղբրդեր մը լէ կէր անուն Սինանշահ էր. օր մը երկուք մէկ-տեղ հոյ խաղցած ատեն, Թուր Ի Թամ կը զարկէ, մօզտէն կ'երթայ պառուտ մը քթոց. քթոց կը կտորի ու կաթ լէ կը թափի, պառաւ կը հերստի, բայց կ'ըսէ. «Թուր Ի Թամ, դու մէկիկ իս, բերանս չըտնէ որ անիծեմ զքեզի, բան որ կ'ասեմ՝ 'Ոսկիծամի սէր մաշիս': Թուր Ի Թամն է Ոսկիծամի անուն կը լսէ չսէ, քանի երթայ յետ կ'երթայ, ու օր քան զօր կը հալի ու կը մաշի, օր մը լէ ինքուրեն կ'ասէ. «Էդչմլայ չեղնի, ես պիտի երթամ Ոսկիծամի ետեւէն»: Կիպայ տուն, հօր ու մօր ձեռք կը պազնէ ու թաղարուկ կը տեսնէ որ յընկնի ճամբաւ. հէր չթողէ. «Էա՞», ո՛ւր կ'երթաս, ես թագաւոր մը եմ, ուրիշ ավլատ ու թաւլատ չունիմ, աղջկայ քոք չկտրեր է, մանցիբ ասքըքըրով, ես կ'երթամ բերիմ Ոսկիծամ, կամ էնի չեղաւ ուրիշ մը թող եղնի»:

Թուր ի Թամ անկամ չէնէ չօր, կ'իջնի ախոռ, կը տեսնայ որ փակուկ դրան մը տոջնէ Արտալ մը կայ կանուկ, մէկ մուկէր երկինք է՝ մէկ՝ գետին: Վերա՛յ, բնծիկ ձի մը տուր որ ամպերու հետ խաղայնէ Արտալ կ'առէ: Վես զդիկ համալ ձի յուստէն խոտնէ: Զափալարս մը կը զարկէ Արպուն, կ'երթայ գլուխ չքի խուշօւ մէջ: Կ'էլնէ կանի, կ'առէ Թուր ի Թամին: Վշխուղ-արեւուդ մեռնիմ, բնծիկ մը՝ զարկի, զդիկ ձի մը խոտ որ յերկնուց հաւքերու հետ հուրմ էնէ: Դուռ մը կը բանայ, Թուր ի Թամ կը տեսնայ որ քուռակ մը կայ կապուկ էնտեղ, ուր քէս ու քիսպտթը լեզուով Թարիֆ չեղնի, քանի որ աշխարհք քար քարի վրայ դրուէր էր, համայ պետական հայրան չըր եղի: Կ'երթայ ներս, փաթ մը կ'որդատի ձիու բոյր, վերջ ձեռք կը դնէ ձիու պառնկին, կը ջիտէ, կը տեսնայ որ քուռակ երկու թիզ չուր պառնկի վի բանձրացուց, երբ որ կը թողէ, Աստուծո հրամանով քուռակ լեզու կ'էլնի ու կ'առէ Թուր ի Թամին: Վերք բան լէ մնաց, թէ որ կատարես, ես քումն իմ, դու լէ իմն իս:

Թուր ի Թամ դրեց դուռ ու ելաւ դուրս, Արպուն լէ ասաց: Վիւս զդուռ կը փախիս, հար ես դառնամ իդամ: Վա՛յ զդիկ իմ քուռակուն մատ խոտս, քուս գլուխ կ'երթայ: Արար վախնելուն լիւրիւրով ասաց: «Թուր ի Թամ, զիտուդ ու արեւուդ մեռնիմ, զաթի գէղ ձին զդիկ համար իմ պահի»:

Թուր ի Թամ դարձաւ տուն, մամու ձեռք պաղեց, հայալամիշ եղաւ: ՎՄէրիկ, քու ծծի կաթ հալալ էրէ, ես կ'երթամ իմ մուրատի ետեւ ու թուր դուրս: մէր ինչ լեզու գործածեց՝ անկարելի եղաւ: Վհա՛, քու պոսպ հարկորցեր է, ալլաւ ու թալլաւ չուռի, էղաւ թախթ ու սանտանաթ վեր իմ թորիս երթաւ: Անկարելի եղաւ: Եցեց հակիւպէ մը ոսկի, մօր ձեռք անկամ լէ պաղեց, թաւեց դուրս քաչեց զուր քուռակ, զօճուռնի թամբ զարկեց վրէն, կանչեց զուր Աստուծո ու գոռք դրեց զանկուն չարեց, մէկ լէ քուռակ լեզու ելաւ ասաց: ՎՏէս, Թուր ի Թամ, զգդիկ կը հանեմ արեւու առջեւ հանտէ կ'իրիցեմ, ու բանձրաց ելաւ յերկինք, որ վառէր: աղէն իջաւ քուռակու փորու տակ: Տղէն որ իջաւ ձիու փորու տակ, հրեղէն ասաց Թուր ի Թամին: Վի՛թնիս իմ վրանէն, թէ չէ զգդիկ համալ կ'իջում անդունդ: Տղէն ուշիկ մը ելաւ վեր կ'պառնկին: երեք անգամ էնելուց ու իջնելուց վերջ, երբ ձին տեսաւ որ աղէն ուրնէ աւելի հունարով է, իջաւ գետին ու ասաց Թուր ի Թամին: «Թուր ի Թամ, յօրէս բաց դու իմն ես, ես լէ քումն իմ» ու զլեց թաղաւորի սարի դուռ, պաղեց պապու ձեռք, բարեմնաց եղաւ ու յընկան ճամբախ:

Շատ դնաց, քիչ գնաց՝ Աստուծո դինայ, աղբրի մը ռաստ եկաւ, իջաւ ձիուց, լուացուաւ, քիչ մը ջուր խմեց, հակիւպէն բացեց որ բրդուն մը հաց ուտէր, տեսաւ էնդիկն ձիաւոր մը քեասիկ զանկուն ուր դին կիդէր: Հասաւ ուր մօտ, բարեւ տուց, իջաւ ձիուց ու աղբրի վրէն նստաւ, իրարու հետ կերան խմեցին, երբ ելան զուրանց ձիանք կը հեծնեն, Թուր ի Թամ հարցուց ճամբորդից: ՎԱղբրի՛, դու ի՞նչ մարդ իս, յո՛ւր կ'երթաս: Մարդն ասաց: Վես լէ քու պէս ճամբորդ մը եմ, զուրբաթ կ'երթամ: Եղան ընկեր ու յընկան ճամբախ: Թէ օր մը, թէ երկու՝ զլեցին զուրանց ձիանք, նորէն չայիւր չիման տեղ մը աղբրի մը ռաստ եկան, իջան ձիանուց, թողեցին որ քիչ մը հանգըստանան, իրենք լէ աղբրի վրէն նստան, որ բրդուն մը հաց ուտեն: Մէկ լէ տեսան որ էնդիկն ձիաւոր մը ուրանց դին կիպայ: Հասաւ մօտ ուրանց, իջաւ ձիուց, բարեւ տուաւ ու աղբրի վրէն նստաւ: Կերան խմեցին, երբ ելան կ'երթեն, Թուր ի Թամ հարցուց: Վիւս ի՞նչ մարդ ես, աղբրե՛ս, ո՛ւր կ'երթաս: Ին լէ ասաց: Վես լէ ճըր տեսակ ճամբորդ մարդ իմ, զուրբաթ կ'երթամ ու եղան երեք ընկեր: Թուր ի Թամ վերուց ասաց: ՎԱղբրտանք, մենք եղանք երեք ընկեր ու իրարու հետ ճամբախ կ'երթանք: անայիպ եթէ փորձանք մը

մեր վրէն դայ, դուք ի՞նչ հոռետես ունիք, գտէ՛ք, որ ես լէ ասեմ դիմ հոռետես :
Մէկն ասաց, «Ես տաղաճի իմ, ինչ որ ընկնի ծովու մէջ՝ կ'իջնեմ հա-
նեմ» : Մէկին էլ ասաց. «Ես ուռնալու իմ, ինչ բանի վրայ որ ձեռքս եր-
կրնցիւմ» կ'ըսեմ : Թուր ի Թամ լէ ասաց. «Եմ անուն Թուր ի Թամ է, ինծիկ մահ չկայ» : Ռամէլտար ու տաղաճին ասին. «Հըմալէ դու մարդիկ մեծ աղբէր, մենք քղիկ պղտիկ աղբէր, ինչ որ հրաման էնիս մըր զըլխուն ու վրո մըր աչքերուն» : Թուր ի Թամ ասաց. «Աղբրտանք, աղբրտեմ խօսքով չեղնի. թէ որ հըմալէ, բերէք մըր մասներունց արուն հանենք խմենք, հանդէ կ'եղնենք իրարու հալալ աղբէր ու մըր սիրտ իրարու վրայ կը ցաւայ» : Խա-
նեցին ուրանց մատներունց մէկ մէկ կաթ արուն. խանեցին իրար, խմեցին ու
բնկան ճամբախ :

Շատ դացին, քիչ դացին, ուստ եկան հողի մը. հող սեւ, քար սեւ,
փայտ սեւ : Բռնեցին ճամբախ ու դացին, հեռուէն տեսան որ ծուխ մ' կ'եր-
նէր : դացին ուստ եկան քէօշիկի մը : Երբ հասան քէօշիկ դուռ, տեսան որ աղ-
ջիկ մը զըլուխ հանց փաշարից դուռ ու ասաց. «Կտրիճներ, հաւք ուր թե-
ւօք, օձ ուր պորտօք դետուեր օղբամիշ չեղնի, դուք իմա՛ ի՛ք եկի. դուրպան
եղնիմ ճըր զըլխուն ու արեւուն, հըմկա հինգ զըլխէն տէ՛վ որ եկաւ, ճըր մեծ
կտոր անկան կը թողէ» : Թուր ի Թամ ասաց աղջկան. «Թո՛ղ քու հողին կ'եղ-
նի, հըմալ կ'էնիս որ կտոր մը հաց չկտառ ուտենք. տո՛ւր կտոր մը հաց ու-
տենք, չեղաւ՝ հագա չենք մնայ, կ'երթանք մըր ճամբու հետ» : Աղջկին աս-
աց. «Ես ձգիկ կը ցաւամ, եկէք հաց լէ կերէք, ջուր լէ խմէք» : Բացեց
քէօշիկի դուռ, Թուր ի Թամ ու իր ընկերները իջան ձիանունց, ձիանին քա-
չեցին ներս, ելան վի, աղջկին որ տեսան՝ հօթ տեղով խոնջնենէ կտրաւ. երբ
կերան խմեցին, աղջկի մէկ լէ ասաց. «Մեռնեմ ճըր արեւուն, եկէք դացէք,
հըմկա էդ անիծուկ տէ՛վ կըլայ, զձեզիկ հագար կտոր կ'ենէ» : Երբ ելան քա-
չեցին դուրանց ձիանք կ'հեծնեն, աղջկին ասաց. «Էդա ճամբու հետ չերթաք,
հինգ զըլխէն խափշիկ չընտէ էդա ճամբով կըլայ. ձգիկ ուստ իդայ՝ հու-
մուլուճ կ'ուտէ» : Ուրիշ ճամբէ մը ցուցուց, ըսաւ. «Էդա ճամբով դացէք,
հընտէ ձիւ չպատահի» : Թուր ի Թամ ասաց. «Մըղիկ ի՞նչ գործ կայ տէ՛վի հետ»
ու բռնեցին աղջկայ ցուցուցած ճամբախ ու դացին : Երբ քիչ մը հեռացան
քէօշիկից, Թուր ի Թամ ասաց սըր ընկերներուն. «Աղբրտանք, ես դուրպաթ
ելեք իմ որ անուն հանեմ, դուրպաթ չըմ յելիք ի որ երթամ մշկուլթեն էնիմ,
փառայ վաստիկիմ. ես կ'երթամ հինգ զըլխէն տէ՛վի աւջեւ» : Աղբրտանք ա-
սին. «Մենք ճամբորդ ենք, մըր ճամբու հետ կ'երթանք, ի՞նչ գործ կայ տէ՛վի
հետ» : Ինչ էրին չկրցան, զէնոնք ձորու մը մէջ պատուարացուց, ու ինք քնեց
տէ՛վի աւջեւ ու ճամբու վրէն կանաւ, տեսաւ որ հինգ զըլխէն տէ՛վ ձեթիլուցի մը
դերան ծառ դիր ի մըր փէճին, ամէկ ճղէն մէկ մէկ ճանապարհ կ'ախթէ ու
կըլայ. հեռուանց երբ տեսաւ զԹուր ի Թամ, պոռաւ. «Է՛յ, աստուրի որդի,
գու ի՞նչ կ'էնիս էդա տեղանք. հօթ տարի է մարդու մըս չըմ կերերի, ակ-
ռէ» կը ցաւայ, հըմկա զճանճ մը պոկի կ'առնեմ կըլում զըլիկ : Թուր ի
Թամն էլ ասաց. «Ձորանէր չորանէր բերան տէ՛վին, չկանենէր մահն
կտրէին» : Խօսք զըր բերան էր, տէ՛վ զծառ մարմնից ու հատ մը եկաւ Թուր
ի Թամին, թող ու արեւան ելաւ յերկնք, եթէ աղէն դնէք մէկ կողմ չնետէ՛ր՝
հագար կտոր կ'եղնէր : «Թու հում կաթ ուտողին իթիպատ չկայ» ասաց տէ՛վ
Երդ մէ մը չի մնաց որ դնէի վըր աղուիս» : Խօսք զըր բերան էր, Թուր ի Թամ
ասաց. «Կի, նոր դահացիք, հողեկորուկ» ու Թուր մը Թալեց, հինգ զըլուխ
լէ պերտան յընկան դետին, կտրեց զտառ անկան, բերեց Թալեց տաղաճի աղ-
բօր ճէպ ու դարձան եկան քէօշիկ, զարկեցին դուռ : Աղջկի զըլուխ հանց
զուրս, տեսաւ որ երեք աղբրտանքն ին, ասաց. «Մեռնիմ ճըր զըլխուն ու ա-

բեւուհ, ձգիկ չըսի՞ թէ՛ հրմկա տէ՛վ կիզայ զձգիկ հումուլում կ'ուտէ՝ յորի՞ Եկաք»։ Թուր ի Թամ ներքեւէն պոռաց, ասաց. «Քու ջան սաղ թրդ մնայ, իմ աղբէր որ դռնի վրա չունի անկա՛ն լցից աղջկայ առջեւ. աղջիկ երբ որ տեսաւ գէղի, ուրախութենէն էլ ուր չապիկ չոր կանէր, յորէն որ տէ՛վի ձեռքէն էր կ'ազատին զինք։ Կերան խմեցին, առաւօտուն որ եկան կ'երթին, Թուր ի Թամ ասաց աղջկան. «Իմ աղբէր քանի որ սպաներ է դռնի, զքզի կ'ուզեմ իմ աղբոր»։ «Ախտուած որ կամեցեր է, ես ի՞նչ պիտի ասեմ», ասեց աղջիկ, «թր'դ Եղի»։ Թուր ի Թամ գէնոնք հասուց ուրանց մուրատին ու ելաւ րնկաւ ճամբախ։ Երբ ճամբախ ելաւ, տաղլածի աղբէրն ասաց. «Աղբաւանք, դուք կ'երթաք, ընծիկ նշան մը չտուիք, երբ որ նեղութեան մէջ եղնիք՝ յիշամ հասնեմ ձգիկ»։ Թուր ի Թամ վերուց ասաց. «Երբ որ խաճի՛ խմելու կ'եղնին ու խաճի՛ն արուն կը դառնայ, գիտցիր որ ես շատ նեղութեան մէջ եմ. հա՛, որ հասնես»։ Բարեմնաց եղան իրարուց. տաղլածի աղբէրն ու ուր նշանիուն դարձան քօշի, Թուր ի Թամն ու ռամլետար աղբէր յրնկան ճամբախ։

Շատ դացին, քիչ դացին, հող ու ջրի մը ռաստ եկան. հող կարմիր, ջուր կարմիր, քար կարմիր, փայտ կարմիր. Թուր ի Թամ ասաց ռամլետար աղբոր. «Գինացի էդա լէ՛ հինգ գլուխ տէ՛վի աղբոր հողն է, հրմկա գլուր աղբոր սպանելը հասկցեր է, մըր վրէն տիւշմներ է. եթէ յրնկենք ուր ձեռք՝ հումուլում կ'ուտէ զձգիկ»։ Հեռուանց տեսան որ բարակ ծուխ մ' կ'ելնէր, ասաց. «Էդա լէ՛ էնդոր քօշիկ ծուխն է»։ Բռնեցին զէ՛ր ծուխն ու դացին, դացին քօշիկի մը դուռ կանան, քօշիկի տէր ու տուն աւերի, խօժ քօշիկ ու սաւաղ չէր, դարախտի պաղ ու պաղչէն, աշխուհի մալ ու թամալ որ կ'ըսեն՝ հող էր լցուցի. դու մ'ասեր որ աղջիկ մը լէ՛ էդ քօշիկի մէջ կար։ Երբ կը լսէ ձիւռ ոտներու ձէն, գլուխ փանշարից դուրս կը հանէ, կը տեսնայ որ երկու ձիւռոր եկեր ին իշի քօշիկի դուռ, կը վերու կ'ասէ էնոնց. «Հողաձիւն, դուք ի՞նչ մարդիք, ի՞նչ բան ունէք էդա դին. հրմկա եօթ գլխէն տէ՛վ որ եկաւ զձեք յաւա (աւազ) կտոր անկած կը թողէ, զաղբէր սպաներ ին, ճեկաւ լէ՛ ետրալի, դուք զինաք, ես կ'ասեմ, զիմ մեղք իմ վրէն կը հանեմ»։ Է՞րն է կը վախենաւ, ասաց Թուր ի Թամ աղջկան, «Հրմալ կ'էնես որ փրդու՛մ մը հաց չիտաս ուտենք»։ «Ջանրո՛մ, ես հացի դարտ չիմ, ձըր դարտն իմ», ասաց աղջիկ ու իշտապ իշտապ քիչ մը հաց բերեց կերան. ուրանց ձիւռները դարմնեցին ու ելան յրնկան ճամբախ։ Երբ բարեմնաց եղան ու քաշեցին զուրանց ձիւրը կ'երթին, աղջիկն վերուց ասաց. «Մեռնիմ ձըր գլխուն ու արեւուն, եօթ տէ՛վի երթալած ճամբով չերթաք, ռաստ կիզայ ձգիկ, կը փռուրթէ իրարուց»։ Ուրիշ ճամբախ մը ցուցուց. երբոր քիչ մը հեռացան քօշիկից ու քօշիկ է՛լ չհորեւեր, Թուր ի Թամ ասաց ընկերոջ. «Ես առաջին անգամն եմ ասի, դուրպաթ ելեր եմ կտրճութենի յապով. ես կ'երթամ եօթ գլխէն տէ՛վի առաջ. եթէ իմ աչք փարայ երեւէր, աշխուհի փարէն իմ հօրն էր, զընք թողէ յեզէ, ես լէ՛ պզտիկ մարդու մ' աղայ չեմ, թաղաւորի աղայ եմ, իմ հօր թախթ ու սանտառնաթը չէի թողեր դաք»։ Զրնկերը տալտայ տեղ մը պահեց, ու քիչց դնաց եօթ գլխէն տէ՛վի ճամբու վրէն կանաւ։ Ի՞նչ տեսնայ. տեսաւ որ եօթ գլխէն տէ՛վ էնդիկն կիզէր, ծառ մը կտոր դրի վըր փէճին, ամէկ թփէն լուռ ու ջանաւար մը կախեր է, հա՛ կ'էնէ սար ու ձոր կը թնդայ ու կիզայ. հեռուէն երբ տեսաւ զԹուր ի Թամ, «Է՛՛ չողաձիւն, զիմ աղբէրը սպանեցիր, հրմկա լէ՛ եկեր ին կայնի աչքիս առջեւ, հա՛», ասաց ու զծառ մարմնեց, թող ու տիւման դաշտարճ վերցուց. Թուր ի Թամ թուաւ կայնաւ մէկ կողմ. «Ողորդ որ հում կաթ ուտողին ասածին իթեպար չկայ. իմ աղբոր սպանողէն ոսկոր մը չի մնաց որ զնենք բերանս, սերտս ըռհաթէք»։ Էդ խօսքի մէջն էր, Թուր ի Թամն էն դիէն

յիբրուց ասաց. «Կի սորա չբերի» ու հատ մը եկաւ, եօթ զլուի լէ կտրաւ յընկաւ դետին, կտրեց զտրսնուչորս անկաճը, լցեց ռամլէտար աղբօր ճէպ ու զարձան եկուն քէօշկ աղջկայ մօտ:

Աղջիկ որ տեսաւ երկու ձիաւորները մէկ լէ դարձան եկան իջան քէօշկի դուռ, մայուլաւ մնաց. «Հա՛, հըմկա եօթ զլիսն տէ՛վ կիլայ», եւ ի՞նչ ճաշ հալ իտամ ուրեն, զձիկի որ հըա տեղ տեսաւ, հումուլում կ'ուտէ, թէ կառնիլ է՝ թողէք դացէք քանի չեկեր է, ողորդ որ յանդըցաւ, գալու վրայ է՛: Թուր ի Թամ պուռաց. «Անդգամ, զդուռ բաց, իմ աղբիք սաղ մնայ՝ դեօթ զլիսն տէ՛վ սպաներ է, տրսնուչորս անկաճ լէ լըցուկ է ճէպ»: Ելան վի, հանեց ցուցուց աղջկան. աղջիկ երբոր գտէ՛վի անկճվըները տեսաւ՝ շատ շնորհակալ եղաւ. կերան խմեցին, Թուր ի Թամ գաղջիկն ու ռամլէտար աղբէր հաւուց ուրանց արտի մուրատին, երկու օր լէ մնաց հոն. Լիբեք օր որ թմաւ, Ելաւ ընկաւ ճամբաի. երբ Թուր ի Թամ բարեմնաց եղաւ կ'երթէր, ռամլէտար աղբէրն ուսաց. «Աղբէ՛ր, դու հըա խրտար աղէկութիւն էրիք մզիկ ու կ'երթաս, նշան մը չթողիր որպէսդի երբ նեղութեան մէջ եղնիս՝ հաւար իզանք»: «Աղբէ՛ր», ասաց Թուր ի Թամ, «Ի՞նչ նշան թողեմ քդիկ. զէդա թուղթ լէ (հանեց ճէպէն թուղթ բմ տուեց) գարկ քու պատ. երբ իմ թուղթ սեցաւ ու դիւր չկարդացուաւ, դիտցիր որ ես նեղութեան մէջ եմ, հա՛ որ իզատ հասնիս»: Թուր ի Թամ բարեմնաց եղաւ ուր աղբօրն է ու կնկաց, ընկաւ ճամբաի, էնդոնք լէ դարձան ուրանց քէօշկ: Թէ՛ ռամլէտար ու թէ՛ տաղլամնի աղբէր յրմնօր Աստծու փէշերուց կախուկ են, տեղակ կ'էնեն Թուր ի Թամին, որ զիրենք մուրատի հասուցեր էր, քէօշկ ու ոտբայու, սակու ու արծթի տէր էր էրի, կ'ասին՝ կ'եղնի՛ր որ էդ աղէկութեան տկէն ելնենք:

Թուր ի Թամ երբ ջոկուաւ երկու աղբօրնէ, մնաց մենակ ու ընկաւ ուր մուրատի ետեւ. շատ քեց, քիչ քեց՝ հող ու ջրի մը ռաստ եկաւ. սար սպիտակ, քար սպիտակ, հող սպիտակ, ջուր սպիտակ, փէշ սպիտակ: Քիչեց աղբրի մը վրայ իջաւ, փրդուճ մը հաց կերաւ, զձին թիւրեց ու ելաւ հեծաւ. երբ հեծաւ, պաղպռ զձիու երկու աչք. «Հըրեղէ՛ն, զուրպան եղնիմ աչքերուդ, հար հտաղայ ինչ որ էրեր ինք հէջ է, նոր կիզայ խամխալի տեղ, դմրդի շամչուած ու սկսաւ քրտերէն քանի մը խօսք տնտնալ:

Չու ու չորստան
պառի ու պառխտան
հանինչու հոթ զըրստան
սարէ Թուր ի Թամ
քեաթիէ խաղէ գըրան:

Ձձէն կարեց ու զձին չորս ոտք վերուց տեսաւ որ հեռուանց բարակ ծառի մ' կ'ենէ՛րս բռնեց զծառի ու դնաց: Պնաց ռաստ եկաւ. քէօշկ ու ոտրի մը, քու տուն չիտուի ու քու քէօշկին, պատեր բոլոր ալմաստ քարերով շինուկ էր, էնքան օր արեւ կը գարկէր՝ մարդ կ'ուզեմ որ իշէք. պաղչէ մը կար դրան առաջ, Աստուած ի՛նչ ծառ ու պուռդ որ ստեղծեր էր՝ մէջն էր, մէկ կողմ անմահութեան ջուր կը թալէր, մէկ կողմէն լէ ծառերու վրայ ամէն տեսակ հաւքերը լցուկ էին, կը կանչէին, մարդու բերան բաց կը մնէր. մէկ խօսքով՝ դրախտ լէ հըմալ լէր: Քիչեց զձին քէօշկի դուռ իջաւ ու թամաշա փէնէր զչորս կողմ. դու մի տանէ՛ր էդի Ոսկիծամի քէօշկ ու տարէն է՛: Ոսկիծամ երբ միւս հոտաց մէկ կ'անէ, զգուրս փանջարից դուռ կը թալէ որ իշէ, ծամերը սըրսըրուկ վըր փէճերուն, արեգական պէս փէջը կիտէր, շող լէ դարկեր էր ջրի մէջ: Թուր ի Թամ որ տեսաւ Ոսկիծամի պատկերը ջրի մէջ ու գը-

յուսի վի վերուց՝ աչք աչք առաւ յինք, իսկ զլիսէն դնաց, էսօր չմեռեր է՝ հազար տարի առաջ է մեռի։ Ոսկիծամ լէ որ աղէն տեսաւ, եօթ տեղէն խոն-
ջաւ կտրաւ, իջաւ քացեց զէրկեանն, վերուց զԹուր ի Թամի դուռիսը, գրեց
վըր ուր չօքին, պաղ ջրով շփեց դերես, սիրտը ճմռեց, խելք եկաւ աղի դուռիս,
վերուց տարաւ վի։ ՎՄեռնի՛մ քիլ ու թու քէս ու քիսպաթին, դու քէն սախ՝
իմալ իւ եկի էգաւ տեղ, իմալ պահիմ զքիլիկ, հըմկա 10 գլխէն տէվ կրկայ
ուր երկու աղբօր համար սերտ լէ հարալի է՝ հո՛ւ էնէ՛ զքիլ կը կլու։ Քէ որ
զքիլիկ ուտէ, ես է՛լ աշխարհ ի՛նչ կ'էնեմ, կը Թալիմ գիտ եգա փանշարից՝
մեռնիմա։ Թուր ի Թամ առաց Ոսկիծամին։ Ջանքմ, դու էստոր համար հիշ
հոգ մ'ուտի, Ապտուած իմալ որ կամեցեր է՝ հըմալ կ'եղնի։ Դու հրէ փրդուհ
մը հաց րի ուտիմ, էստոր վրէն վերլ կը Փքրենք։ Կերան խմեցին, փաթուր-
ստան իրար՝ քէֆ ուրախութիւն էրին։ Ոսկիծամ զգլուս վերուց, տեսաւ որ
տէվի դալու վախան է։ ՎՄեռնիմ գլխուղ ու արեւուղ, տէվի դալու ստան է,
ճար մը կ'էնիս, թէ չէ եկաւ զքիլիկ հո՛ւ կ'էնէ կը կլու։ Թուր ի Թամ իջաւ
քաշեց գուր ձին դուրս, հեծաւ կանչեց զԱստուած ու Ոսկիծամէն հարցուց
գտէվի ճամբախ։ Ոսկիծամ ասաց. «Էնա ճամբան է որ արճիճով շինուկ է,
տէվի ճամբան էն է, որովհետեւ հոդ չվերու գինք, կը չքի հոդու մէջ, ուրիշ
ճամբով չկրնայ երթալ»։ Քիշ մը տեղ դնաց հեռացաւ քէօշկէն, տեսաւ որ
սպիտակ տէվ բուլ մը ժառ լլգերով հանի դրի վըր Թուին, բոլոր հաւքերը
Թուուկ են վրէն, ջուն ու ջանաւար լէ ձգեր է աղջու, կը պտայ՝ երկինք ու
դետին կը Թողայ ու կիզայ։ Երբ Թուր ի Թամ տէվի գէմ ելաւ, ճիմ աղբեր-
տոց սպանող ու իմ անաւաւորի՛կ. ես քիլիկ երկինք կը փնտռեմք, օրհնեալ է
Աստուած՝ զետին դալայ։ Դու հինգ ու եօթ գլխէն տէվերուն իս ռաստ եկի,
կանի տես ի՛նչ խաղած քու դուռիս։ Թուր ի Թամ ասաց. «Անաստուած, ես
դաթի քիլիկ համար եմ եկի, մէկ մը դըու հալ հոգացի, սորա կրցար ինչ գի-
նաս էրէ»։ Էդ խօսք զըռ Թուր ի Թամի բերան էր՝ տաս գլխէն տէվ զգուռ
Թալեց, Թուր մը լէ Թուր ի Թամ Թալեց ու եկան իրար։ Նէ՛ էնտոր գուռ
րան էրեց, նէ էնտոր Թուրը. մինչեւ մուր տունք գետին, կուռլտան հըմթը-
րան յոնկան գետին, ու իրարու բան մը չկրցան էնել։ Սպիտակ տէվ արաց
Թուր ի Թամին։ «Հերի՛ք է զիրար տանենք բերենք, էգա հալման լէ խեղճ է,
էդոր հոգին նէ՛ դու իս տուի, նէ՛ ես. ես գինամ որ իմ աղբըրտանք լէ դու իս
սպանի։ Իմ մեծ տիւշման որ կայ դու իս. յերկուն է, երթանք իմ տուն, ու-
տենք խմենք, առաւօտուն յիդանք իրար, ես՝ Աստուած ընծի կտտայ, ես
քիլիկ»։ Տէվն ու Թուր ի Թամ հըռ իրար դարձան եկան քէօշկ, կերան խմե-
ցին, պառկան քնան, առաւօտուն ելան ու ձիաններով արճէ կալի վրէն եկան
իրար, մինչեւ կէս օր կուռան, իրարու բան չկրցին էնել։ Իջան ձիաններու
վրայէն, գիւլաշ եկան իրար Թուր ի Թամ առլին հեղ զօրեց, սպիտակ տէվ
չուր ի չօքեց իջաւ արճնի մէջ. սպիտակ տէվ որ զօրեց, Թուր ի Թամ հար
ճաները իջաւ, Թուր ի Թամ մէկ լէ զօրեց, սպիտակ տէվ հար ի սիրտ իջաւ
արճնի մէջ. տէվ զօրեց՝ Թուր ի Թամ չուր ի չօքերը իջաւ. անգամ լէ Թուր ի
Թամ որ զօրեց՝ տէվ չուր ի վիզ չքաւ արճնի մէջ, քաշեց զԹուր կտրեց
զգլուս, զճանտակ էրեց կտոր կտոր, ու գքսան անկաճ կտրեց տարաւ լցեց
Ոսկիծամի աղջու։ Ոսկիծամ որ տեսաւ զանկճվըները՝ աշխրհով եղաւ. Էկե-
րան խմեցին, փաթուրտան իրար քէֆ ու ուրախութիւն էրին մինչեւ առ-
տուն։ Առտուն որ եղաւ, Ոսկիծամ ու Թուր ի Թամ ելան դուռը, տեսան որ
տէվի կտորտանք եկեր ին իրարու մօտ, տէվ պիտ սղջայ։ Ոսկիծամ ասաց
Թուր ի Թամին. «Մա՛րդ, մինչեւ որ դու գտէվի կտորտանք չլստես ու փո-
շին չլստաս քամու հետ, քիլիկ էնտոր ձեռքէն աղատիլ չկայ. օր մը կը սաղ-
նայ, ելնի ուտէ զքիլիկ»։ Թուր ի Թամ բերեց տէվի կտորտանք, Թալեց կրակ,

միտեց եւ դիտչին տեսցե քամու հետ, վերջ ետաւ զՈսկիծամին ու սկսան դիւար վայելելն։

Ժուռն ու ժամանակ մը էդպէս ընցուցին, ցերեկ աւ ու խուշի կ'երթէր թուր Ի Թամ, յիբկան կը դառնար, կը դրկէր զՈսկիծամն աւ կը պատկէր։ Օր մը Թուր Ի Թամ նեճարութենի ելած ատեն, Ոսկիծամ կ'ելլէր որ երթաւ որբու տիւ։ Կ'երթայ ծովու պտուկ որ քիչ մը լուացուի, քէօլի ծովու պտուկ շինուակ էր ու ծամ մը գլխաւց կը փրթնի յրնկնի ջրի մէջ, տաղչէ կը զարկեն տաննէ հանուն քովանց թագաւորի քէօլի տաւջ, որ նոյնպէս ծովու պտուկ շինուակ էր։ Թագաւորի ձիանք կ'երթան ծովու պտուկ որ ջուր խմեն, էդ ծամի շաւի կը զարկէ, ուրանք կը խրատան դառնան յետ։ Թագաւոր տեսաւ, ասաց. «Էդ ի՞նչ է եղի, որ իմ ձիանք ջուր չըն խրով»։ Իշխեց տեսաւ որ բան մը ծովու մէջ սակու նման կը փրտայ, էնտորնէ ձիանք կը խոտին ու դառնան յետ։ Նամբից լողորդներ բերել տուեց, իշխեց տեսաւ որ ծամ է ու ծամ չէ. կանչեց զուր բնաւորները, ջահաւորքս պառուրներ, սէր-բանտները, եկան ու շիրցան իրարուց հանել, մենակ մէկ պառաւ մանցեր էր, էն լէ ասեր էր. «Եթէ Թագաւոր կանչէ զիս, կ'իդամ օգ զէդ բանի մեկնութիւն կ'իտամ ուրեն»։ Եկան ասին Թագաւորին. Թագաւոր մարդ ճամբեց բերեց զպառաւ ու զծամ ցոցուց, պառաւ ասաց. «Թագաւոր, դու իմա՞ր Թագաւոր իս, իմա՞ր չըս դիւարի էդի ինչ է. էդի իսնի ծամ է, ինկեր է ջրի մէջ, եկեր է հասեր է հար հոդաւ, Աստուած գննիկ քղիկ է լայեղ տեսի, մէկ մը դոտ որ երթայ բերէ. էդի Թուր Ի Թամ Թագաւորի կնկայ գլխու ծամն է, էն Թուր Ի Թամ Թագաւորին՝ որ հինգ, եօթ ու տաս գլխէն տէփեր սպանեց. անոնն լէ Ոսկիծամ է»։ Թագաւորն ասաց. «Հը՛մալ է դէ՛դ յրմէն դու գինաս, մէկ լէ դու մինակ կ'ընա բերիս գննիկ բնիկ, քենէ կ'ուզեմ»։ «Եթէ քու սիրտ կ'ուզէ, ես կ'երթամ բերեմ, բայց ընծիկ ձեռք մը պէտք է, որ հեծնեմ երթամ բերեմ»։ Թագաւոր պառաւ Թարիթ քաւած պէտ փակ ու բաշխեցով, մէկ լէ դարտակ ձեռք մը ինկն իտաւաւ եւ յանձնեց պառաւուն։ Կառաւ զօճուակ խամչին առաւ ձեռք, սէր-բանտի կապս հրեց, զձեռք Թալեց վրը ծովուն ու քչեց. «Շատ զնաց, ինչ զնաց՝ Թուր Ի Թամ Թագաւորի քէօլի ու տարալու աշխու ելաւ դուրս, քաշեց զձեռք հանեց ծովու պտուկ, փորեց աւազ ու նշնով տեղ մը հորեց, ելաւ հագաւ. փորքթուկ շորեք, փէտ մը առաւ ձեռք, Թղպիւր սկսաւ քաշել, վկաստեաւ կանչեց ու զնաց քէօլի դուռ կանաւ, ու ինք ուրեն աղօթելով Աստուծո երես ցած կը բերէր. վերջ դարձաւ Ոսկիծամին, ասաց. «Ոնդիրք կ'էնիմ քու ոտնէն ու ձեռնէն, որ բանաս դուս յիդամ վի, անորդի մէրիկ իմ, տէր ու տիրական շուրիմ, կ'ուզէք էնիմ խրովաթ ձղիկ ու ապրիմ, կ'ուզիս փրդու՞մ մը հաց տուք տաւեմ երթամ»։ Ինչ լեղու որ բանցուց, Ոսկիծամ զպառաւ շատաւ ներս. «Կ'որի շատաւ քար պառաւ, ո՛վ գինայ չ'ըմէ ինչ կայ քու տակ, եկեր ես՝ գինամ փորձանք մը պիտի բերիս մըր գլխու վրէն. քու տեւակ պառուրները սէր-բանտ կ'եղնին»։ Խօսքը Ոսկիծամի բերան էր, Թուր Ի Թամ աւճութենից եկաւ իջաւ քէօլի դուռ. տեսաւ որ պառաւ մը կաշ կաշուկ հոգի, ու իր կնկան հալուարմիչ կ'եղնէ։ Հարցուց. «Պառաւ, յորի՞ իս կանի էդ տեղ. ուստի՞ն կ'իդաս, դու ի՞նչ պառաւ իս»։ Իմալ որ Ոսկիծամին պատմեր էր, նախ էրեց զուր գլխու դալած Թուր Ի Թամին. «Կնիկ, էդի կ'եղնի մղիկ ձեռաց տառաւ մը. յորի՞ չըս առնի ներս»։ Ոսկիծամ վերուց ասաց էրկան. «Էդ տեսակ պառուրներ սէր-բանտ կ'եղնին, էտոնց ամբաթ շեղնի, օր մը փորձանք մը կը բերեն մըր գլխու վրէն, էտոր Համար ներս չեմ առնի»։ Թուր Ի Թամ հերտաւա կնկայ հետ. «Կնիկ, էդի ի՞նչ է, ուր փորձանք ի՞նչ պիտի եղնի, գէշ բան մը տեսայ մօտ՝ կը բռնիմ մարմնդիմ, գլուխ կ'երթայ, ջանտակ կը մնայ»։ Ոսկիծամ ասաց. «Իմ կամքով եղնի՛ դէ՛դ պառ»։

սաւ չըմ թողի իմ տուն՝ կ'ստնիս ներս՝ դու գինատա: Առան ներս՝ Թուր ի Խամ ու Ոսկիծամ մասն ուրանց յօտէն, կերան խմեցին ու իշքեցին ուրանց իշքին, պառտուն ալ թաւադարաւուն մէկ կողմ կուտուրաւ ու մինչև առաւուն տըկէք (բերան) իւրա չեկան, կէօյա ազօթք կ'էնէր Թուր ի Թամի արեւուն: Ազօթքան որ եղաւ, շուտ մ'եյաւ լուացուտ: օծախ վառեց, ջուր հաղրեց, հօր Թուր ի Թամն ու Ոսկիծամն ելան քնուց, ջուր լցեց, լուացուան, որբուտն, եկան մէկ լէ ուրանց տեղ նստան, Թուր ի Թամն կնկան ասաց: «Զպառաւ չըր թողեր ներս. կը տեսնաս ի՞նչ խորտոտիկ խորտոթ մը կ'ենէն»: Կերաւ դուր ահարատ ու ելաւ հեծաւ դնաց աւճութենի:

Տառ առտնուհինդ օր էդ Հրմալ ընցուցին, օր մը լէ պառաւ Ոսկիծամին տաաց. «Ոսկիծամ, լըմիօր առտուն Թուր ի Թամ կ'երթայ աւ-խօշի, յիւր հասն նոր կիդոյ: Մըր սըսը չի գայ. մենակ հարցու իրենէ, տեսնանք ի՞նչ է ուր հոգին, հետ կը խաղտեք հար իդայ: Ինքան ասաց որ Ոսկիծամի պին լրացեց. կնիկ ու կարճ խելք, Ոսկիծամի խելք լէ պտղկիւր էր: Յիրկուն որ Թուր ի Թամ դարձաւ եկաւ տուն, Ոսկիծամի իր մատէն էրեց նստաւ, հարցուց կնկաց. «Եօրի՞ իս էրի դըռ մատէն»: Ասաց. «Ես կ'էնիմ զիմ մատէն, որ կէնէ դուր մատէն. էդա քանելունց տարի դըռ որ կ'իւրթաւ ոլլըրտիս իդատ, ես մենակ կը մնամ, չըս տաի քու հոգին ի՞նչ է, իսկի չէ՞ կը խաղամ հետ հար յիդատ»: «Էդդոր համա՞ր իս էրի դըռ մատէն», ասաց Թուր ի Թամ, «Էդի իտ-լայի է, իմ հոգին աւլի մէջն է»: Մնաց լուտուն. Թուր ի Թամ որ գնաց նէճա բութենի ու թուտիւր կը վառէր, պառաւ բերեց դաւել, խաղցաւ հետ ու դողտուկ մը Հլոտեց թալեց թուտիւր ու ասաց. «Զեռքէս յընկաւ»: Երբ Ոսկիծամ դուել կ'ափսոսէր, ասաց. «Տնաչէ՛ն, Թուր ի Թամ խարեր է՛ դըրիկ, հիշ հոգին աւլի մէջ կ'եղնի՞»: Մնաց յիրկուն. երբ Թուր ի Թամ գարձաւ ետ հաւ տուն, պառաւ Ոսկիծամին ասաց. «Զառի՞ զըրիկ խարեր է. եթէ հոգին աւլի մէջ եղնի՞» չէր իզար: Աղջիկ նորէն էրեց դուր մատէն, նստաւ: Երբ Թուր ի Թամ եկաւ տեսաւ կնիկ զմատէն էրեր է, նորէն հարցուց. «Կնի՛կ, Աստուած խէր էնէ, մէկ լէ գըռ մատէն յօրի՞ իս էրի նստի»: «Երէկ հարցուցի քու հօգին տ'ըր է դրուկ, առէ՛, ցերեկ կը խաղամ հետ հար յիդատ. առի՞ր աւլի մէջն է. հէ՛ հոգին աւլի մէջ կ'եղնի՞. ըսել է դու դիտ խարեցիր. էդ խաղար լէ քու զիտ աւելի է. եթէ դու դիտ ուղէիր, իտեք ինծնէ չէիր պահեր»: Թուր ի Թամ էն օր լէ խարեց գնիկ. էդ հեղ զգախաւել ցուցուց: Ոյոր օր պոռաւ զգախաւել լէ բերեց թալեց թուտիւր ու յիրկուն Թուր ի Թամ սաղ տալ յամաթ գարձաւ փկաւ տուն: Մէկ էլ յիրկուն կնիկ էրեց զմատէն ու նստաւ. կնիկ ու կարճ միտք:

Պառաւ երկունն էլ կապեր էր: Է՛լ Զանդարտի եղան, բան որ ասաց՝ «Կնի՛կ, քու սորվցնողի միլը կուարի, դու յօրի՞ իս յրեկի իմ հողոն ետն: Իմ հօգին իմ թրի մէջն է, թէ որ զիմ Թուր քաչին հաննե թամքէն ու կարցուն, ես կը մեռնիմ»: Գիշեր որ եղաւ, Ոսկիծամ ու Թուր ի Թամ քնուկ են, պառաւ յուշիկ մը բացեց գոտի դուռը, Թուր թամքէն քաչեց, դնաց կանաւ ծոխոն սրտուկ ու քանի որ ուժ աւնէր լուտեց ջրի մէջ: Լուսուն շուտ ելաւ, աւլեց, յիտիկեց, կրակ վառեց ու դնաց ուր տեղ նստաւ ու իշքեց Թուր ի Թամին որ նիւր քնուց: Ոսկիծամ տեսաւ որ Թուր ի Թամ քնուց չէինի, վերուց ասաց պառաւուն. «Թուր ի Թամ հօտ շատ քնաւ»: Պառաւ ասաց. «Զայի՛ր նեղեցեր է, ի՞նչ կ'ուզիս, թող քնէ»: Կէսօր եկաւ, նորէն չեկաւ քնուց: Պառաւ ասաց Ոսկիծամին. «Դու դնա հէջըցուր, հերիք է՛ քնի», մախտուս զրկեց քնենիւր համար թէ, ողորդ մեռե՞ր է: Ոսկիծամ դնաց լիկեց ու չիկեց տեղէն չիւրլուր-լուց, ըստախ դիտցաւ որ մեռեր է, նստաւ զոտմի դրեց գլուխ ու սկսաւ ձէն-փէլ ու լալ: Միտք յընկաւ Թուր, աչք վերուց տեսաւ որ Թուր ուրտեղ չէ.

հասկացաւ որ պտտաւ օղակաթ մը հաներ է թրի գլուխ, բայց ձեռքէն դացեր էր։ Երբ պտտաւ տեսաւ որ Թուր Ի Թամին է՛լ Լինելիք չկայ, ասաց Ոսկիծամին. «Կիրտաւ ես քրիկ համար եմ եկի, Լիկը իմ գրդիկ կը տանիմ քաջանց թագաւորին»։ Ոսկիծամ ախարհընց զպտտաւ. «Բերանդ խփու՛ւ, Լը Հըմայ բան չ'իղնի»։ «Մակար թէ կ'իղնի, զօրով կը տանիմ», ու զամբօս մը վըր Ոսկիծամի վրին, ուշք էսօր չընցեր է, հապար տարի առաջ ընցեր է. զծամերը մաթթկեց վըր ձեռքին ու քաշքաշ հար ծովու պոռուկ տարաւ. հանեց ձձուձ, Ոսկիծամ գրեց մէջ, ձեռք առաւ դոճուկնի խամշին ու յընկաւ ծովու վրէն. «Յո՛ւր իս, քաշա՛նց Թագաւորի յերկիր, Լիկա՛յ քի»։ Էնի թող երթայ ուր ձամբու՛ հետ, մենք դառնանք Թուր Ի Թամի եւ ուր Երկու աղբոր վրին։

Տաղլաճի աղբէր լուսուն երբ ելաւ ու խահվէն ձեռք որ առաւ՝ տեսաւ որ խահվէն արուն է դարձի. յուշիկ մը դրեց գետին։ «Կնի՛կ, զիմ ձին քաշէ դուր», իմ Թուր Ի Թամ աղբէր նեղութեան մէջ է»։ Հիծաւ զուր ձին ու քից։ Ռամէտար աղբէր էլ իշեց թուր Ի Թամի տուած թղթի վրէն, տեսաւ որ դիր չ'անացեր է վրէն, Թուղթ լէ սեւցեր է եղի գործելի։ «Կնի՛կ, դու էլ զիմ ձին քաշէ գուր», իմ աշի լուս Թուր Ի Թամ աղբէր նեղութեան մէջ է»։ Զգլուխ գուրս հանեց, տեսաւ որ տաղլաճի աղբէր կանուկ է դուռ. «Աղլէ՛ր, խէր Լը-նի, դու հողա»։ «Է՛ս՝ զ արի. էն օր որ Թուր Ի Թամ ջոկուաւ յիսնէ, նշան էր տուեց ընծիկին՝ Բէ՛լ Երբոր խահվէն կը խմիս ու խահվէն արուն կը դառնայ, զիտցիր որ նեղութեան մէջ իմ, հա՛ որ հասնիս»։ Ռամէտար աղբէր լէ առաջ. «Էդ տեսակ նշան մը լէ ընծիկ էր տուի»։ Երկու աղբէր առանց հաց ուտելու, լուր խմելու, ելան յընկան ճամբախ ու քշեցին. եկան Թուր Ի Թամի քօշիկի դուռ իջան, տեսան որ քօշիկի դռները վըր միջաց թիք բաց, մարդու մատաթ չկայ։ Քաշեցին միանին ներս, տեսան որ հրեղէն քրպէն փէջու էրեր է ու չուր է չոքերը իջեր է հողի մէջ. ելան վի, տեսան որ Թուր Ի Թամ լէ մեռեր է, պառկուկ է գետին. իշեցին որ Թուր Ի Թամի Թուր ուր տեղ չէ, հասկացան որ դողցեր ին. քիչ մը գտաւ որ էրին, իբրաւ ասին. «Աղլէ՛ր, լաւ փարտ չէնէ, զէդօր Թուր պէտք է գտնաւք, պէջիմ ուր հոգին դառնայ յիկ»։ Ռամէտար աղբէր թալեց գիր ուրս, դնաց կանաւ ծովու վրէն ու առաջ. «Տաղլաճի աղբէր, Թուր Ի Թամի Թուրը թալած ին ծովու մէջ, մեծ ձուկ մը զընդոր լսատ առեր է գուր բերան», ուրախութենէն շարաթ մը արթուն մանցեր է, էս օր երեք օր կ'ենէ որ քներ է, երկու օր լէ քնուկ պիտի մնայ, կրնաս հրկա ջարէ մ'էրէ քանի չ'արթնցեր է, արթնցաւ՝ էլ գտնաւ ջաթին է»։ Ելան գացին ծովու պոռուկ, ուսմէտար աղբէր անգամ լէ գուր ուրս թալեց, գնաց կանաւ թրի վրէն, ու սկսաւ տըստըզլ։ Տաղլաճի աղբէր հաղաւ դուր ջրի հալուընքը ու սըկաւ ջրի մէջ. գնաց տեսաւ որ ողորդ մեծ ձուկ մը թրի լատտիկ առեր է ուր երդան ու կը խաւայ, դուրս մնացեր է մինակ թրի փոթ, Լթէ քաշէ՝ ձուկ կը հէշոնայ գինք կը կլու, չքաշէ՝ չեղնի։ Ելաւ դուրս, Կեա չուան մը առաւ ու իջաւ։ չուանի մէկ ճոթ լէ առեց ուսմէտար աղբոր ձեռք ու սըկաւ, լուրի փապ էրեց զլուան ու էձգեց թի կոթի մէջ ու ինք ելաւ գուրս ու ուսմէտար աղբոր հետ քանի որ ուժ ունէին՝ զլուան քաշեցին. մէկ լէ տեսան Թուր ելաւ ջրի երես։ Երբ Թուր հանեցին, ձուկ յեմցաւ, Թրի ջըր-պուն տիւման մը էրեց, Աստուած ինք նշանց չի տայ, էլ ո՛ւր որ դարկեց չկրցաւ զթուր գտնել։

Աղբատանք առան զթուր, դարձան եկան քօշիկ, դարկեցին իր Թամի մէջ, մէկ լէ տեսան որ Թուր Ի Թամ ճմբակաց, ելաւ նստաւ ուր տեղի մէջ. «Օխէ՛ք, ի՛նչ անուշ քուն մ'էր, յօրի՛ չթողէք որ քնենք»։ Աղբատանք վերցին արին. «Աստուած զգուս տուն լինէ, ի՛նչ քուն էր, դու մեռուկ էիր, քու Թուրը թալած էլին ծովու մէջ, մենք հանեցինք բերինք էդ ի՛նչ թփախ է եկի քու

վրէն, հեղ ժը մը ժըլէ տեկա՛ն էնեմք»։ Նոր ելու ծառաւ ։ դիտէն Գալլ տոկ չոր
 զոյսածր դւ կառուռ էրածը նախ էրեք ուր աղբարտոյ ։ երեք քր անդրարտոյ հետ
 կեքառ ու խմեց, ելաւ ճամբու դրեց զէնոնք, ու իջաւ ախոռ, քաշեց մին
 դուռ, հծաւ ու տաաց. «Հրեղէն, դիտէն ճամբով կը տանն» ։ որ Ոսկի-
 ծամենին է տարին»։ Մէկ լէ տեսաւ որ հրեղէն քանի ուժ ունէր երկինք բանձր-
 ցաւ ու զինք ծոյտ մը պոռակ շինուած քաղբի մը ռոկէ իջուց, ճառեցաւ
 քաղբին, տեսաւ որ տընդ ու զուռնի ձէն յերկինք կ'ենի, քաղաք քաղբով
 րկֆ ու ուրտաութեան մէջ ին ։ Մարդու մը ուստ եկաւ, հարցուց. «Էնդա
 ինչ ձէն է»։ Ասաց. «Մըր թաղաւորի հարսնիքն է, Թուր ի Թամ թաղաւորի
 կնիկ՝ Ոսկիծամը, պառաւ բերեր է մըր թաղաւորին. էսոր էստուն օր կ'ենէ,
 էնտոր հարսնիքն է. Հըմկա լէ Ոսկիծամ աղու առեր է ձեռք, ՀՈ օր թրմաւ,
 եկան հասան ուրեն եկան. չեկան չիմէ աղու մեռնի դւ զմըր թաղաւոր
 շառնէ»։ «Էդա հըմա չեղնի, դարիպն ու քօռ մէկ է», թասց ինքն ուրին,
 «գձիւ կեամ կը թողիմ, ուր որ կանաւ» կ'երթամ հոնի իջնիմ» ։ Թորեկեց
 պնաց զպառաւ մը դուռ կանաւ ։ պառաւ մը ելաւ դուռաք ։ «Բարեւ» ։ «Աստու
 բարին» ։ «Նանէ՛, մաաֆիր կը պահիւն» ։ «Լա՛ւ», յորի՛ չըմ պահի, մաաֆիր
 թատուռն է»։ Ձին քաշեց ներս, կապեց, բրդուճ մը հաց կեքառ, պառաւ ու
 ու միտք կպուկ էր Թուր ի Թամին, էնքան որ խորոտիկ էր, կ'իջէր տղի բի-
 րան ։ Երբ հացի սեղան վերցին տարան, վիրուց Թուր ի Թամ, ասաց. «Նանէ՛,
 տընդ ու դուռնի մը ձէն կիդայ, կ'երեւայ հարսնիք է. Աստուած խէր էնէ,
 էդ ի՛նչ տնոլ ու զուռնի ձէն է»։ Նանէն իմալ որ ճամբու հետ ուստ եկող
 մարդ թարիֆ էրեր էր, ինք լէ պատմեց Թուր ի Թամին ։ «Նանէ՛, դու զինաս
 որ զարիպ մարդու սիրտ ու յելման գետ մէկ է, երթանք քիչ մը թամաչաւ է-
 նենք զէր հարսնիքն ու յիգանք» ։ «Լա՛ւ», կ'երթաւ քան մը չըմ ասի ։ մինտկ
 րան կ'առիմ ։ զիմ խօսք չկատրեաւ. կ'երթաւ հարսնիք, չեղնի գրթապ դո-
 վընտի դուռնի բռնիս ու խաղաս. էն գովընտի դուռնի բռնող իմ տղէն է. երեք
 փաթ կը խաղայ՝ կ'իջնի, կ'ենի, ըստհախ պառաւ կը բռնէ խաղայ, էն որ բե-
 րեր է գովսկիծամ. եթէ երթաւ բռնիս գովընտի դուռնի, հանդէ իմ տղէն ճլօթ մը
 կը զարկէ քիլի՛՝ քօռ վիդ կը դառնայ ետեւանց ու ափսոս կտրիճ մըն իս. իմ
 ցաւալուց զէդի կ'ասիմ»։ «Նանէ՛, քու խրատ վըր իմ վլիտուն ու աշքերուն. ես
 քօռցեր եմ, ընծիկ ի՛նչ դործ կայ գովընտի հետ»։ Ելաւ ու գնաց, տեսաւ
 որ եարէ կէօյնէ պառաւ բռնի է գովընտի դուռնի դւ կը խաղայ. պառաւ ե-
 րեք փաթ որ թրմաւ՝ ըստհախ տղէ մը ելաւ բռնեց ու սկսաւ խաղալ. երբ տը-
 ղէն նորէն կանաւ ու խաղաց, եկաւ հասաւ պառաւ դէմ, ելաւ կանաւ
 առաջ, պառաւ տղէն ասաց. «Գինամ դու զարիպ ես ու չգիտող. զէդա
 արապ առիկ Աստուռն խաթըր»։ Տղէն փաթ մը լէ չըրբտեց, եկաւ Թուր ի
 Թամի դէմ, մէկ լէ ելաւ կանաւ առաջ. «Էդհաղ լէ կիտամ քու զարիպութեան
 խաթըր. եթէ մէկ լէ էնեմ կանիկ, ճլօթ մը կը զարկեմ քիլի, վիդդ գառնայ
 էտեւանց»։ Մէկ լէ փաթ մը որ տուց քաքաւ եկաւ, Թուր ի Թամ ելաւ ա-
 ռաջ, աղէն քանի պիտէր ճլօթ մը զարեկեց, ճլօթ լէր՝ թօփ մըն էր ։ Թուր ի
 Թամ ամենեւին աշք ըթարթեց. պառաւ տղէն զըրպէն հաղար կտոր կ'եղնէր,
 «Ե՛ւ» ։ Ես եղնիմ Գալլանց Թաղաւորի դուռաճին, ճլօթ զարկեմ ու երեւ չղար-
 մուն» ։ Թորեկեց զհարսնիք՝ Էկաւ տուն, յընկեր էր փորաւ վրէն կը մեռնէր,
 «Նաման, նանէ՛, մեռայ» ։ Մամ հարցուց ։ «Լա՛ւ», մէկ լէ ի՛նչ է եղի, դու քու
 փորուց կը պոռաս» ։ «Նանէ՛, էլ ի՛նչ եղնի. զարիպ տղէ մը եկեր էր հարս-
 նիք, երեք հեղ ելաւ կանաւ իմ առջեւ, ըսաց գովընտի դուռնի տուր ընծիկ,

սողին հեղ տուր Աստծուն խաթրը, երկրորդ հեղ իր զարկալսեան, երեք որ թրմաւ՝ ճլօթ մը զարկի։ ճլօթ մը չէր թոփ մ'էր, երես լէ չդարձուց։ «Լաօ՛, քո աչք քօռնէր, իմա՞՞ք քո ձեռքը՝ բռնեց զարկեցիր՝ չէ՞, էնի քու մեծ աղբէրն է՝ դրո դու չրը եղի՛ թողեց դնաց դուրպաթ, ըսին մեռեր է։ Հրմկա դարձեր է Լկի, անուն լէ Թուր ի Թամ է. ասեր է՝ երթամ տեսութիւն մ'էնիմ իմ աղքօր ու մօր հետ, դառնամ յիդամ»։ «Նոնէ՛ չուտով դիմ աղբէր հասու իմ ձեռք, հրմկա ես կը մեռնեմ, գիրար պահենք՝ ի՞նչի իմ հերս»։ Պառաւ զնաց որ զԹուր ի Թամ կանչէր, տեսաւ էնդէին կիպայ. իմով որ ինք ուր սողին պատմեր էր, Թուր ի Թամին սովբեցուց որ հրմալէ ասէ։ Թուր ի Թամ եկաւ տուն, պառաւ տղէն մէկ լէ հարցաւ փորձեց, երբ դիտցաւ որ ուր աղբէրն է՝ փաթթուան իրար, պագեցին գիրար, վերջ ասաց. «է՛չ, աղբէր, դու բարով Լա Լկի. քու զլուխ ինչ ելեր է պատմէ մղիկ»։ Թուր ի Թամն էլ մէկիկ մէկիկ իր գլխով դալածը գլխէ հար տակ պատմեց պառաւն ու ուր սողին, երբ եկաւ էնտեղ, ասաց. «Ոսկիծամ իմ կնիկն է, ու պառաւ եկեր է բերի Բաջանց Թապաւորին»։ Գուլաշճի աղբէր ասաց. «Հրմալէ դու մէն մի հանի, ընիկ հասաւ յիս. ելի՛ երթանք հարսնից տուն, տե՛ս քու աղբէր ի՞նչ կ'էնէ»։ Թուր ի Թամ ասաց. «Զիմ սիրտ պառաւն է մառի. էնի իմ վրէն, մէկէլտոնք ի՛նչ գիտնաւ էրէ»։ Ելան զացին հարսնից մէջ, Թուր ի Թամ տեսաւ որ պառաւ բռներ է զգովքտի գլուխ ու կը խաղայ. լսնկէ մը զարկեց՝ յընկաւ դետին ու բռնեց մարմնդեց գլուխ, զըռ հրմկա լէ կ'երթայ. ըստհալ յընկան հարսնուորներու մէջ, ինչքան որ Թուր ի Թամ սպանեց, էնքան էլ ուր մին։ Ձէն հասաւ Թապաւորին. վերուց զուր ասքեարն եկաւ։ Երկու աղբէր յընկան ասքբրի մէջ, կը բռնեն մարմնդեն, գլուխ կ'երթէր, Գանտակ կը մնէր։ Մարդ չթողեցին որ սաղ դառնէր յետ։ Վերջ Թապաւորի գլուխ լէ կտրեցին. Թուր ի Թամ զուր աղբէր Բաջանց Թապաւորի աղջկայ վրէն պսակեց ու Թապաւոր դրեց էն Լրկրի վրայ, ինք լէ առաւ զՈսկիծամ, դարձաւ եկաւ ուր տուն, ու հասան ուրանց մուրառին։

Ասածուց իջաւ երեք խնձոր. մէկ ասողին, մէկ լսողին, մէկ լէ անկաճ էնողին։

(Թուր ի Թամ կ'ըսեն Հայոց Թորգոմ Թապաւորն է եղի)

Հաւաքեց՝

ՆԱԶԱՐԷԹ Պ. ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ

«Նշխարք Տարօնայ»,

Գ. Տետրակ, էջ 758-792՝

Յ Ե Տ Ա Յ Ա Յ Ե Ա Յ Ք

Եղիշ Դուրեան Պատրիարքի յիշատակին

Ձեր արդէն մեր պատանութեան անծանօթ,
Եւ սրբեմնդ, ե՛ւ պատկերըդ, ե՛ւ անունդ.
Իսկ հանճարեղ եղբայրդ՝ մեզի սրբտափօտ,
Իր երգերը ամենօրեայ մեր սընունդ:

Ու երբ տեսանք ըզեզ, փառքդ օրէ-օր
Մեծցաւ, մեծցաւ նաեւ քու շուքն հրմայքին,
Երբ լըսեցինք քեմէն քու խօսքը հրգօր,
Ու երգերըդ օրօքեցին մեր հոգին:

Հայ լեզուն դեռ այնքա՛ն քաղցր չէր հրնչած.
Որքան հրնչեց քու շրթներուդ քննարէն.
Դեռ ոչ մէկ խօսք այնքան խորունկ չէր իջած,
Եւ արձագանգ զըտած սիրտին մեր խորէն:

Խօսքդ կարծես գուսպ ամպրոպ էր ու որոտ,
Ջուրի մըրմունջ մերթ, գեփիւռի սօսաւիւն,
Յաներծութեան կանչող երազ ու հորհուրդ,
Իրար հիւսուած իմաստութիւն ու աւին:

Երգիդ մէջ՝ շունչը պարմանին հանճարեղ,
Որ բոցի մ՝ պէս բռնընկեցաւ ու անցաւ.
Երբեմն կարծես իր պատկերներն են բիւրեղ...
Ձե՞ որ նոյն մայրը ձեր վերեւ հակեցաւ,

Հըսկեց անհուն եւ աղօթեց ու լացաւ,
Ձեր սիրտին մէջ պարպեց իր սիրտը անբիծ.
Մէկուն վերեւ մոմի մը պէս այրեցաւ,
Միւսին՝ եղաւ յիշատակ մը լուսագիծ:

Կը տեսնեմ դեռ մերթ հասակըդ արքեմի,
Գըլուխդ հակ ծանրութեան տակ իր գանձին,
Բեռնաւորուած ծառի մը պէս մըրգեմի,
Վերեւն որուն թըռչունները կը յածին:

Տանարին մէջ դեռ ես քու շունչը կը զգամ,
«Անդիմադիր վիշտ»երն երբ հոն գիս տանին.
Խոցուած, խաբուած երբ աշխարհէն չարակամ,
Հին օրերու փընտռեմ անհոգ պատանին:

Հին պարմանն որ անդարձ մեկնեք է հիմա,
Բայց կը թուի մերթ դեռ ձայնն իր կը լըսեմ.
Գիտեմ երբե՛ք պիտի ա՛լ ետ չը դառնայ,
Խենթ կարօտով սակայն իրեն կը սպասեմ:

*

Շուրջըս հիմա ցուրտ իրիկունն է իջած,
Կը մօտենամ ա՛լ Մեծ Ծովուն եզերքին,
Ուր պիտ՝ գրունեմք բոլոր լոյսերը շիջած.
Կը լըսեմ ձայնը նորէն քու «Սըրինգ»ին.—

«Մեղք այն աչքին որ վայելեց լոյսն անոր,
«Ու կը հաւտայ անէութեան գիշերին.
«Մեղք այն խիղինն որ լըսեց ձայնն երկնաւոր,
«Ու կը պաշտէ ամայութիւնը լըռին»:

Ու կը շողայ, ձայնիդ հետ լոյս մ՝ իմ դիմաց,
Պատրա՞նք միթէ, լաւ չէ՞ կառչիլ պատրանքին,
Քան թէ սուգովի խաւարին մէջ թանձրամած.
Անյուսութեան տանիլ թըշուառ մեր հոգին:

*

Կ'արժէ անցնիլ մէջէն Ցաւի այս Հովտին,
Հաղորդակցիլ խորախորհուրդ միտքերուն,
Փընտռել իմաստն Անհունութեան խորհուրդին,
Նայուածքը միշտ կատարներուն սեւեռուն:

Կ'արժէ անցնիլ կեանքէն, ուրկէ դուն՝ անցած,
Պահ մ'ունկընդդրել կարկաչունը քու խօսքին,
Մարդոց հանդէպ ու բընութեան՝ սիրտը բաց.
Նայիլ դաշտին, ծովուն, լեռան, երկինքին,

Որոնց վըրայ երբեմն նայուածքդ է բացուած.
Փընտռել երգիդ մէջ ըստփանք ու յագուրդ,
Էլբայ նայիսկ Մահուան վերեւ տարածուած
Ձայնը «Սըրինգ»իդ իբրեւ երազ ու հորհուրդ:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՅԱՅՏՆԻ ԿՈՐՈՒՍՏՆԵՐԸ

(Ե-ԺԴ Դար)

Մեր հին մատենագրութիւնը լման չէ հասած մեզի: Անհետ կորսուած են շատ երկեր: Կան ուրիշներ, որոնց անունը միայն հասած է մեզի: Եւ տակաւին կան երկեր ալ, որոնց մէկ մասը հասած է միայն եւ միւս մասը կորսուած: Այս գրութեամբ կը ներկայացնենք կորսուած այն կարեւոր երկերուն շարքը, որոնք հաստատապէս գիտենք թէ գոյութիւն ունեցած են ժամանակին, բայց հետագային կորած են: Դասաւորած ենք հեղինակներուն համաձայն, ժամանակագրական կարգով:

Ա.— Եզնիկ Կողբացի (390?-455?) — Թուղթ առ Մաշտոց Վարդապետ, որմէ քանի մը հատուածներ միայն կը մնան Թըղթոց Գրքին (էջ 1-2) եւ Կնիք Հաւատոյ Ժողովածոյին մէջ (էջ 51 եւ 130):

Բ.— Եզիշէ Վաքդապետ (400?-464?) — Մեկնութիւն Մենդոց: Միայն թէ Վարդան Վարդապետի նոյն գիրքի Մեկնութեան մէջ պահուած են բազմաթիւ հատուածներ:

Գ.— Պետրոս Եպս. Սիւննաց (500?-557?) —

1.— Ծառ ի Մնունդն Քրիստոսի, որմէ վեց փոքրիկ հատուածիկներ միայն գտնուած են եւ հրատարակուած:

2.— Ծառ Ընդդէմ Քաղկեդոնականաց: Յիշած է Ստ. Օրբէլեան. Պատմութիւն, Ա. էջ 131:

3.— Մեկնութիւնք խրթին եւ դժուարեմաց բանից Հին եւ Նոր Կտակարանաց: Յիշած է Օրբէլեան, Պատմութիւն, Ա. էջ 131:

4.— Ներբողեան ի Բարիկ Սիւնի, որմէ օգտուած է Օրբէլեան. — Հմմտ. Պատմ. Ա. էջ 79:

Դ.— Յովհանն Մայրապանցի (575?-640?) — Որսաւ Հաւատոյ, որ կը պարուտակէր 21 Թուղթեր (նամակներ), եւ նախապէս մամ կը կարճէր ընդարձակ երկի մը, որուն միւս հատորը կը կրէր Որսա Վարուց տխրոսը: Այս վերջինը մեզի հասած է եւ հրատարակուած Յովհան Մանդակունիի թնոնիով:

Ե.— Ստեփանոս Սիւնցի (680?-735?) —

1.— Մեկնութիւն Դանիէլի, որմէ օգտուած է Վարդան Արեւելցի:

2.— Մեկնութիւն Յորայ, որմէ օգտուած է Վանական Վարդապետ:

Զ.— Մաշտոց Կթղ. Եզիվարդեցի (շ. 836-898) — Թուղթ յաղապս հաւատոյ եւ նախապարգութեանց եկեղեցւոյ, զոր գրած է Գառնեցի Գէորգ Կաթողիկոսի հրամանով, եւ զոր յիշած է Ստ. Օրբէլեան:

Է.— Շապուհ Բագրատունի (+ 912) — Պատմութիւն, զոր տեսած են Պատմաբան Յովհան Կաթողիկոս, եւ Ստեփանոս Աստղիկ: Իր անունով երկ մը հրատարակուեցաւ թէեւ, սակայն այն չի ներկայացնում իր յօրինած Պատմութիւնը:

Շապուհի շարադրած Պատմութեան վերաբերմամբ Յովհաննէս Պատմաբան կը գրէ. նա ճշայտապատում իսկ արաբալ է զրոյցս պայտազատութեան որդւոյ Աշոտոյ սպարապետին Սմբատոյ զիշխանական պատմութիւնն, եւ զժապաւորացն հանդամանաց զկարգս, եւ կամ զդարձ գերելոցն ի Բուղայն՝ զՀայաստանեայցս իշխանաց եւ նախարարաց, յիւրաքանչիւրն սեփակա՞ն իշխանութիւնս անեալ կացեալ հաստատեալ: Եւ թէ ո՞րք ի նոցանէ հոյակապք եւ հա-

բուստք եւ ուժեղակեց ընդդէմ Հակառակորդաց Հինից դատին. եւ կամ ո՞րք յումեմէ եղին Հարստահարեալք, եւ կամ զվախճան նոցա յւրաքանչիւրումն տեղ: Զի թէպէտ ստուգութիւն սահմանական բանի բացատրութեան, եւ զըրրորովին բաժանումն ապացուցից ոչ կարացեալ ըստ քերթողական հրահանգացն Համառոտարար ընձեռել, սակայն ըստ իւրումն ժամանակի ընտանի դուրով նորա պրուցացն ամենայնի՝ գեղընկ բանիւ բաւական քեզ տայ պատճառս տեղեկութեան» (Պատմ. Յովհ. Կթղ.ի, Երուսաղէմ, 1867, էջ 166-7):

Ը.— Անանիա Նարեկացի (910?-985?) — Գիր ընդդէմ Սմբատայ Թոնդրակեցւոյ. որուն մէջ Հերթած է Թոնդրակեցի ազանդաւորներու մոլորութիւնները եկեղեցւոյ եւ տնոր ծէսերուն մասին, ինչպէս կը յիշէ Ներսէս Շնորհալի:

Թ.— Ուխտամէս Եպիսկոպոս (940?-1000?) — Պատմութեան երրորդ Հատորը, որուն նիւթն էր «Մկրտութիւն ազգին որ Մազն կոչի»:

Ժ.— Տիմոթէոս Վարդապետ (Ժ. դար) — Մեկնութիւն Արարածոց, որմէ օգտուած է Վարդան Արեւելցի: Յիշեալ Մեկնութեան Յառաջաբանութիւնը եւ Մենդոց Գրքի ընդհիլքի քանի մը Համարներուն մեկնաբանութիւնը կը տեսնուի Ս. Յ. Թ. 373 ձեռագրին մէջ (էջ 534-544):

ԺԱ.— Յովհաննէս Վրդ. Տարօնեցի (970?-1050?) —

1.— Պատմութիւն Բագրատունաց, զոր գրած էր Պետրոս Գեառազարծ Կաթողիկոսի հրամանով եւ որմէ քանի մը Թերթ միայն ղտնուած է ցարդ:

2.— Գիր Հաւատոյ, զոր կը յիշէ Արիւտակէս Լաստիվերցի:

ԺԲ.— Յովհաննէս Սարկաւազ Վարդապետ (շ. 1050-1129) — Պատմութիւն, որմէ քանի մը Հատուածներ փրկուած են Սամուէլ Անեցիի Ժամանակագրութեան շնորհիւ:

ԺԳ.— Մխիթար Գոշ (շ. 1140-1213) — Ողբ ի վերայ բնութեան, ի դիմաց Աղամայ առ որդիս իւր, եւ ի դիմաց Եւայի առ

գաւերս իւր, զոր կը յիշէ Կիրակոս Պատմիչ:

ԺԴ.— Մխիթար Անեցի (ԺԲ-ԺԳ դար) — Պատմութիւն, զոր կը յիշեն Վարդան Արեւելցի եւ Ստեփանոս Օրբէլեան. եւ որուն սկիզբի մասէն քանի մը գլուխներ միայն ղտնուած եւ հրատարակուած են ցարդ:

ԺԵ.— Վանական Վարդապետ (1181-1251) — Պատմութիւն, որ, ըստ Կիրակոս եւ Վարդան պատմիչներու կը պարունակէր մանրամասն պատմութիւնը ԺԳ. դարու առաջին կէսի անցուղարձերուն:

Ահաւասիկ Վարդան Վարդապետի վկայութիւնը. «Արդ ի վեցհարիւր ութսուն եւ հինգ [= 1236] Թուականէն Հայոց մինչեւ յետին հարիւր չորքստասան [= 1265] յորում եմք մեք, զոր ինչ արարին ազգն նստողաց, ընդ աշխարհս եւ ընդ իշխանութիւնս, որ յայտ կողովանէ ծովուն մեծի, ընդ Պարսս եւ ընդ Աղուանս, ընդ Հայս եւ ընդ Վիրս, եւ ընդ աշխարհն Հոռոմաց կուշեցեալ. ուր էին բնակեալ Հայք եւ Ասորիք, Յոյք եւ Տաճիկք եւ Թուրքմանք, գրեալ են մանրամասնարար փառաւորեալ Հայրն մեր Վանական Վարդապետն, եւ Հարազատն մեր Կիրակոս Վարդապետն Հօրն Համանմն, զոր մեք ոչ Համարակեցաք երեքինի կամ բազմաբանել, այլ Համառօտ բերել միայն զթիւ ժամանակին նշանաւոր իրաց եւ գործոց յիշատակօք ի լրումն մերոյ զործառնութեան» (Պատմութիւն, Վենետիկ, 1901, էջ 146-7):

ԺԶ.— Բարսեղ Վրդ. Մաշկեղոցի (1280?-1345?) — Մեկնութիւն Աւետարանին Մարկոսի, առաջին Հատորը կորսուած, երկրորդ Հատորը միայն հասած է մեզի:

Վերոյիշեալ կորսուած երկերու շարքին մէջ առաւելապէս աչքի կը զարնեն արժէքաւոր Պատմութիւնները, Շապուհ Բագրատունիի, Յովհաննէս Տարօնեցիի, Սարկաւազ Վարդապետի, Մխիթար Անեցիի եւ Վանական Վարդապետի, որոնց շնորհիւ պատմագրական մեր ճոխ մատենադարանը աւելի եւս պիտի հարստանար արդարեւ, եւ մեր թանկագին մշակոյթին ստեղծագործած փառքերը նոր լոյսերու մէջ պիտի շողային:

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԷԶԵՐ ՄԻՋՆԱԴԱՐԵԱՆ ՅԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԻՑ

ՍԱՐԿԱՒԱԳ ԲԵՐԴԱԿՑԻ

13-16-րդ դարերը Հայ ժողովրդի պատմության յուզիչ եւ մոռյլ ժամանակաշրջանն են կազմում: Դեռ 13-րդ դարի առաջին կեսին Մոնղոլական դաժան եւ տնտեսիկ կոտորածները, իսկ 14-րդ դարում Լենկթեմուրի սոսկալի աղէտարեր արւաւանքները միանգամայն քայքայում են Հայ ժողովրդի խաղաղ ու երջանիկ կեանքը: Սակայն, չնայած Մոնղոլական եւ Լենկթեմուրեան վայրագութիւններին ու աւերածութիւններին Հայ ժողովուրդն երբէք չի ընդհատում եւ, ո՛չ էլ կանգ է առնում նրա մշակութային կեանքը:

Նոյն 13-16 դարերում Հայ գրականութեան պատմութեան համար սկսում է մի նոր եւ ուշադրաւ չըլնան: Պատմաչըջանի նշանակալից մի երեւոյթն այն է, որ դեպարտեստական գրականութեան մէջ ծածանում է Հայ աշխարհիկ ընդունի դրօշը: Այդ հանգամանքն են, հաստատում հին ձեռագրերից յայտնաբերուած Հայ միջնադարեան ժողովրդական քանահիւսութեան մէջ ուրոյն տեղ դրաւող քնարական եւ պանդխտութեան երգերն ու առակները եւ մի շարք տաղանդաւոր բանաստեղծների ստեղծագործութիւնները: Այդ պայծառ կերպարներից Հայ պրականութեան պատմութեան մէջ տաղանդաւոր եւ առանձնաշատուկ տեղ են գրաւում Ֆրիւրը, Կոստանդին Նորիկացին, Յովհաննէս Թլկուրանցին, Մկրտիչ Նաղաշը, Գրիգորիս Աղթմարցին, Նահապետ Քուչակը եւ ուրիշներ, որոնք երդել են աշխարհիկ մօտիւններով, ժողովրդին խօսակցական լեզուով եւ հարս-

տացրել են ժամանակի պրականութեան պանծարանը:

Այնուհետեւ, 16-րդ դարի վերջում եւ 17-րդ դարի առաջին շրջանում հանդէս են գալիս նոր բանաստեղծներ, որոնց մէջ իր համեմատ էջն ունի Սարկաւազ Բերդակցին, որի մասին, սակայն, կենսագրական տեղեկութիւններ չկան, ո՛չ էլ նրա իսկական աւանանագրանունն է յայտնի:

Տաղարանից մեկ հասել է միայն մի տանաւոր, որից պարզում է, որ նա եղել է իր ժամանակի առաջադէմ ու լուսաւոր հոգեւորականներից մէկը, ունեցել է սարկաւազի աստիճան եւ բնիկ Բերդակցի է, ինչպէս ինքն է յիշատակում իր տաղի վերջում. «Ո՛վ սարկաւազ Բերդակցի»:

Բերդակցու ստեղծագործութիւններից մինչեւ օրս հրատարակուել է միայն մի տաղ: Դա «Գովասանութիւն խաղողայ, բաժակի եւ վասն ուրախութեան» խորագրով պոեմաւորն է, որն ուշադրաւ է ո՛չ միայն իր ծոր թրփանդակութեամբ, այլեւ իր լեզուական յատկանիշով:

Սարկաւազ Բերդակցին, արդէս իր դարաշրջանի գիտակից եւ պայծառ իշմբերից մէկը, խորապէս հասկացել է իր ժամանակի հրամայողական պահանջը եւ իր տաղը գրել է ժողովրդին հասկանալի, աշխարհիկ լեզուով, որին առանձին գեղեցկութիւն են առիւս պարզ, յստակ ձեւը եւ ժողովրդական բանահիւսութեան պատկերաւոր արտայայտութիւններն ու համեմատութիւնները: Այնուհետ Բերդակցին հարազատ պոյններով պատկերել է ե գովաբանել խաղողի հմալքն

ու վեհոթիւնը, նա արձանագրել է, թէ խաղողին ճանաչողութեան պտուղն է՝ և ճամէն պտուղն թաղաւորը: Դրի գուլալ հատիկները աստի թիւի վրայ շարուած մարդարիտներ են: Այնուհետեւ բերդակցին աւելի խորացնելով իր տաղի բովանդակութիւնը, պատմել է, թէ ինչպէ՛ս են դինի պատրաստում: Նա ընդգծել է, թէ երբ խաղողը քաղում. լցնում են հնձանում, ճրութում են եւ «վարդի նման ջուր է բխում»: Այդ անձական ջուրը լցնում են կարասը, ուր ճառանց կրակի եւ է գալիս: Իսկ երբ թաղաւորներն ու ժնձ իշխանները ժողովում են գինու շուրջը, ճրութի սիրտն է բախում: Իայց երբ աղքատն է խմում, նա աշխարհի տէր ու տիրակալն է դառնում. երբ կոյրն է կոնծում, պատմում է այնպիսի քաղաքների մասին, որոնց նա երբէք չէ տեսել, իսկ երբ մուսնին է խմում, թութակի նման լեզու է առնում:

Սակայն, Սարկաւազ բերդակցին, իր բեւ հոգեւորական, չի կարողացել ազատ երգել, ուստի իրեն արդարացրել է, թէ ինք երգել է ո՛չ թէ գինու, այլ պատարագի ճրագիւր: Այդ պատճառով էլ իր տաղի վերջում իր իսկական անուն-ազգանունը չի յիշատակել, այլ միայն գրել է. «Սարկաւազ բերդակցի», իսկ մի այլ ձեռագրում՝ «Հայ սարկաւազ»:

Սարկաւազ բերդակցու արժէքաւոր տաղը Լեւոն Մինասեանը, «Մի քանի տաղ Յովհաննէս Թլկուրանցուն» խորագրով յոդւածում («Միոն», Թիւ. 11-12, Նոյեմբեր-Դեկտեմբեր) վերագրել է Յովհաննէս Թըրկուրանցուն, այսպիսի հաւանական տողերով. «... Տաղարանի մասին խօսելիս յիշել ենք, այնտեղ կան այլ երգեր եւ, որոնց հեղինակի անունները չկան. այդ երգերից հինգն եւս բերում ենք ստորեւ, որոնցից շատ հաւանաբար երկուսը՝ Համար 2-ն եւ 4-ը, պատկանում են Թլկուրանցուն: Ասոնք ալ դեռ եւս ստուգումների կարօտ են»:

Արձանագրենք, որ Լեւոն Մինասեանի «հաւանական» ենթադրութիւնն որեւէ հիմք չունի եւ միանգամայն սխալ է: Իրականում թիւնն այն է, որ «Միոն»-ում տպուած «Տաղ ուրախութեան ի վերայ խաղողին» ո-

տանաւորը չի պատկանում Յովհաննէս Թլկուրանցու դրշին, այլ զա տաղարան Սարկաւազ բերդակցու ստեղծագործութիւնն է, որը յայտնի բանասէր-մանկավարժ Կարապետ Կոստանեանը 1617 թուականին գրուած ձեռագիր մատենից յայտնաբերելով առաջին անգամ հրատարակել է իր «Միջնադարեան տաղերգուներ» խորագրով գրքում: Այնուհետեւ, 1910 թուին, Վրթանէս Փափագեանը նոյն տաղը լոյս է րոծայել իր «Պատմութիւն Հայոց գրականութեան» գրքում (Թիֆլիս), իսկ Մանուկ Աբեղեանը տպագրել է իր «Պատմութիւն Հայոց հին գրականութեան» գրքում (1940 թ., Երևան): Մեր գրական արխիւում է գտնուում նաեւ 1630 թուականին գրուած մի ձեռագիր տաղարան, որի 75-րդ էջը գարւարում է նոյն տաղը եւ Կոստանեանի հրատարակած ոտանաւորից մի քանի բառերով է տարբերում:

«Միոն»-ում Լեւոն Մինասեանի հրատարակած տաղի հիմնական թերիները սրբագրելու եւ հարազատութիւնը վերականգնելու նպատակով՝ մեր ձեռագիր մատենից Սարկաւազ բերդակցու տաղն այստեղ առաւ բերենք, որ իր ամբողջութեամբ ներկայացնում է հետեւեալ պատկերը.

Խաղճ՝ գեղեցիկ պիտի,
Բոլոր պտղովդ ես հաւասար.
Ձի դու միայն ես գեղեցիկ,
Ամէն պտղոց քան ու ըզվար:

Թեւիք քաշուած է յսկւոյն մէջէն,
Դու մարգարիտ ոսկի շարած,
Քո մէկ պտուղդ ամէ՛ն հաւար,
Տպագիծն ակն ու ըզհար:

Ազգ մի քույր, ազգ մի սպիտակ,
Ազգ մի կարմիր, որ լուս հուտար.
Ազգ մի դեղին խաւկի մոմն,
Անուշահատ մուշկ ու ամպար:

Դու ի դրախտէն մեզ արմաղան,
Ի յԱրարչէն պարգեւեցար.
Հոտով անուշ, գունով պայծառ,
Մարդ քո սիրովն յագեցար:

Անմահութեան պտուղ դու ես,
Որ աշխարհիս մէջն բուսար.
Զքեզ հրեշտակն երեք Նոյի,
Որ աջ պտղովդ ուրախանայր:

Զքեզ քաղեմ, տանին հնձան,
Ճմլին զքեզ ու տան յիրար.
Վարդի նման ջուր կու բխես,
Գետի նման յորդոր գնաս:

Տանին լեռն գեղ կարաս,
Առանց կրակի քա ինչ գայ.
Շատ քաղաքով ժողովին առ քեզ,
Մեծ-մեծ իշխանք եւ հուճմարաք:

Զքաղաքացն սիրտն բանաս,
Եւ տէր առնես քաղի հազար.
Թէ ունէիր հազար չարկամ,
Նա քո սիրովն մոռանար:

Թէ բարկացեր լինի մարդոց,
Կամ խոցել գինքն դիժար,
Յորժամ խմէր կաթ մի քննէ,
Բաշխէր զամէնն եւ հաշտեմայր:

Յորժամ խմէ աղֆատն ի քնն,
Որ գեղցն եւ զջուրն մուրանայր,
Նա եւ լինի տէր աշխարհիս,
Արարածաց պատուպար:

Յորժամ խմէ կայրն ի քննէ,
Որ ի մօրէն ծներ խաւար,
Հանց քաղաքաց տայր մեկնաւթին,
Որ չէ տեսեր, չունի խաղար:

Փեհիլեի (Իրան)

Յորժամ խմէ մումնն ի քննէ,
Որ ի լեզուէն քամ աւ տկար.
Զերթ գոթաւն առնու լեզուն,
Մասխարանայ քան գդիւտհար:

Զեռօքն աւրբ քահանայից,
Պատարագիս յամէն տաճար.
Դու հիւանդաց լինիս քծիշկ,
Մեղաւորացն քաւարար:

Զքեզ տանին գեղ եւ ի քաղաք,
Վանք եւ անապատ եւ յազարակ.
Այն տեղն, որ դու չի գտնուիս,
Ո՛չ ժամ լինի, ո՛չ պատարագ:

Ո՛վ Սարկաւազ Բերդակցի,
Դու ի գինւոյն ի՞նչ շահեցար.
Այնչափ ունիս սէր հետ գինւոյ,
Որ գովեցեր սրտովդ յօժար:

Գէմ ես չունիմ գինւոյ կարիք,
Եւ քաժակին եմ խղմաթֆեար.
Ես գրաժակն գովեցի,
Որ մեր հոգւուն է լուսարար:

1630 թուականի ձեռագիր մատենում
ընդօրինակուած այս տաղն ընդգրկում է
338 երկար տարիների պատմութիւն եւ բա-
նաւէր կոստանեանի 1617 թուականի ձե-
ռագիր տաղարանից հրատարակած տաղից
չառ քիչ տարբերութիւն ունի: Այդ հան-
գամանքն էլ հաստատում է ոտանաւորի
հարազատ կերպարանքը:

ԱՐԱՐԱՐ ԵՐԵՄԵԱՆ

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՐԱՆՏԻՐ ՄԱՏԵՆԱԿԱՐԱՆԻ քիւ 4: Պարբերական Հայկական ՄՍՈ Գիտութիւնների Ակադեմիայի: Լաքապագ, մեծագիր ութածալ, Ակադեմիայի՝ գումարը եւ սեւ եւ ճերմակ ձկարճերով, էջ 436: Երեւան, 1958: Գիւ 15 ռուբլի 40 կոպէկ:

Մեծարժէք եւ խիստ շահեկան հրատարակութիւն մըն է Բանբերներու այս շարքը, որուն մէջ ամփոփուած կարեւոր գրութիւններուն վրայ ծանրանալ պարտք կը իկատեմ: Գիտական լրուութեամբ պատրաստուած այս ակադեմական պարբերականը՝ ցարդ մեր մօտ հրատարակուածներուն լաւագոյնն է, գիտական սահմաններով: Սըրտաց կը յուսանք որ այս արժէքաւոր շարքը երկարի առանց դադարի:

Առաջին յօդուածը վաստակաւոր Լ. Ս. Քաչիկեանինն է, նուիրուած Վատենադարանը անցեալում եւ Սովետական իշխանութեան տարիներին նիւթին: Զեկուցում մըն է ասիկա, որուն մէջ կ'ամփոփուի էջմիածնի ձեռագրական մատենադարանին պատմութիւնը եւ զարգացումը Ռորհայի շրջանին: Մատենադարանին էջմիածնի գտնուելու շրջանին հին պատմութեան մասին իրաւասկութիւններ կան օտար ճամբորդներու քով, որոնցմէ շարք մը Թարգմանելով հրատարակած եմ Հասկնի թիւնուն մէջ: Քաչիկեանի անծանօթ մնացած է ասիկա, ոչ ալ ինք ուղղակի օգտուած է այդ եւրոպացի ճամբորդներու գրածներէն: Քաչիկեանի այս գեղուցումը ամէն կերպով շահեկան եւ ընտիր հաշուետուութիւն մըն է ձեռագիրներուն այժմու միճակին մասին՝ Երեւանի ձեռագրատան մէջ: Կան վրիպակներ որոնք հատորին վերջն առ չեն ճշգրտւած: Օրինակ, էջ 9 վերէն առ 3 Աշտարակեցի մէկ նամակին թուական նշանակւած է 1914, որ բնական է պէտք է ըլլայ 1814: Մաղթենք որ Ռորհայի սահմաններուն մէջ ուրիշ հաստատութիւններու մէջ ցրուած հայերէն գրչագիրները կերպով մը

հաւաքուին մէկտեղ Երեւանի ձեռագրատունը:

Երկրորդ յօդուածն է Ա. Ղանալանեանի Հայկական առանձնէր հնագոյն գրաւոր սկզբնաղբիւրները: Եւսկեան աշխատութիւն մը, որ իր նիւթին հիմքը կ'առնէ Աստուածաշունչին ու Աւետարանին:

Երրորդ յօդուածը Ի. Արուստէի գրչին՝ «10-րդ դարի վրացերէն մի ձեռագրի հայերէն իշխատակարութիւնները եւ նրանց նշանակութիւնը Հայ բարբառագիտութեան համար»: Ինծի կարելի չեղաւ գիտնալ թէ այժմ ո՞ւր կը գտնուի այս շահեկան գրչագիրը:

Չորրորդ յօդուածով Ս. Բարխուդարեան կը ջանայ ճշգրի թէ Հէջմիածնի Աւետարանի գրչութեան վայրը ո՞ւր է: Պղծած միտ ջնարկութեամբ կը գտնէ, որ էջմիածնայ Աւետարանին գրչութեան վայրը Հիւսիսային Երեւանի Նորավանքում, Տաթևի մօտիկ, այժմ Գորիսի շրջանի Բարձրավան եւ Երեւանի գիւղերի սահմանների մէջ է (էջ 48): Այս Նորավանքը նոր գտնուել է եւ պեղումներու ենթարկուել, որով յայտնուել են շարք մը բարձրագոյնագիտական ստորերու, հրէշտակի, Աստուածանի եւայլն: Ասոնք ըլլալով 10-11րդ դարերէն, անտարակոյս խիստ արժէքաւոր են մեր պատկերագրութեան համար եւ բարձրարժէք մշակութային գիտութիւն, որոնցմէ մեծագոյն պիտի օգտուի մեր կերպարէնային ուսումնասիրողը: Իրաւացի է գիտութիւնը յօդուածագիր Բարխուդարեանի թէ այս բարձրագոյնագիտական կերպարէն ուրիշներէ անով՝ որ իր անջատ նկարներ կ'առնուած գետեղուած են սրբավայրին ներսն ու դուրսը եւ որոշ կերպով օրինակուած են մանրանկարներէ:

Հինգերորդ յօդուածը խիստ արժէքաւոր է, իբր Հիւսիսային հնախուրդները, գրուած Դ. Արդարեանի: Այս հնախուրդներուն առաջինը՝ Հիւսիսային Սեբէսի պատմութեան մասին: Արդարեան համոզիչ կերպով ցոյց կու տայ որ Սեբէսի անունով մինչեւ Հիւսիսային Երեւան պատմագրական դործը Սեբէսիներն է, ալ գործը Ռորհայի մը՝ որ ինք կը նշանակէ Սր. Հոսիսային տաճարին միայն Ռորհայի:

բովի հետ։ Երկրորդ հետախուզութեան ցոյց կու տայ որ «Պատմադիր» Հայոցի հեղինակը Վարդան Բաղիշեցին չէ։ Այս տաթիւ ճշգումներ կ'ընէ «Համգէտ Ամսօր-եայ» մէջ 1952-ին հրատարակութեան սը-խաշներուն վրայ։ Վերջապէս երրորդ հե-տախուզութեամբ մը Արգարեան ցոյց կու տայ որ «է» Դարում Զաքէոս պատմիչ չի հ-ղէ»։ Հետախուզը ցոյց կու տայ որ Զաքէոս պատմիչը Զաքարիա Սարկաւազն է՝ Առաքել Դարժեցիի շարունակողը՝ ԺԼ դարէն, եւ ոչ թէ՛ ինչպէս Յար. Տէր Յոհաննանյ սը-խաշմար նշանակած էր՝ է Դարէն։

Յաջորդ ուսումնասիրութիւնը ստորապ-րւած է Կ. Իւզրաշեանի կողմէ՝ «Արիստա-կէս Լատարիերոցու պատմութեան մէկ տարբերակութեամբ մասին» Վոսնիզ եւ ոչ Փոսնիզ»։

Մանկակարչութեան պատմութեան հա-մար շահեկան գործ մըն է Լ. Աղաթեանի «1173 Թուականին ընթերցանական նարեկը եւ Սկեւռայի մանրանկարչական դպրոցը»։ Էջ 96՝ «Կարտիկ (Կարեն) բերդի եւ Պողո-սական վանքի ճիւղ տեղը նոյնպէս յայտնի չէ։ Ս. Տէր-Ներսիսեանը նշում է Մլիճի զաւառը կը գրէ Աղաթեան։ Ըստ Գրամէրի, Կարիկէ կամ Կարեն կը յիշուի Հերոդոտոսի բով իբր քաղաք մը Միսիայի մէջ՝ Ասիէ անցաւ Բանդաւս մէջ իջնէ չի՛լնայտնոտս յա-ռաջացած ատեն։ Գուցէ նոյնացնել կարելի է Շիրին Գեօյի հետ, որ ծովեզերքին մօտ փոքր գիւղ մըն է։ Կարտիկոս հաւանաբար նոյնը ըլլայ Կերտիսիումի հետ, զոր Ստե-փաննոս Բիւզանդացի կը յիշէ իբր Կիտո-նիւս, զուցէ նոյնը ըլլայ Կիտոնիայի հետ, որ Կարենէն հարաւ գտնուող քաղաք մըն է։ Աղաթեան կը խօսի Նոր Ջուղայի (Թիւ 55) 1215-էն Աւետարանին (Գրիգոր Մլինեցիէ) մասին եւ կ'աւելցնէ Թիւ 3 ծանօթութեան մէջ՝ «Զեռքի տակ չունենալով անհրաժեշտ նիւթեր, ոչինչ չենք կարող ստել այս ձե-ռագրի մասին»։ «Բազմալեզայ» մէջ (1939, էջ 281) Նոր Ջուղայի այս եւ այս չըլանէն ուրիշ գրադիրներու մասին ինք ալ գրած եմ, որոնք անծանօթ մնացեր են Աղաթեա-նի։ Այդ գրութեանց մէջ յիշատակած էի որ այս գրչագիրը եւ նման ուրիշ մեծարժէք գրչագիրներէ չորնալիք ձեռք մը կտրեր հաներ է, անպէտ կերպով փճացնելով ման-

րանկարչական նիւթերը։ Աղաթեան իր ամ-րողութեան մէջ մեզի կու տայ շահեկան եւ արժէքաւոր ուսումնասիրութիւն մը։

Յաջորդ յօդուածը Բ. Զուգասըզեանէ, «Յրիկը պարսկերէն քառերկի Թարգմա-նիչի մասին է»։ Հետաքրքրական ուսում-նասիրութիւն մը, որ ցոյց կու տայ Յրիկին պարսկագիրտութիւնը։ Ասոր կը յաջորդէ Ս. Արեւշատեանի «Տաթևի փիլիսոփայական զարոյցը եւ Գրիգոր Տաթևացու աշխար-հայեացքը»։ Ընտիր վերլուծական աշխա-տութիւն։ Շահեկան է նաեւ Աս. Մնացա-կանեանի «18-րդ Դարում գրուած հայ-Ռուսական դաշնագրային երկու նախա-գծերի գնահատման հարցի շուրջը»։

Բաճեքի այս հատորին էջ 163-ով կը սկսի «Հաղորդումներ» մասը։ Առաջինը՝ Ս. Գոլանջեանի «Մովսէս խորենացու նորա-յայտ երկաթագիր պատմութիւն ու Դանիէլ-եան նշանագրերի օգտագործման ժամա-նակի հարցը»։ Նիւթին հիմը կը կազմեն քանի մը պահպանակ-հատակոտորներ խորենացիի պատմութեան, որոնք այժմ կը գտնուին Երևանի ձեռագրատան մէջ։ Մա-սամբ արդէն տարբեր հրատարակութիւն-ներով ծանօթ են այս պատմութիւնները։ Գո-լանջեան խօսելով մասնաւորաբար Մովսէս խորենացիի պատմութեան պատմութիւնը մասին, հնազոյն խորենացիի պատմութեան ամբողջական գրչագրէն (Երևանի Թիւ 2865, ԺԴ դարէն) 3-400 տարիով աւելի հին կը նկատէ։ Ուրեմն այս պատմութիւնը պէտք է ըլլան մօտաւորապէս 9-րդ Դարէն։ Բնական է Գոլանջեանի հետ համամիտ ենք, որ անոնք կընան սրբագրել մեր ներկայ բը-նագիրը, սակայն դժբախտաբար իրեն չափ խանդավառուելու տեղիք չենք գտներ։ 9-րդ Դարին օրինակ մը՝ Ե Դարուն գրուած խորենացիի պատմութեան՝ մեզի համար կը մնայ, որքան ալ որ շահեկան, սակայն եւ այնպէս լոկ օրինակ մը, որ չի բաւեր վերջ-նական որեւէ սրբագրութեան ենթարկելու համար մեր ներկայ գիտական բնագիրը, եթէ բնական է յարակից ուրիշ տուեալներ ալ չունինք այդ բնագրական սրբագրու-թեան համար։ Այսինքն եթէ չունինք օրե-նակներ՝ որոնք համաձայնին բնագրական սրբագրութեանը՝ որոնք կը թելադրուին այս պատմութիւններէն։ Կորինի «...» ի հիմ-

գեղարդ ամի վրամշապից...» եւայլն ծա-
նօթ չփոթիցուցիչ հատուածը, որ զերթէ
մեր բոլոր ուկրաինացի բանասէրները դրա-
դէցուցած է այս կամ այն կերպով սրբադ-
րելու մտքով, դժբախտաբար կը մնայ՝ եւ
սկսած է մնայ՝ եղածին պէս, մինչեւ որ ան-
տարակուսելի կերպով կարենանք սրբադ-
րութիւն մը ընել, առանց յենելու լոկ մեր
բմրանման եւ կարծիքներուն վրայ: Բնա-
դիրները սրբապրելու համար «Հաւանական-
նութիւն» տեղ չունին: Գոլանջեան գարմա-
նախօրէն, առանց գիտական հիմունքի, օ-
րինակի համար կ'առաջարկէ որ վաւե-
րացուի եւ քնդուծուի կորիւնի վրայ կտա-
տարուած սրբագրութիւն մը: Կորիւնի ներ-
կայ քնադիրը ունի «չեւս մամք երէց անցե-
լոց յաջողեցաւ Վահանայ Ամատունոյ քը-
քիստոպատէր փռթով խորան սքանչելի
կանգնել տալած վրածօք»: Ակինեան Հ. Ներ-
սէս այս մասը, որք ճշմարտակալ, սրբապրել
ուզած է «չեւս ամպոց երէց», հիմք բանելով
այն որ Փարբիլ մէկ ձեռագիրը (եւ միայն
ստիկալ) այդպէս գնի: Միակ գրչագիր մը
գրեւէ ասեմն պիտի բաւէ՞ ճման կարեւոր
սրբագրութեանց համար: Անտարակոյտ ա՛չ:
Ինչ որ Հ. Ակինեան սովորաբար կ'ընէ մեր
քնադիրներուն, չենք տկնալուք որ Երե-
ւանեան գիտնականներ այդքան հեշտու-
թեամբ նոյնը կրկնեն: Գոլանջեան հետեւե-
լով Հ. Ակինեանի, կը գրէ. «Եթէզ կերպով
նկատուի է, մի խորան կատուցանելու հա-
մար կարիք չկայ երեք տարի աշխատելու,
այլ երեք թմբուր բաւական էր» (էջ 180):
Ձեռ գիտեր թէ Գոլանջեան ի՞նչ կը հա-
կընայ: Խորանով, սակայն մեր նախահա-
ջերը Տաճար կը հասկնային: Վահան Ամա-
տունիի շինածն ալ այդ էր, եւ այն ալ ոչ
սովորական խորան-Տաճար, այլ «Մաշա-
ծոյ վիմաւ քանդակելով»: Եւ ի ներքա-
ստի լիմաւը խորանին զՍրբոյն հանգիստ
յարիւնեալ: Մէկ կողմ թողելով Կորիւնի
տաճարիկ նկարագրութեան զարգացումն
մտաւ, կը տեսնենք որ այս խորանը տնէք
նաեւ հեւ զնորին աշակերտ, որում Թագիկ
անուն էր, զայր զպատ եւ բարեպաշտան՝
հանդերձ եղբարք երանութեան հասելոց՝
սպասաւոր սրբոյն ի փառս Աստուծոյ կար-
գէին» (Վարդ Մաշթոցի, ԺԹ): Ուրեմն
Խորան-Տաճարը նոյնիսկ աւելի բան մըն

էր, այսինքն Թագիկը հանդերձ եղբարք
կը նշանակուէին սպասաւոր այդ հաստա-
տութեան մէջ: Այս է Խորան-Տաճարը, որ
Հայաստանի դժուարին ցուրտ-ձիւն ամիս-
ներուն իրր թէ երբք ամառան մէջ կ'ուզէ
կամ կը հաւատալ Գոլանջեան շինուած ը-
լալը, եւ քնադական այնպիսի անհեթեթ
սրբագրութիւն մը կը պարտադրէ Կորիւնի
պարզ ու ընդունելի բնագրի մը վրայ: Ար-
դէն շատ երկարած այս մասը վերջանելէ
առաջ, կ'ուզեմ շնորհի որ Խորանացիի պա-
տուկները մօտաւորապէս Ծ-Պրդ (կամ նոյն
Ժող Ծ-Պրդ) Դարէն, լոկ տարբեր՝ եւ սակայն
նկատի առնուելիք ընթերցումներ են Խորե-
նացիի բնագրին, որոնց տարբերութիւնը
կը մնայ լուսանցքի տակ արձանագրուելիք,
եւ ոչ թէ քնադէին աթմ ընդունուած գի-
տական օրինակը սրբապրելիք: Նոյնիսկ
ժամանակակից օրինակութիւնները յաճախ
քնադական հարադատութիւն չեն պահեր,
ս'ը մնաց Խորանացիի Ե Դարուն հեղինա-
կած պատմութեան Ծ-Պրդ Դարուն օրինա-
կութիւնը: Միք նախեաց քնադիրները չէ
կարելի քստ մեր ըմբռնման եւ աշխատանք
թեան սրբապրել: Գոլանջեանի աշխատանքը
պատասխանները ներկայացնելու՝ մեծապէս
գնահատելի է իր գիտական ձեւով, օտկայն
անընդունելի է իր վերլուծողական եւ բը-
նագրական դատողութեամբ: Մենք մեծա-
պէս երախտապարտ պիտի ըլլանք եթէ շա-
քունակէ մայ պատասխաններու հրատարա-
կութիւնը, առանց սակայն մեզի պարտադ-
րելու. սրբագրութիւններ՝ որոնք առար-
կելի զը մնան միշտ իր տուած այս ձեւով եւ
փաստերով:

Մեր մանր արուեստներով զբաղող Բ. Ա-
ռաքելեան այս անգամ կը գրէ «Կազմերի
զարգացման արուեստը Միջնադարեան Հա-
յաստանում»: Իբր ծանօթութեան պատա-
ռիկ մը աւելցնեմ որ համապատասխան
կազմա-
բար Առաքել Հնազանդեց կազմած է իմ
հաւաքածօրիս մտադրութեան մէկ Աւետա-
բանը 1271-ին: Իր յիշատակարանին մէջ կը
յիշէ որ իր դուռնիքը (Սարգիս քահանայ)
մեռած էր արդէն 1271-ին: Շահեկան նմոշ-
ներ կը տրաւին զանազան կազմերու հա-
նկատի չեն առնուած արծաթեալ կազմեր:

Խիստ գնահատելի եւ արժեքաւոր գործ
է Ա. Կոնստանի «Բնութիւնը քնադան» մասը

դոյս եւ մօրին զանազան կրից եւ պատճառանց հիւանդութեամբ, ձեռագիր բժշկականի մասին: Այս մեծագործէք գրչապիւրը կը պահուի Երեւանի ձեռագրատան մէջ 415 համարին տակ, գրուած է Ժե Դարու երրորդ քառորդին: Կծոնան գրչապիւրը եւ պարունակութիւնը ներկայացուցած է հրատարակմամբ: Խիստ շահեկան է նաեւ Հ. Փափազեանի «Մատենադարանի պարսկերէն ձեռագրերի պատմագրական արժէքը»: Վաստակաւոր պարսկագէտը արդէն տուած է հաստը մը Հրովարտականքու վրայ: Այս անգամ հմտօրէն կը ներկայացնէ մատենադարանին պարսկերէն գրչապիւրները, որոնց մէջ միջազգային կարեւորութիւն ունեցող նիւթեր պարունակողներ ալ կան:

Ինծի համար սիրելի նիւթ մըն է հայկական հիւսուածեղէնները եւ ասեղնազործութիւնները: Ս. Դաւթեան կը խօսի կարճ այլ պնաստելի յօդուածով մը «Մատենադարանի No. 6774 ձեռագրի ասեղնազործ չապիկը»: Կը տրուի նկարը: 1684 թուականին Նոր Ջուղա գրուած գրչապիւր այս չապիկը իր արուեստով շատ նման է ձեռագործներու իմ հաւաքածոյիս կարգ մը ասեղնազործութեանց (գափուղներ, եկեղեցական հաղուստի մասեր): Անոնցմէ հանդիպած եմ նաեւ Նոր Ջուղայի Թանգարանը: Դաւիթեանի իր ուսումնասիրութեան վերջը եզրակացնելը՝ «նկարագրուած գրչապիկը, որ պատրաստուած է ամենայն հաւանականութեամբ 17-րդ Դարից շատ առաջ» (էջ 240) տարակուսելի կը գտնեմ: Դրաչապիկը իր այս արուեստով ԺԼ Դարու առաջին կէսին գործ կ'երեւի, կամ առաւուսին Ժե Դարու վերջէն:

Ասոր կը յաջորդեն երկու կարճ գրութիւններ, որոնցմէ առաջինը ստորագրուած է Ա. Մարտիրոսեանէ եւ ունի սա խորագիրը. «Մարտիրոս Լրիմեցու մի չափածոյ անէժերի մասին»: Իսկ երկրորդը՝ Ռ. Արաճապետի «Երկու նոր վաւերագիր Մ. Նալբանդեանի Հնդկաստանում կատարած աշխատանքի մասին»: Ասկէ վերջ Ա. Արաճապետի ունի «Նոր նիւթեր Պերմ Գոռնեանի մասին»: Այս երեք աշխատութիւններն ալ շահեկան են:

Էջ 267-ով կը սկսի «Քննադրեր եւ Թարգմանութիւններ»: Այս մասին մէջ առաջին

աշխատութիւնը բազմադրեան վաստակաւոր Լ. Ռաշիկեանի գրչէն է. «Կոստանդին Բարձրբերկցու խրատական թուղթը, առաջուած Արեւելեան Հայաստան, 1251 թուականին»: Ինչպէս առհասարակ, այս նիւթն ալ Ռաշիկեան կը մշակէ հմտալից եւ խզճաճաբար կերպով: Կու տայ ընդարձակ ընդհանուր նկարագրի էջ 2- Բարթիկեանի «Նոր նիւթեր Կիլիկիայի Հայկական պետութեան եւ Բիւզանդիայի փոխարարներութիւններին մասին» ընտիր ուսումնասիրութիւնը: Մեր նախնեաց քաղաքական յարաբերութեան պատմութեան մասին շատ ու շատ բան կայ ըսուելիք, գտնուելիք, պարզուելիք: Բարթիկեան իր այս գործով կարեւոր նպաստ մը կը բերէ:

Յաջորդ ուսումնասիրութիւնը Ս. Արեւելեանի կը ստորագրէ, եւ նուիրուած է «Յովհաննէս Երզնկացու իմաստասիրական անյայտ աշխատութիւնը» նիւթին: Արեւելեանի Պետ. Մատենադարանին թիւ 6670 գրչապիւրն մէջ գտնւի է գրութիւն մը «Ժամանակային իմաստասիրաց գրոց քաղեալ բանք Յովհաննէս Երզնկացին»: Արեւելեանի կ'աւանդարէ այս Յով. Երզնկացին քաջ ծառայ Յով. Պուլղ Երզնկացիի հետ նոյնացրել: Հատուածը, որ կը ներկայացուի իր լեզուով, կարելի չէ Պուլղին գրչէն կարծել: Պարզապէս Յով. Երզնկացիի խորագրով ամէն բան չենք կրնար Պուլղի վերագրել: Բազմաթիւ Յով. Երզնկացիներ եղած են զանազան դարերու: Պուլղի գրչէն չեն կրնար ըլլալ տանիքաք, խիստ, ճոխք, փայլ, փիք, եւն. Կայ նաեւ ուրիշ կէտ մը: Պուլղ արաքագէտ կամ տաճկագէտ չէր: Ասոր կը յաջորդէ Ռ. Արաճապետի ուստեղէն մէկ աշխատութիւնը հայերէն «Անուանք քաղաքացն Հնդկացն եւ Պարսիցն», բնագրին հետ տալով նաեւ ուստեղէն թարգմանութիւն:

Յաջորդ ուսումնասիրութիւնը դարձեալ ուստեղէն է, Ա. Ա. Պապովեանէ, եւ նուիրուած է Ամսիգ Լմտիգի հայերէն օրինակներուն: Անմիջապէս աւելցնեմ որ էջ 332 ծանթութիւն 4 նշանակուած էջ 151-ը վերականգնելու եւ պէտք է ըլլայ էջ 53: Պապովեան նկատի ունի 4 հայերէն գրչագիր օրինակներ: 1) Վենետիկի վանքին 1330-31 թուականով օրինակը, որմէ Հ. Ալիշան բը-

նադիրն ու Փրանսերէն Թարգմանութիւնը հրատարակեց 1876-ին։ 2) Վենետիկի օրինակէն Վիեննայի Միւլթարեանց քովի օրինակութիւնը։ 3) էլմիածնայ նախկին թիւ 491, նման Վենետիկի քնադիրն, որուն ծանօթ էր Վահան Մ. Վրդ. Բատումեանից իր «Միւլթար Գօշի Դատաստանագիրքը Հայոց»-ի ներածութեան մէջ (էջ 53)։ Այս թիւ 491-ը այժմ ՊԼՄ. Մատղբ. թիւ 487 կր կրէ եւ գրուած է 1618-ին կարծիք վանք Վարդան Արեղայէ։ 4) Իմ Հաւաքածոյիս կանոնագիրք քնադիրը բոլորովին տարբեր Վենետիկի հրատարակեալ քնադիրն, 1621-22 թուականին Խիզան Գրիգոր Խիզանցիէ գրուած։ Վենետիկի եւ իմ քնադիրներն ամբողջութեամբ թարգմանուած են հոս ուրեմէն։

Մեզի մեծապէս երախտապարտ ձեռն աշխատութիւն մըն է յաջորդ աշխատութիւնը Լ. Մելիքեթ-Մէկէ, նուիրուած «Յուշակ հայերէն ձեռագրաց Վրաստանի Կեդրոնական Պատմական Արխիւի»։ Հաւաքածոն կը պարունակէ 39 գրչադիր, 10 պատուիկ եւ ձեռագիր յիշատակարան մը որդպագիր (1685) Աւետարանի մը կցուած։ Հետաքրքրական է թիւ 41-ը, որ օրինակութիւն է «Գանձ Վարդապետութեան Գրիտոսոյ», որ Փոսնի լեզուէ հայերէնի թարգմանած է 1664-ին Սկրաստիանոս աստուածաբան վարդապետ ի կարգէն քարոզողաց, աղագաւ Ալամանցի։ Այս թարգմանութեան քնադիրն Բ. Հատորը այժմ իմ գրչադիրներու հաւաքածոյիս մէջ է։ Թարգմանչին յիշատակարանը մօտաւորապէս նոյնն է։ Իսկ թիւ 49 Գէորգ Խուրովի գիրքը 1814-էն, կ'երևի թէ երկրորդ օրինակ մըն է այն նոյն դարծին, որուն գրչադիրը Խուրովի նրբաժէն է Լոնտոնի Ասրական Արքեւի Ընկերութեան Մատենադարանին, ուր կը պահուի այժմ։ Այս օրինակին մասին գրած եմ արդէն «Բազմավէպի» մէջ (1956, էջ 101 եւն.)։

Բանքերի այս մեծարժէք եւ բազմաշխատ թիւը կ'աւարտի Շ. Շահնազարեանի «Մատենագրութեան նորութիւններ» գրութեամբ։ Կը խօսի նորագիտ հին Հայ աւարդագրէ գիրքերու մասին եւ կու տայ նրկարագրութիւնը 1) Ժամագիրք Ատինի որ պարունակէ յինքեան զայտարիկ (1734, Կ.

Պոլիս)։ 2) Գիրք աղօթից Սրբոյն Գրիգորի Նարեկացու (1737, Կ. Պոլիս)։ 3) Խորհրդատուոր Սրբազան Պատարագի (1788, էլմիածին)։ 4) Գիրք քերականութեան (1791, Մաղբաս)։ 5) Գրքոյի կոչեցեալ հոգեւած (1794, Նոր Նախիջևան)։ 6) Գիրք աղօթից (1771, Նոր Նախիջևան)։ 7) Գիրք անուանեալ ղեկավար մանկանց (1797, Մաղբաս)։ 8) Սաղմոս (1819, էլմիածին)։ 9) Գիրք հանդիսաւորութեանց տօնից կարականանց (1833, էլմիածին)։ 10) Զայնքաղ Շարական (1833, էլմիածին)։

Երախտապարտ օրտով կը փակենք այս քնտիր նիւթերով ճոխ հայագիտական հատորը։

ԲԱՆԿՆԵՐ ՄԱՅՆՆԱԿԱՐԱՆԻ ԻՒՆ 5: Էջ 544, գումար եւ սեւ ու ճերմակ մկաք-մերով: Երեւան, 1960:

Նախորդներուն պէս ճոխ պարունակութեամբ հրատարակութիւն մըն է այս թիւն ալ, որ մեծ նպատակ կը բերէ հայագիտութեան։

Առաջին յօդուածը նուիրուած է «Մատենադարանի շէնքի կառուցման մասին», ստորագրեալ Մ. Վ. Գրիգորեանէ։ Ընտիր ամփոփում մըն է Մատենադարանին շինութեան պատմութեան։ Այս շէնքը արդարեւ Երևանի գահարն է։ Ասոր կը յաջորդէ Լ. Խաչիկեանի «Տնտեսական գործարքների մասին գրառումները հայերէն ձեռագրերի մէջ եւ նրանց աղբիւրագիտական նշանակութիւնը», որուն կը յաջորդէ Ն. Թաւմիզեանի «Մի էլ հայկական վաղ Միջնադարեան երաժշտական տեսութիւններ»։

Ա. Մարտիրոսեան կը ստորագրէ «Եւրապոյ եւ իմաստութիւն խիկարայ գրոյցի հայերէն թարգմանութեան հարցի շուրջ»։ Այս վաղուց ի վեր քննուելիք խնդրոյն մասին Մարտիրոսեան այսպէս առաջին անգամ լրջօրէն ձեռք կը դարնէ, եւ ցոյց կու տայ որ հայկական թարգմանութիւնը կատարուած է հին եւ այժմ մեղի հասածէն աւելի ընտիր Ասորական բնագրէ։ Արդարեւ, որքան որ զօուարին առ ասկան խիտ շահեկան դործ պիտի ըլլայ հայկական կատար-

հայ համեմատութեամբ գիտական հրատարակութիւն մը: Խիշարի խրատներուն ըստ մասիւն օրինակները հասած են մեզի մեր գրչագիրներուն մէջ: Անոնց քսնի մը օրինակութիւններն ալ կատարուած են իմ հասարածոյիս գանազան գրչագիրներուն մէջ, որոնցմէ հնագոյնը 1525-էն: Երեւանի Մատենադարանը ունի օրինակներ 1321-էն եւ 1347-էն, թէեւ ատիկա, այսինքն հին թուականով օրինակ ըլլալը: չի բաւեր իր բնաբերալոյն օրինակ նկատել:

Գ. Գրիգորեան ունի «Փրկուն Ալեքսանդրացու աշխատութիւնների հայ մեկնութիւնները», շահեկան աշխատութիւն մը զնահատելի, ինչպէս որ զնահատելի քննական գործ մըն է իմ: Պիպագեանի «Մխիթար Գօշի եւ Սմբատ Մկրտապետի Դատաստանագրքերի ստեղծագործութիւնը»: Ասոր կը յաջորդէ Լ. Խաչերանի «Գրչութեան արւեստի քերականական տեսութիւնը Գէորգ Սիւնասցու աշխատութիւններում»: Յետոյ կու գայ Ռ. Աթեանի «Գրիգոր Գալատականի բնութեան եւ խաղարանութիւնը»:

Արծէքաւոր աշխատութիւն մըն է շնորհալի Շոշանիկ Նաղարեանի «Յարութիւն Այաթաբեանի գործունէութեան Մոսկովիէի տարիները», զիստական կարեւոր նիւթերով ճոխ Եոնայէս խիտ արծէքաւոր աշխատութիւն է Սուրէն Գոլանջեանի «Նորայայտ պատմականի բնութեան կիրքը Երեւանի մասու Թ. Դարի գրչագրից», որ ճոխացուած է լուսանկարներու արտատպութեամբ:

Տ. Իգմայրովա ունի 1053-ին գրչագրութեան ձեռագրի մը զննարարական զարգացման քննութեան մասին նկարագրող (մէկ գլուխաւոր) յօդուած մը առեւերէն: Ասոր կը յաջորդէ Երուանդ Տէր-Մխիտեանի մէկ հետաքրքրական աշխատութիւնը Նուիրաւան իրեն լաւ Թանօթ նիւթի մը՝ այսինքն Տիմոթէոս Կուղի Հակաճառութեամբ թարգմանութեան Ժամանակին, դայն կատարուած նկատելով Ջ. Դարու կէսերուն:

Կարեւոր աշխատութիւն է նաեւ Ս. Բարխուդարեանի «Հորմոնի զլոյսի տեղադրութիւնն ու գործունէութիւնը», ուր հեղինակը յաջողութեամբ կ'որոշէ վանքին ցարդ առայայտ ու անորոշ տեղը:

Կ. Ն. Իւսթանեան ունի կարմ գրութիւն մը «Երեմիկները Արեւմտահայ Լատին-

գիրացու պատմութեան մէջ»: Նոյնպէս կարծ աշխատանք է Աստղիկ Գէորգեանի հետաքրքրական աշխատութիւնը՝ «Գնդիկաւոր գրչի մասին», ուր հեղինակուհին ցոյց կու տայ որ մեր նախնիք ունին ինքնահայ գրչի:

Յաջորդ գրութիւնը ռուսերէն է, նուիրաւան Մատենադարանի թիւ 25 յունարէն գրչագրին: Ասիկէ վերջ Պ. Մուրադեան կը ստորագրէ «Մի էջ Հայ-Վրացերէն բառարանագրութիւնից»: Շահեկան է Վ. Գրիգորեանի «Նոր տեղեկութիւններ Ռաւալի ձմարտութեան երկի հեղինակ Յովհաննէս Երեմի մասին»: Ինչպէս Թանօթ է, Թրէտէրիք Կոնիքոր 1898-ին հրատարակեց ունիւրէն աշխատութիւն մը այս գործին մասին: Գրիգորեան խնամեալ իր այս աշխատակցութեամբ ցոյց կու տայ թէ որքան սխալած էր անգլիացի հեղինակը իր կարգ մը քննութիւններէն: Արեւմտահայերէնի մասին հետաքրքրական է Մարգարիտ Մխիթարեանի «Մատենադարանի Լազարեաններէ արեւելք»: Դժբախտաբար քիչ նիւթ կայ Լազարեանի մասին: Անոր մասին ձեռագրեալ տեղեկութեան արտադրութեան մասին: Հետաքրքրական պիտի ըլլար այդ մասին մանրամասն աշխատութիւն մը տեսնել: Բանքերի յաջորդութիւնն մէկուն մէջ:

Յաջորդը հին բնագրական հրատարակութիւն է, արեւմտեան գրչագրի մասին: Այս բնագրական հրատարակութիւններէն պատշաճ ձեւով ձգարտաւան թարգմտութեամբ «Յաղագս բնութեան» հաստատած մըն է, իսկ Թրէտէրիք՝ «Մահմանք փիլիսոփայական»:

Հ. Բարթիկեան ունի արծէքաւոր յաշտատեութիւն մը «Նւատարիտ Բուլիստի կտակը» (1059 թուական) յօդուած: Հայաստանի եւ Վրաստանի պատմութեան զարեւոր սկզբը նաղբերք» է: Ինչքան շահեկան աշխատակցութիւն մըն է, զոր Բարթիկեան նախ ներկայացուց 25-րդ Արեւելագիտական Համաժողովին: Բուլիստի Բանքերի 4-րդ զննարարութեան է իր աշխատութիւնը:

Բաղմարդուն տարակազմ Յակոբ Փառապետեան այս անգամ մեզի կու տայ «Վա-

գարշապատ դելտի 1725 եւ 1728 թթ. Թուրքական հարկացուցողները: Ինչպէս միւս, այս անգամ այլ Փոսթոպեան խցմած իւր պոյ կը ներկայացնէ իր նիւթը:

Ո. Ելտմեան կը ներկայացնէ ճշմարտացի Գուշապի հայտատու թուրքերէն տաղերը: Իրաւացի է ուսումնասիրութեան սկիզբի մի քանի դիտողութեանց մէջ: Նա հապետ Գուշապ (Վանի Գուշապ) որքան որ մեր սքանչելի հայրենիքու քառակաշտութիւն հետ հեղինակութեան կապ մը չունի, այսուհետեւ իր անհատ մը պէտք մը ունի որ մեր նախնի ապագայ ուսումնասիրութեամբ մը իրմէ ծանօթ բոլոր տաղերով ներկայացուէր, բան մը որ դժբախտաբար ցարդ չէ կատարուած:

Տիկին Ռուզան Տիտանեան կը հրատարակէ ճշմարտացի մի փաստաթուղթ 1795 թ. Թրիքիսի աղէտի մասին:

Բանքերի վերջին մասին մէջ հետաքրքրական է Օ. Եղանեանի եւ Ս. Արեւշատեանի Վատենագրանի հայերէն ձեռագրերի ուր 1956-1959 թուականներին թիւով 290 մեռադիր, որոնցմէ խոշոր մաս մը 18 եւ 19-րդ դարու գրչագիրներ են: Նոյնքան հետաքրքրական է Ծ. Շահնագրանի Վատենագրական նորոյթները, ուր կը ներկայացնէ ցարդ մեր տաղերի դիրքերու ցանկերուն մէջ ընդունած տպագրեալ հատորներ:

Երեսանդ Տէր-Մինասեան կը ստորագրէ Վերջին անգամ Ն. Ակինեանի ու Եղիշի Վարդապետի Պատմութիւնը: Տէր-Մինասեան աւարկայական եւ կտրուկ կերպով կը պատասխանէ Հ. Ներսէս Ակինեանի:

Բանքերի այս թիւը կ'աւարտի Սուրեն Գուշապեանի խիստ հետաքրքրական, կարճ գրութեամբ, նուիրուած ճշմարտական բնկորներ Սանահին եւ Հաղարաի քաղաքներում: Ցաւալին հոն է որ սիրտ կը տխրեցնէ այս գրութիւնը, որ դամբանական մըն է յաւէտ կորսուած մեր պապեանական հնագործան նշխար գրչագիրներու:

ԲԱՆԲԵՐ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ ԲԻՆ Ծ, ԵՐԵՎԱՆ, 1962:

Հատորը կը բացուի Գէորգ Տիրացեանի մէկ շահեկան ուսումնասիրութեամբ, նորիւրու ՎՊՈՒՄ Ռոբինզոն Հայոց Պատմութեան հ. Ստորաբնի Աշխարհագրութեան մի քանի տուեալներ Հայաստանի Բ. Ա. Զ-Ձրդ գործերի պատմութեան մասին: Ընդ որում պատմական պատմաւոր հնութիւնը եւ վաւերականութիւնը անգամ մը եւս կու գայ ապացուցուիլ այս յօդուածով:

Նոյնքան շահեկան է Գէորգ Արագրեանի աշխատութիւնը՝ «Երկու տարբեր հեղինակներ Սերէոսի վերադարձը պատմութիւնում»: Համարել է հեղինակին տեսութիւնները:

Ռոբորթ Թորոսեան կը գրէ «Երկու խմբադրութիւն Մխիթար Գոշի Դատաստանագրի մասին» Զեղինակը կ'ուզէ հաստատել որ Դատաստանագրի երկու խմբադրութիւն եղած է եւ երկուքին ալ խմբագրող եղած է ինքն Մխիթար Գոշ: Դժուար թէ ընդունելի ըլլայ Մխիթարի վերագրուած երկտեսակ դատողութիւն մը:

Սեն Արեւշատեան կը գրէ «Նոյնալիքի ուսումնասիրութեան զարգացումը Միջնադարեան Հայաստանում»: Ասոր կը յաջորդէ Լեւոն Քալանթարեանի «Հայ շարահաւաքիտական մտքի վաղ շրջանի պատմութիւնը» աշխատութիւնը:

Հետաքրքրական աշխատանք է Հայկ Ամառեանի «Հայերէնի առաջին ուղղագրական բառարանը», այսինքն իր Արիստակեսի Բաղարման ծանօթ: Մասնագիտական աշխատութիւն է Նիկողոս Թահմեզեանի «Ձայնի մասին ուսումնարար հին եւ Միջնադարեան Հայաստանում»:

Հայ իրաւունքի պատմութեան համար կարեւոր աշխատութիւն է Յրուշէ Գողոթեանի «Աստուծոյ Հայոց Դատաստանագրերը»: Փաստաթուղթերով ճշմարտացի աշխատութիւնը ցանկալի կ'ընէ, որ օր մըն ալ Սպահանի Նոր Զուլայի դիւանով գրող մը ըլլայ, յառաջ բերելու համար դատական ըմբռնութեամբ այդ հայկական մեծ կեդրոնին մէջ:

Շահեկան գործ է Արտաշէս Մաթեոսեանի «Մոկացի Սարի Ս. Գէորգ վանքի

գրութեան կեդրոնը ԺԴ-ԺԵ դարերում»։ Մեր գրչադպրական մանր գաղտնիքներուն երկու շարքին համ մը եւս կ'աւելնայ, որուն ժառին ահա այսպէս ժամանակագրական տեղեկութիւն ունեցած կ'ըլլանք Փութկայ Սուրբ Գէորգի կամ Սարի վանքին մասին։

Մարդարեւ Դարբինեան կը գրէ «Հայ պատմագրութեան յուշարժաններէ ուստի-րէն Թարյմանութեան մի քանի տեսական հարցերի մասին»։ Ծիւղ չէ տարողարձրած նշմանն որ պէտք է ըլլայ Նիւմանն։

Հաղորդումնրու շարքին Միխայէլ Տի-խոմերով քննի նկարագրող «Մաւետնական ձեռագրական պատմութիւնը Մատենադարանում» ուսեմբէն ախառութիւնը։

Պարոյր Մուրատեան ունի «Պատմա-քիւն Պղնձ Բաղաբի գրոյցի հայկական եւ վրացական պատմութիւնի ու նրանց փոխա-րարեութեան շուրջ»։ Պղնձ Բաղաբի պատմութեան Թարգմանութեան կամ խոր-րագրութեանց մասին ինքս ալ գրած եմ Կ. Պոլսոյ «Շոգակաք» պարբերականի 1953 տարւոյ թիւերուն մէջ, հոն հրատարակե-լով նաեւ գրչագիրներու հաւաքածոյիս մէջ պահուած 1691 թուականով տաղարանէն։ Կարգ մը կէտերու մէջ մենք ալ հասած ենք նոյն եզրակացութեանց, որոնց կը քանդի Պարոյր Մուրատեան։

Յաջորդ աշխատութիւնը՝ «Անտիոքի Ա-սիւններու հայերէն Թարգմանութեան ժա-մանակը», կարճ գրութիւն մըն է։

Ողբացեալ հոյադէտ Վլադ Բընքեանու-ունի շահեկան աշխատութիւն մը. «Հայկա-կան ծագում ունեցող բարձրաստիճան պա-տենաները հին Մոլդովայում»։ Ան ետ կ'երթայ մինչեւ ԺԵ Դար։

Փայլակ Անթրահան կը գրէ «Վարդան Արեւելցու Աշխարհացոյցը եւ նրա նոր հր-րատարակութիւնը»։ Իր գրութենէն կ'ի-մանանք որ Մատենադարանը կը պահուին 70 ձեռագիրներ Աշխարհացոյցի։ Իմ գրչա-գիրներու հաւաքածոյիս մէջ ալ կան 5 կամ 6 օրինակ։ Աշխարհացոյցի համեմատեալ, լուրջ եւ զիտական հրատարակութիւնը այ-լեւս կենսական է եւ պէտք է իբր անհրա-ժեշտութիւն կատարուի շուտով։

Կարճ հաղորդագրութիւն մըն է Գէորգ Գրիգորեանի շահեկան աշխատութիւնը՝ «Միջնադարեան Հայաստանում դիւաներ-ման

ման պոյութիւնը հաւաստող մի նոր փաստ»։ Ակնարկութիւնը Յով. Սրբեկացի-րայմահմուտ վաստակաւորին մէկ իրաւ-կարեւոր վկայութեան մասին է։

Հրապարդ Յակոբեան արժէքաւոր աշ-խատութիւն մը ունի մեր ԺԳ-ԺԴ Դարէն մէկ մանրանկարիչ-գրչի մասին, սա խո-րագրով. «Սիմէոն Արճիւնցի Վասպուրու-կանի մանրանկարչական դպրոցի վող շր-ջանի ներկայացուցիչ»։ Սիմէոն Արճիւնցի գրչայի Սեւոթարան մըն ալ կայ ձեռագիր-ներու իմ հաւաքածոյիս մէջ 1292 թուական-նով, դրուած եւ ծագումն ունի փոփոխա-ւոր վարպետէն։ Իմ գրչագրիտ մասին ա-ռանձինն գրած եմ եւ գրութիւնը քանձում Բաղաբի խմբագրութեան՝ հրատարակու-թեան համար։ Նման նիւթի մասին է յա-ջորդ ուսումնասիրութիւնը Իմմա Կորի-մաղանէ, «Ղերիմի Հայ մանրանկարիչ Ա-ռաքելը»։ Կորիմաղանի ծանօթ է, եւ իբր ուսումնասիրութեան նիւթ եղած է, Մատե-նադարանի թիւ 7408 գրչագիրը 1350-էն, Կարապետ գրչէ, Սուրխաթ, եւ նկարուած Առաքելը։ Իմմայի ծանօթ են թիւ 7741 (1360-էն) եւ թիւ 7447 ձեռագիրները։ Աշ-խատութիւնը շահեկան է եւ տեսութիւնները յաջող։ Հեղինակին կ'երեւի թէ անծանօթ մնացեր են կարգ մը ուրիշ գրչագիրներ՝ ծագողուած նոյն Առաքելէն։ Ինք ծագած է Երուսաղէմի թիւ 2 գրչագիրը 1338-էն, երբ Առաքել սարկաւազ էր։ (Ճուշտագիր Ար-տաւաղ Սրբ. Սիւրմէեան Տեղի՝ ամծա-նօթ. Սիւս նշանակած է)։ Դարձեալ ան մանրանկարած է նոյն հաւաքման թիւ 22 ծաւոցը 1347-ին Սուրխաթ, դրուած գրիչ Սոսթենէս կրօնաւորէ Դարձեալ նոյն Սոս-թենէս գրչէ դրուած են Սուրխաթ 1356-ին երկու ծաւոցներ, որոնք կը գտնուէին Ղա-լաթիոյ (Կ. Պոլիս) քանդուած Սր. Լուսա-ւորիչ եկեղեցւոյն դանձարանը իբր թիւ 18 եւ 18ր.։ Նկարող եւ կադմող եղած է Առա-քել քահանայ, թէեւ կը յիշուի նաեւ Կիրա-կոս երէց ծագող մըն ալ։ Նկարած եւ կադ-մած է նաեւ Աւետարան մը 1348-ին, գրու-ած Միւլքիսիւզի Ի Ջնոր Աւան, որ կոչի Տապարաղը» (Դրմով)։ Վերջապէս Սոսթե-նէս իր եղբոր Միւլքիսիւզի հետ միասին 1346-1348ին նոյն «Տապարաղը» Նոր Առա-նը կը գրեն ծաւոց մը, նկարուած եւ կադ-

մբլամ Առաքել է (ձառողքը կը դռնուէր կե-
տարիոյ Ս. Դանիէլի վանքը իրը թիւ 4,
իսկ Աւետարանը մաս կը կաղմէր Հայոց
Արքեպիսկոպոսարանին Մատենադարանին
ի Նիոյի, ուր կային երեք արժէքաւոր գրչա-
պիւններ: ՏճԵ՝ «Համալիւս Ամսօրեայ», 1948,
էջ 222:)

Հետաքրքրական աշխատութիւն մըն է
Առաքելի Գլորիոյանի «Միջնադարեան երա-
ժրշտական դարձիքները Հայ մանրանկար-
չութեան մէջ»: Գուցէ աւելորդ չըլլայ Հոս
յիւսիս որ նուագածուներու նկարները դորձա-
ծած է նաեւ Զաքարիա Աւանցի մանրանկա-
րիչը ԺՁ Դարուն իր մանրանկարներուն եւ
ծաղկումներուն մէջ:

Շահեկան աշխատութիւն է Վլադիմիր
Գրիգորեանի «Շահամիր Շահամիրեանի
Աշխարհացոյց Հայաստանեայց»:

Բնագիրներու եւ թարգմանութիւններու
բաժինը կը սկսի վաստակաւոր մատենա-
դարանապետ Լեւոն Պաշինեանի «Երզնկա
գաղաքի նշանաւոր Մխարանութեան կանո-
նադրութիւնը (1280 թ.)»:

Յակոբ Փափագեան ունի «Երկու նորա-
յայտ Իլիանական յառիւիւններ»: Շահեկան
աշխատութիւն մըն է մեզի տրուածը եւ ար-
ժէքաւոր գիտ:

Մեսրոպ Վրդ. Գրիգորեան կը հրատա-
րակէ «Անտիպ տաղ մը Ստեփանոս Սաւ-
մաստեցի կաթողիկոսէն»: Ասոր կը յա-
ջորդէ Յասմիկ Սահակեանի «Երեմիոյ Զէ-
լէպի Քէօմիւրճեանի մի անտիպ պօժմը»,
որ իբժէքճի առնաւուտ Տիմոյի ծանօթ վի-
պաստութիւնն է: Ասոր մէկ ընտիր օրի-
նակն ալ կայ իմ Հաւաքածոյիս մէջ, Ե-
րեմիա Քէօմիւրճեանի իսկական գրչադիրը
(Հաւաքածոյիս թիւ 44 գրչապիւր): Հրա-
տարակութիւնը Հաւատարիմ է ընտրելին,
միայն թէ իմ օրինակին ետեւը չըլլէ, այ-
սինքն Քէօմիւրճեան Զէլէպիէն կալ ուս:—

(Կարմաւ) Երանի «Եֆ» թէ փառք ինչ քան.

(Աւետ) Բոտեալ ինչ յարժէք ի իրականութեան,
եւ միւս ք մտադրանք չիւն զիս տարած.
Մաղթանաւ ըզմի ճաշի գրեւոր աղագան.
Ի ձագրէս ք(իտաւ)ք ինչեք արհեստարան-
Արժանաւորել իւրոյ տեսութեան.
Յարքայապետին փառաց իւր յաղան.
Ի կեանսն անգրաւ ընդ ձեռք Ժիպան:

Տողերու սկզբնատուները կը կազմեն
երեսիւնքի:

Վլադիմիր Գրիգորեան կը հրատարակէ
«Ղուկաս Կարնեցու մի անտիպ երկասիրու-
թիւնը», այսինքն այդ անուամբ կաթողի-
կոսին նկարադրութիւնը Երեւանի եւ էջ-
միածնայ շուրջ գէպերու: Ասոր կը յա-
ջորդէ Ռուսերէն «Մի էջ Հայ-Ռուսական ԺԼ
Դարի գրական կապերի պատմութիւնը»,
աշխատասիրուած Եղուարդ Յակոբեանէ:
Դարձեալ Ռուսերէն՝ «Դուրին չորրորդ Ժո-
ղովի կանոնները», Սուրէն Արեւշատեանէ:
Հրաչ Բարթիկեան կը գրէ «Նարաքիս
Տը Ռեպուս Արմէնիայի յունարէն թարգմա-
նութեամբ մեզ հասած մի Հարփաղկեդո-
նական սկզբնաղբերը»:

Արամ Տէր-Ղեւոնդեան թարգմանաբար
կու տայ «Մուսղղիմ-Բաշիի ԺԱ-ԺԲ դա-
րերի անանուն աղբիւրը Դուրին եւ Գան-
ձակի Շարդաղեանների մասին»: Արժէքա-
ւոր պատմագրական կտոր մըն է տսիկա:
Կր յաջորդէ Ռուսերէն «Եւս Լասիցիին եւ
նրա ակնարկը Ուկրաինայի Հայերի մասին
(ԺՁ Դարու 70-ական թուականներին)»:

Մատենագիրտութեան եւ լրատուի բաժ-
նին մէջ զլիսաւոր տեղը տրուած է Սուրէն
Գոլանջեանի շատ հետաքրքրական եւ մե-
ծապէս դնաստելի «Դեռայ Հայաքաղաքը
եւ նրա Հայերէն ձեռագրերի Ժողովածուն»
յոգուածին, որուն կը յաջորդէ Ռուսերէն
գրութիւն մը Պորհրդային սահմաններուն
մէջ գտնուած եւրոպական ձեռագիրներու
եւ վաւերաթուղթերու մասին:

Այսպէս կը փակենք Բանքերի այս խիստ
շահեկան եւ արժէքաւոր թիւը: Մաղթենք
որ օր աւուր բարգաւաճի եւ ընդարձակուի,
նոյն առեւն աւելի յաճախ երեւալով: Այս
խիստ օգտակար Հայագիտական հրատա-
րակութեան հոգին է Լեւոն Պաշինեանը,
Մատենադարանին վաստակաւոր եւ կարող
տնօրէնը, որուն սրտանց կը գործակցի
Մատենադարանի գիտնական անձնակազմը:

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

1.— Կ Ա Մ Ր Զ Ա Ձ Ո Ր

Կամրջաձորոյ վանքը կը գտնուէր Այրարատեան նահանգի Արշարունեաց գաւառին մէջ: Հիմնուած էր Արաս Բաղրատունի թագաւորին օրով (929-953): Վանքը կարճ ժամանակ մը միայն պայծառացած է մշակութային կեանքով եւ ապա դարձած անշնչան եւ մոռցուած վայր մը: Պատմական տունաւորով կամ աւանդական յիշատակութեամբ պահուած են վանահայրերէն ոմանց անունները. այսպէս,

1.— Հայր Յովհաննէս, 939-950: Ինքն է եղած վանական ուխտին հիմնադիրը: Միաբաններուն թիւը, որ քառասունով սկսած էր, կը բարձրանայ երեք հարիւրի: Կը կիրարկէին Բարսեղ Հայրապետի վանական կանոնադրութիւնը եւ ունէին ամէն ինչ հասարակաց.— Ասողիկ, էջ 173-4: Յիշտ. Զեռագրաց, էջ 173:

2.— Պողիկարպոս, 950?-1000?— Սա մասնակցած է Անիի Ժողովին (969), որ աթոռնիկէց ըրաւ Վահան Սիւնի Կաթողիկոսը.— Ասողիկ, էջ 181: Ազգապատում, էջ 1115:

3.— Ստուէլ վարդապետ, 1000?-1010? — Իր ժամանակի երեւելի եւ գիտնական վարդապետներէն մէկն է, եւ ծանօթ մատենագիր: Մոազատիկ խոսովութիւններէն ետքը, 1007 թուին, զացած է Կ. պոլիս, Վասիլ կայսրի հրաւերով, բացատրելու Զատիկի հաշիւներուն մասին Հայոց հետեւած տոմարական դրութիւնը, եւ յաջողապէս ցոյց տուած է Անդրէասեան տոմարին ուղիղ ըլլալը.— Մ. Ուռհայեցի, էջ 54-5:

Վախճանած է նոյն վանքին մէջ եւ Թաղուած անը.— Ուռհայեցի, էջ 296:

4.— Ստեփանոս Առաքիլ, 1010?-1015?— Մանօթ պատմէն է.— Յիշտ. Զեռագրաց, էջ 175:

Կամրջաձորի վանքին մէջ թաղուած են նաեւ երաժիշտ Սաշիկ Վարդապետ, 1094 էն

առաջ. եւ Գէորգ Վրդ. Ուռհայեցի, 1094ին, մեռած հարիւրամեայ հասակով.— Ուռհայեցի, էջ 296:

5.— Յովհաննէս, 1155?-1170?— Իր օրով, 1155ին, Կիրակոս Գրիչ օրինակած է,

Ա.— Մեկնութիւն Յովհաննէս, Նանայի. — Յիշտ. Զեռ. էջ 177:— Նոյն գրչի նոյն թուականին դրած ընդարձակ եւ արժէքաւոր յիշատակարանը, որ տպուած է Վենետիկ, 1920ին, Նանայի Մեկնութեան վերջը (էջ 442-5), չէ մտած Յովսէփեանի ժողովածոյին մէջ:

Բ.— Մեկնութիւն Զորից Աւետարանչացն, Ստեփանոս Միւնեցւոյ.— Յիշտ. Զեռ. էջ 177:

Իսկ Աւետիս Գրիչ, 1176ին, օրինակած է մէկ ժամակագրութիւն՝ Սամուէլ Անեցիի, Գրիստափոր Սրբազանի համար: Ասիկա սոյն ժամանակագրութեան ծանօթ հնագոյն օրինակն է.— Նոյն, էջ 461-2:

6.— Կիրակոս Վրդ. Աստուծացի, 1245? - 1275?— Վերստին կը ստանայ թաքցուած Կենսաբեր Ս. Նշանը, կը վերաշինէ վանքը, եւ սրբակրօն եղբայրներով կը պայծառացնէ.— Այրարատ, էջ 549:

7.— Տէր Արքեան.

8.— Սարգիս.

9.— Խաչատուր.

10.— Գրիգոր:

Վերորդեալ չորս անձերը ներկայացուած են իրրեւ յաջորդական վանահայրեր, առանց այլ տեղեկութեան.— Յիշտ. Զեռ. էջ 177:

11.— Յովհաննէս Սուրբաբերցի, եղած է իմաստուն եւ շինարար անձ մը: Կառուցած է Վանքի Կաթողիկէն.— Նոյն, էջ 177-8:

12.— Միսիթաք Սուրբաբերցի.— Նոյն, էջ 178:

2.— ԿԻՒՐԴԻ ԱՆԱՊԱՏ

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ — Կիւրդի Անապատը կը գտնուէր Տիւրիկ դաւառին մէջ, Պուստա-
ւիկ դիւղին մօտ, եւ այդ պատճառով կ'ըս-
ուէր նաեւ Պուստաւիկի Անապատ: Սուրբ
Լուսաւորչի Վանք ալ կոչուած է, ուխտի
օր ունենալով Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Նըշ-
խարաց գիւտին տօնը: Իսկ Կիւրդի Անա-
պատ անունը կը պարտի Վանքը շինել
տուող Կիւրդի մը, որ յետնադոյն տեղե-
կութեան մը համաձայն եղած է նախ Վաս-
պուրականի եւ ապա Սեբաստիոյ վրայ Թա-
ղաւորող Սենեքերիմի իշխաններէն մին:
Կիւրդի Անապատը ունէր չորս տաճարներ,
Ս. Աստուածածին, Ս. Լուսաւորչի, Ս.
Յովհաննէս Աւետարանիչ, եւ Ս. Նշան:
Սրուանձախանց, Թորոս Աղբար, Մասն Ա-
ռաջին, էջ 214, 234: Պաշտօնեան, Յիշտ-
թե. Դարբի, Ա. Մասն, էջ 426: Յիշտ. Թե.
Դարբի, Բ. Մասն, էջ 263, 370, 388:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ — Կիւրդի Անապատին մա-
սին պատմական յիշատակութիւններ չկան:
Առաջնորդներէն ծանօթ են Էրկուքը Կոմ
Էրկըր միայն, որոնք են,

1.— Տէր Ստեփանոս, 1466-80 — Յիշտ-
թե. Դարբի, Բ. Մասն, էջ 254, 263, 370,
448:

2.— Կարապետ Վարդապետ, 1488 —
Յիշտ. Թե. Դարբի, Գ. Մասն, էջ 125:

3.— Յովհաննէս Եպիսկոպոս + 1561 —
Թ. Աղբար, Ա. էջ 227:

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ — Կիւրդի Անապատին
մէջ զբնակողական աշխատանքի հետեւող-
ներ զանաւոր են մասնաւորաբար Թե. Դա-
րուս: Անոնցմէ կրնանք յիշել հետեւեալ-
ները.

Ա.— Ստեփանոս Գրիչ, 1374ին օրինա-
կած է ձառնց մը, բոլորքէր, Ստեփանոս
Արքեպիսկոպոսի խնդրանքով — Զեռ. Ս.
Բ. Բ. 1998:

Բ.— Գրիգոր Կրօնաւոր, Գրիչ, 1424ին
օրինակած է մէկ Աւետարան — Յիշտ. Թե.
Դարբի, Ա. Մասն, Բ. 333:

Գ.— Յովսէփ Գրիչ, որդի Յակոբ քա-
հանայի, աշակերտ Արիստակէս վարդա-
պետի, 1432ին օրինակած է մէկ Աւետա-
րան — Յիշտ. Թե. Դարբի, Ա. Մասն, Բ.
459:

Դ.— Ստեփանոս Եպիսկոպոս, Գրիչ,
1467-80 — Օրինակած է,

1.— Աւետարան, 1467ին, Սահակ Ե-
րէցի համար — Յիշտ. Թե. Դարբի, Բ. Մա-
սն, Բ. 336:

2.— Աւետարան, 1467ին, Գրիգոր Արե-
ղայի համար — Նոյն, Բ. 337:

3.— Աւետարան, 1474ին, Պուստաւիկու
Սահակ Երէցի համար — Նոյն, Բ. 466:

Է.— Աւետարան, 1480ին, Գրիգոր առաջ
նորակածով համար — Նոյն, Բ. 574:

Ը.— Գրիգոր Արեղայ, Գրիչ եւ Կազմալ,
1467-80, որդի ներկարար Գրիգորի, օրի-
նակած է Աւետարան մը, 1475ին — Յիշտ-
թե. Դարբի, Բ. մասն, Բ. 488: Թ. Աղբար,
Ա. էջ 216:

Զ.— Մարգիս Կրօնաւոր, Եպիսկոպոս,
Գրիչ, 1485-88, որդի Դաւթարի եւ Դատրի-
մէլիքի, օրինակած է,

1.— Գանձարան, 1485ին — Տաշեան,
Յուշակ, էջ 760:

2.— Աւետարան, 1488ին — Յիշտ. Թե.
Դարբի, Գ. մասն, էջ 124:

Թ.— Յովհաննէս Գրիչ, 1561ին օրինա-
կած է մէկ Գանձարան, Պոստաւիկու
պատուէրով — Թ. Աղբար, Ա. էջ 227:

Ն. ԵՊՍ. ՄՈՎԱԿԱՆ

ՅՈՒՑԱԿ ԵՒ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐ

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ Գ. ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ

ՀԱՅԵՐԷՆ ՀՆԱՏԻՊ ԳԻՐՔԵՐՈՒ

(1512 — 1800)

130

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ՏԱԹԵՒԱՑԻ. ԳԻՐՔ ՀԱՐՑՄԱՆՑ: Կ. ՊԵՏԻՍ, ԽԱՂ. ԳՐԻԿՈՐ ՄԱՐԿԱՆԿԵՐ, 1720,
ԻԸ (28) + ՂԶ (96) = 124 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

Ինկած է: ԿԸ սկսի էջ Գ-էն:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Անարժան եւ վատ ծառայութիւն
պատճառ վարդապետ աստապատացի.
որ եւ զաւ նշխարակ կոտորանդնապոյնի.
հասն ապիւ ըզտարդ զիբըս ցանկալի:
Յիշատակ ինձ եւ իմացս ամենայնի.
աղաչեմ ըզմեզ ասել աստուած սղարժի.
ընդ որ հայր ժեր յերկինս եւ սուրբ եղիցի.
զի եւ ձեզ յիշեցեալ յաղօթից ժամն լիցի:

էջ 2

ԵԱՆՈԹ.

Տպագրութիւնը կիսատ մնացած է: Էջ ԻԸ-ի (28) վերջաւորութեամբ՝ ճախդասութիւնը ամբողջացած չէ: Յայտարար էրը՝ ձեր քառակարգութեամբ, տարբեր գլուխ մը կը սկսի (սկսած մոլորութեամբ):

Կիւլպէնկեան Մասնադարան

230-154 Տա.

131

ԱԹԱՔԵՆԻ ՎՐԴ. ՍԻՒՆԵՑԻ. ԱԴԱՄԳԻՐՔ: Կ. ՊԵՏԻՍ, ԽԱՂ. ԱՍՏԱՆԿԱՆԱԿՈՐ ԿՈՏԱՆԴՆՈՒԿՈՐԸ-
ՆԵՐԻ, 1721, 288 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Ա

ԱԴԱՄ ԳԻՐՔ: Անցք աղամալ նախապահելին,
Դընին ի սմա եւ ցուցանին.
Այնք որ սիրով լըսել կամին.
Մըտցեն ի սա եւ չաշխիւն.

ԱՆՈՒԱՆԱԹՆՐԹ Բ

ԱՆԿԱՎ ԳԻՐԻՔ: ՅՈՐՈՒԹՔ ՊԻՐՈՒՆԱԿԻՆ: Բանք յարժուրակեալ և պատմութիւնը պատշաճութեամբ յաղագս նախնեացն մերոց Ազամայ եւ Եւայի: Համեմատեալ զանազան խորհրդով յաղամայ ի գրիւտու, եւ յեւայն առ Աստուածածինն: Ի գրախոյն ի խաչն, եւ ի յոսէն ի յուգու: Եւ յառաջին աղաբլուքննն ի յերկրորդ նորոգութիւնս: Եւ այլ ինչ բանք զանազանք պիտեաներ եւ նարկաւորք:

Աբարեայ Տէր Առաքել Վարդապետի բողիւնցոյ: Եւ Սիւնեաց Եղիշեկոյցոսի: Գեղեցկայարմար ոտնալուստութեամբ:

ԲԵՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարան տպողի:

Ազնուութեամբ եւ Բարեկէս մեծին աստուծոյ՝ յանկելալ աւարտեցաւ տպեցումն Գրեթեւ թվին Հայոց 1170: Ի զանա մայրն անտախտ ի վեհապետութեան համարց Հայոց, քննան Աստուածաբար Նրանաշորեւ եւ Սրբազան Կաթողիկոսի: Եւ ք Հայրապետութեան որդին Նրաւաղմէր, Տեսան Գրիգորի շնորհալարը եպիսկոպոսի: Եւ յառաջորդութեան Կաթողիկոսի պաշտօն, Տեսան Յունանիոյ Արտաւազդարան վարդապետի: Յարաւ եւ ինչ էր նրա իբրեւ որդի պահէն էջմիածնի ի կոտանդնու պոյն, Գեղարդ գերապետի, Եպիսկոպոսն աստապապի:

Եւ տպեցաւ ի Տպարանի կարապետի որդի մեղաւոր եւ անպիտան աստուածատուրի: Ի մայրաքաղաքին կոտանդնուպոյն: Հրամանաւ նորին վերադիտողի վերոյնիւնցլոյ, աստաբարան քարոզի: Արդեամբ եւ զայիւք բանի մի բարեւէր տեսանց: Ի փառս մեծութեան միոյն աստուծոյ, եւ յազաւ բարեմանութեան Աստուածածնի եղբարց: Արդ՝ որք հանդիպիւր այժմ վայելուլ եւ զգեցեցկայարմար Գրեթեւն՝ յիշելիք ի տէր՝ մարուր աղօթիւք զաշխատաւոր ծառայքս մերոյ պատաւականութեան, զվերոյնիւնցեալ Հոգ Խոյնք Խոնքեցուն եւ բողմաք մեղօք վարակեալ զաստուածատուր ծառայս մեր զապօղ սորին: Եւ զմեզն իմ հանգուցեալ վարդապետ եւ զմարիմն: Այլ եւ զղգեղանապի որդեակն իմ զմիւսն եւ զյոհաննէն: Զի կարի յայտ աշխատեցան: Այլ եւ զաշխատաւոր ծառայն տպագրատան, զվանեցի վարդապետ, եւ զարեացաւ Թուհին: Եւ զուր յիշեալ լիլիք ի քրիստոսէ յիսուսէ յուսոյն մերմէ: Ամէն:

Իսկ եւ զաշխատանէր որդեգրող տառն՝ զանպիտան ծառայ ծառայիցը աստուծոյ՝ զպապատար Բաշին զպիւր յիշել յաղօթս մեր՝ յոզն՝ զգեղմիմ: Եւ զայս ինչ յայտ առնեմ վերապատաւութեան եղբարցդ: Զի ի 1166 թվին Հայոց՝ տպեցաւ մեկնութիւն յունանու աւետարանին ոգնութեամբ աստուծոյ, որ յայս է: Բայց մինչ յայնմ ծամանակի ՀՀաս տպողն յեղբ նորին եւ սկսաւ շարիլ զտառնաւորն որ ի մերմէ նրաւապետութենէն էր շարադրեցեալ, ի պատահալէ իմեզ՝ ո՛չ կարացաք դեալ ք պապարտաւորն եւ որդարեւ պարեցեալ կարգաւորն: Վասնորայ յանփոյթ քոնկլաւ յաղղին քանի մի ինչ ուղիք սխալանա ընկալաւ: Եւ մինչ բռնաք զապեցեալն եւ ծանեաք զսխալանս՝ որդաւութիւն ոչ սակաւ էաւ զգրիւր: Բայց վասն կարի յայտ վարկին զուր՝ որդարեւ զապեցեալն՝ Թողաք ախպէտ, ակնունկով ի զապօղ տամանս ի վերջնալ գրեի իմէք վերջապի տպել զնա ուղղապէս թէ տէր կամեցի:

Իսկ աստանք ի վերջնալ փոքրիկ այժմիկ մասնեկանս՝ կամ եղև ուղղապիւր Հաստապապեա զսխալանս նորա: Զի զուրք ոչ կարացեալ տամանի մեր վերջապի տպեցմանն՝ մնայէ ախպէտ Թիւրեցեալ, եւ ուղղապիւրն ի տարեկուսանա: Զի նորին զուրկ շարադրեցեալ՝ ոչ ունի ուրեք օրինակ:

(Կը յաջորդէ հեքսուածմնրու սրբագրութիւնը)

... Յայտ լիցի բռնաւորացը անմանց, Զի Թէպէս վասն շարադրողի գրեթե՝ բողիւնցի էր զրեցեալ յորինակն եւ մեք եւս ախպէս եղաք ի սկզբին, սակայն աւելեցեալ յետոյ, որ մէկ է առ քաղիւնցին, այլ՝ սեւեցին, որ է քնարողի քորդին Գրիգորի տաթեւաւորն Ռոյս աւար շիրիմն է այժմ ի յանապատն շախիւտ: Կւ առնէ մեծամեծ ջրփանչելիս ի փառս յիսուսի քրիստոսի տեսնի մերոյ: Որոյ մաղթանքն անտես արասցէ տէր յայնպեալ մեր: Ամէն:

Կիւլպինկան Աստուծոյ արան.
811.24 Աւ.

132

ՊԵՏՐՈՍ ՎՐԴ. ԱՐԱԿՈՆԱՅԻ. ԳԻՐԲ ԱԹԱԳԻՆՈՒԹԵԱՆՆԵ, Հրա. Մխիթար Սևրասուցի, Վերսալ, օպ. Առան Պոթոլի, 1721, 8 չ. + ՈՅ + 2 չ. = 704 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԲ

ԳԻՐԲ ԱԹԱԳԻՆՈՒԹԵԱՆՆԵ Նորոժ նախ ընձեռին Ջեթեանց առաջինութեանց. աշխեր, զՆաւատայ, զՅուսայ, և զՍիրայ. զՅոհաննայ, զՍիմեոնայ, զՍիմեոնայ, զՍիմեոնայ, և զարդարութեան: Ապա զՆաւատայ, զարդարեաց, աշխեր սրբայ. Եւ Վերջապէս զԵրեմիայեանց աշխարհականաց: Անգրաւեցեալ ի լաթիւնեանէն ի Հայ բարբառ, ի դատուն նախնական, ի վարդիւնց ժամահաց: Իսկ այժմ ի լոյս տեսցեալ՝ աշխատութեանքամբ և սրբազրուքամբ Տեառն Մխիթարայ Վարդապետի Սևրասուցայ, Արայ Հայր Գոյեցիլայ: Եւ արդարեան աղբամբք Պարն Սարգսի, արդայ Տիրացու Գէորգի Կոստանդնուպոլսեցու: Ի փաստ ձեռնադրան առանձնայ. և ի պատիւ Ամենորոշեցիլայ Կոստին Մարիամայ: Ի Հայրապետութեան Տեառն Առանձնաւորայ Ամենից Հայոց Կաթողիկոսի: Յամի Տեառն 1721. Իսկ ի թուին Հայոց ընդ. Յունգարի 17-

Ի Վերսալ. Ի Տպարանի Անգոնի Պոթոլի: Հրամանալ Մեծաւորայ. և Փոքրիկիւնով Կերպարեալային ի Վերսալային:

ՊԵՏՐՈՍԱՐԱՆ

Ձուին:

Կիւլլեկեան Մատենադարան
230-2 Ար.

133

ՀԱՄԱՐՈՏ ԳԻՐԲ ԱՂՕԹԻՑ: Կ. Պոլս, օպ. Սարգիս Գպրի, 1721, ՄԻՁ (256) էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԲ

ՀԱՄԱՐՈՏ ԳԻՐԲ ԱՂՕԹԻՑ: Արարեալ յառաջին սուղապետ Եւ յԱռանձնաւորայ Վարդապետաց: Տպարեցեալ ի Հայրապետութեան առանձն Առանձնաւորայ Սրբազան Կաթողիկոսի առանձն Հայոց: Եւ ի պատիւ արդարութեան Եւ Կոստանդնուպոլսայ առանձն Գրեգորի և Ովանդիսի Առանձնաւորայ Վարդապետաց: Ի թուին Հայոց. ընդ: ի Մայիսի ամսայ. Եւ ի Տպարանի Մարիամայ Գպրի արդայ Սարգիս և Նորին իսկ արդեամբ:

ՊԵՏՐՈՍԱՐԱՆ

Յիշատակարան մատենիս:

Ստանդարտութեամբ Ամենապետարան Երրորդութեան, և բարեխառնութեամբ արբանյ առանձնանի, և առնալ սրբայ առանձնայ, եղբերակ վերջապետ փոքրիկ զբարեալ աշխարհային և ի փաստ վերայ դրեալ երեքորդեան աշխարհային և ի առանձնութեան յոր և որպէս և առբեր հոգեւոր. որ է արեւելայ յանդու յարեւելայ ամենի Արդ՝ որք վանքիւրդ ամա՛ ստացմամբ, կամ ընթերցմամբ, յիշեցիլ ի տեղ զապաղ մատենիս զԵրեւան Սարգիս. և զհանդուցեալ արդեալ իմ զգէորգին: Այլ և զաշխատաւոր ժողով աղագրատեան՝ զՏեվլէթի և զԱրարանի: Եւ և վերջապետ յիշեցիլ և զարբարարող մատենիս Ջալիսաւորայ արդեալ իմ զՄարիամային: Եւ զուրբ որք յիշեցիլ զմեզ միով հայր մերիս, յիշիլ յիշեցեալ ի Գրեւորան Ամեն:

Ի մասնին աւարման.
 Ի իմ միտքին աստուած բուն.
 մասնայանեմք յանվանան.
 Գրառք եւ պատիւ յաւիտեան:
 Թուական հայկազեան:
 Եթեհայկ աստեղիկ ի լրման.
 Կա՛ն երկեակ յարեւան.
 Կուր ի հաշիւն հազարեան.
 Կ՛ըն է թւական արամեան:
 Եւ եթէ չկամքս որոնել.
 Կայ զարգացել անասնել.
 Կայ ի սիրդան անարգել,
 Կայ եւ կարգով ի գիտել:
 Ի սեպտեմբերի ինչ:

Կիւլպինկան Մասնադարան
 241 ՍԿ.

134

ԳԻՐԲ ՈՐ ԿՈՉԻ ԱՂԲԻԻՐ ԲԱՄԻ. Թրքմ. եւ կղմ. Գեորգ Վրդ. Թիֆլիսեցի: Վենետիկ, Հրտ. Միեթար Վրդ. Սերաստացի, ապ. Անտոն Գուրուի, 1722, 359 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԳԻՐԲ ՈՐ ԿՈՉԻ ԱՂԲԻԻՐ ԲԱՄԻ Արտահանեցեալ ի գրեանց լատինացւոց. եւ ի հայկական բարբառ շարագրեցեալ. ի Գեորգի վարդապետէ Թիֆլիսեցւոյ:

Եւ ի լայն անկեցեալ Հոգարարձուքեամբ եւ սրբազրուքեամբ Տեառն Միեթարոյ վարդապետի սերտաւարացւոյ:

Տպագրեցեալ Արշամբք պարոն Սարգիս սրբւոյ Տիբացու Գէորգի Կոստանդնուպոլսեցւոյ:

Ի Հայրապետութեան, Տեառն աստուածաբան մանկեց Հայոց կաթողիկոսի, Յամի Տեառն 1722: Յուլիսի 15. Ի Վենետիկ. ի Տպարանի Անդունի Գուրուի: Հրամանաւ մեծաւարաց: Եւ փոխվելէնով գեորգանցաւանեղի Մեթափառին:

ԹԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Զուռի:

Կիւլպինկան Մասնադարան
 241 ԳԵ

135

ՈՒՇՈՑ: Կ. Գուրու, ապ. Աստուածաբան Կոստանդնուպոլսեցի, 1722, 976 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Ա

ՈՒՇՈՑ ԳԻՐԲ ԳԵՂԵՑԿԱՏԻՊ ԵՒ ՎԱՅԵԼՈՒՅ զաղափարեցեալ ի մասնեց Հրոց Թաւառացի Հայոց:

Տպագրեցեալ Բաբեթաութեամբ սրբոյն Մինաս Կորաւարին:
 Ի Թուականութեան մերում, ՌԱՄԱ: Թուրքի Ե: Իսկ ի Թուրք Փրկչին, 1722: Ի Քաղաք Կոստանդնուպոլսի, Կուրի, ի ապարանի պարոն Կարապետի սրբի տըրուպ աստուածաբանի:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Բ

ՆԱԽԱՆՆԱՄՈՒԹԵՆԱՄԻՆ՝ անհատանելոյ մարդասիրութեան հը գերազանցող զթութեամբ ա-
մենաբարձր կամայ արարչապորճողին բոլորից: որ ամենատեսն է առ ի Հեղուժն անճանաչոյ
խորհան շնորհաց յարարածս ձեռաց իւրոց առ ի յրդմն ողկեանաց եւ մարմնականաց: Նոյն-
ինքն քաջբարձրութեան իւրով վեր ստեալ զանարժանութիւն մեր եւ շարժեաց զմեզ վերստին
ի գործս այս: Ուստի եւ մեզ բոլոր Հայեցեցուք առ յաստատանայն զորութենէ իւրմէ զոչ-
նականութեան անկարութեան մերոյ առ ի յուսարտ ամէլ պերդշարար զաստուածային գերբս
ուր կոչի ծաւոց հին եւ նոր կրտսկարանաց հեք պարունակող, շարագրութեամբ արբոց նախ-
նեւոցն մերոց թելադրութեամբ Հոգւոյն արբոյ ըստ պատշաճի ուսուր իւրում ընդհանուր:

Արդ եղև ընդիգրն սարին, ի Հայրապետութեան մեծի լուսաւորապատ աթոռոյն
ՀՃԻժանի՝ տեսնոն Աստուածատրոյ արբազան եւ աստուածարան Հովնապետի եւ Հանուր
Հայոց զեռողի: եւ ի պատրիարկութեան լուսաճաճանչ արբոյ քաղաքին երուսաղէմի: տեսնոն
Կրիկոսի սաստուածարան վարդապետի: եւ նորին Հարապատի եւ արբոց տեղեանց տնօրինակա-
ւոց տեսնոն մերոյ մշտապատար սպասաւորի՝ տեսնոն Յովնանիսի աստուածաբան վարդապետի
եւ վարդապետի մեծի մարդաքաղաքին կոստանդնու պոլսի: Ջոր տէր աստուած ընդ երկայ-
նուսուր արտոցն ի փառս իւր եւ ի պարծանս մեր Ամէն:

Ընդ Հովանետ: Հովնակուր եւ նորալին եկեղեցոյս մերոյ արբուժոյ աստուածանին:

ԲԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարան Սրբոյ Մատենիս, եւ Տօրինոյն եկեղեցական ըմբերցածոց:

Փառք պատիւ եւ երկրպագութիւն...

...Որպէս առա՛ եւ իմ անարժանութեան ո՛չ Հայելով ի բազմութիւն յանցանաց՝
Լու կարողութեան եւ յաշտողմն ի ծանրագոյն եւ աշխատելոյ արժանի գործանունութեանս,
ամէլ յուսարտմն կատարման գծուոցս զայս զՋորգարիշու եկեղեցոյ ընթերցման բոտ կուր-
պաւորութեան Հայաստանեայն եկեղեցոյ: ըստ սահմանելոյ արբոց Հայրապետացն: Որոց
յիշատակն օրհնութեամբ եղցի:

Եւ արդ՝ կամօք եւ կարողութեամբ նոյն ամենաբարձր եւ պարզեւատու արարչին,
Մաղթանօք եւ Հայաւածողք Մշակուչոյ եւ միշտ կուտին Մարիամու Աստուածանին, եւ
Արարչոս արբոյն Միւստայ երջանիկ վկային մաղթանօքն, եղև զբաւ տպեցման ամենաբա-
րբորդիս եւ վայելչողիկ ճաշոյն, ի թվականին մերոյ ըմբրին: զարանաբար եւ յունիս
ամսոյն մ:

Ի Հայրապետութեան Աստուածանկար եւ տիրակաւոյն, քրիստոսանչլ եւ երկնահա-
ղոյն Աթոռոյն ՀՃԻժանի, Արժի եւ պոնծալի վեհապետի, եւ Սրբազան Քահանայապետին
Աստուծոյ, Տեսան Աստուածատրոյ ընդ Հանուր Կաթողիկոսի: Եւ ի Պատրիարկութեան Գր-
բիտոսահիմն տեղեկաւորակ եւ ամենաբազմակ աթոռոյ արբոյ Առաքելոյն Յովնայոյն-Եղ-
րօր տեսնոն, Արժանապատիւ եւ արբազան բարոյշի եւ աստուածարան վարդապետի տեսնոն
Գրգորի արդ Եպիսկոպոսի: Իսկ եւ յԱռաջնորդութեան Մայրաքաղաքին Կոստանդնու պոլսի,
վանական Հեղինակի եւ աստուածարան քարոզչի տեսնոն Յովնանիսի Աստուածարան Վարդա-
պետի Որոց կենես երկարս տացն տէր աստուած մեր ամէն:

Այլ եւ արդեամբք եւ ձեռնաւորութեամբ գոյից գործարանիս, յակնայ Հոգւն Ապու-
շիկի Մատենի Միլիտանի օրդի խօսմայ մկրային: Որ եղև պատճառ տպեցման ճաշոյնս,
օրհնութեան ամենով գործոց գործարանիս՝ ընչիւք եւ Հոգաբարձութեամբ: Ներ տպարանի
կարապետի օրդի բազմամեղ եւ ամենուն ծառայ արուպ աստուածատուրի: ի կոստանդնու
պոլսի քաղաքի: Հրամանաւ նորին վերոգրեցեալ վեհապատիւ Հեղինակի:

Արդ՝ որք հանդիպէ այսմ աստուածային մատենին, Երես թ Հոգ ծանկալ եւ նեւա-
թուր անկեալ առաջի մերինդ երայրութեան՝ աղաչեմ եւ աղերսեմ՝ զի միով Հայր մերի
կամ միով եւ եթ ողորմեայն յիշեցէք ի տէր զվերոգրեցեալ պատճառ տպեցման արբոյ
գրեալ, զարեւրաստ եւ զարեւալատես անձն յիսնայ Միլիտան: Այլ եւ յեւթիւր քարերոցորդ
օրդին նորս զճանու՛ տպարան: եւ զվեչկոյի զարբիւնչ, եւ զթոռն բարեոստան զվեչկոյի մի-
շայնչն: Այլ եւ զկողակից եւ զկենակից նորին զմէրափ խաթունն: Եւ զպատեմ բարեպաշտ
ստանին ծնողին, զաննա՛ խաթունն, զստա՛ խաթունն: այլ եւ զմահուսի Երեսնափարն, եւ
զմահուսի սիման: Եւ զնոր հանգուցեալ ծնօղան զմահուսի մերինանն եւ զմահուսի սըր-
բունչն: Այլ եւ զեղբարեան զմահուսի խաթունն, եւ զպարծո մանուկն: եւ զպատեմ զարեւ-
հին: Այլ եւ զովմեցն նորմութիւն տիրուչոյն, յաննային: եւ յաներան ծառուսի ոմէ-

ախի. և Գեննակիցն նորին ժառանգի վարդին: և Կոյր տմենայն Համօրեն Հառաար արեան տուռ ննջեցեալն նորին: Այլ և Կրարեպաշտն Երթախներ, Գեոհա Նիկողոսն և Գեոհա Մարտիրոսն, և Գա: Խառատուր ժշակն Նոցին Կարս: Թիւնն. Հանդերձ ննջեցեալից Նոցին իշնու իր ի տէր:

Հսուկ յետոյ՝ յիւնիէ ևս զաշխատուր տղազբաստնս զվերս յիշեցեալ զանպիտան և զստարման բազմապատասկ տառաւորաւորս: Որ յոժ եղէ աշխատ ի ընու զպակաս: Թիւնն ապաղարարանիս ասկս ապեցման հաշոցի քրքիս ի հարել և ի կատարումն տնէլ զամենայն: Այսինքն Թն զկանոնական և զմարդկական տիպսն. և Թէ զվաշխաշուր մարդատիպ գիրան, զորս բազում երկամբ և զոյից ցրմամբ բերաք ի լրումն ըրուրին. ի փառս մեծին տառածոյ և ի զտառաւոր թիւն արդոյ սիմի և ժանկանց նորին:

Թիւնիէ ևս զհանգուցեալ ծնողն իմ զկարապետն և զմարիամն: ևս զորդեանին իմ զմիտալ աշխատաւոր պատանին: Եւ զմիս որդեանին իմ զծառայն միս զգեոարողբոյ յօհաննէնն. զաշխատաւորն և զբազմապատասկն: Որ բազում և շատ աշխատանք ունի ի վերայ գործարանիս ի շարին ևս ցրտել զկապարեմայ տառան. տացէ նմա տէր կեանս երկարս ևս միտս զգեոանան և խոհեմականս՝ եղբարցոյ աղօթիւք տէնն: Թիւնիէ ևս զհանգուցեալ տեղին իմ զմառանիս շէհրին և զկենսակիցն նորին: Այլ և զհոգեւոր եղբայրն իմ զաշխատան Հանդերձ ծնողիքն: Այլ և զաշխատուր և զբազմաբերան, զհրախաւոր և զարեւոյթ ժշակ զգործարանիս զմեղրեցի նախալի որդի զտեղացու յարութիւն: Այլ և զմիս վառաւորաւոր ժշակն զվանեցի եռալընի ունտի որդի տեղացու միթիւրն:

Եւ որք յիշեալ յիշեցեալ լիլիք ի քրքոտոսէ յիտունն յուսոյն մերմէ. Որ է օրհնեալ զովեալ և բարեբանեալ բնի ձոր և ընդ որքոյ Հոգւոյն տնկէ ևս անպարս յախանին: Ամէն: Հոյր մեր...

Կիւլեկեան Մատենադարան

ՀՅԳ-Ե

1722

ՅԱՆՕԹ.

Ե՛ք 15-ի Վրայ կը գտնուի Բերքաւած մը՝ ՎԱ ծնօզն Աստուծոյն Դարձանց՝ մայրն ամենօրեանայ յիշեալով, արան տունեանն առաջին ստղարան սկզբնաբանու գիրքը կը կազմեն զի Գաղատաբնէ:

136

ՏՕՆԱՏՈՅԵ ԵՒ ԱՒԵՏԱՐԱՆԱՏՈՅԵ: Կ. Գոլիս աղ. Առաւմտաւոր Կոստանդնուպոլսեցի, 1722 (աւարտ 1723), ԳձՅ (380) էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱՏԵՐԲ

ՏՕՆԱՏՈՅԵ ԵՒ ԱՒԵՏԱՐԱՆԱՏՈՅԵ: Կարգաւորութիւն և Հրահանգ տէրուեական տեղից: Չոր կարգեալ և սահմանեալ Իտանակայ Հայրապետէ ըստ արարողութեանց Հայաստանայց: Այլ ևս եթաք ի միլի տորին այժմաւորաց հառն ըստ ցուցակի յաւուրն զի խնդրողացն զիւրաւ զառնիցի:

Արդ ի սկիւրն եղև ապեցման սորին բարեխօսութեամբ որքոյն Մինասայ զօրաւորին: Ի Թըւականիս մերում. Եմիս: Մարտի ամսոյ Ժ: Ի տպարանի կարապետի որդի տրուպ տառաւորաւորոյ:

ՅԵՆԱՏԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարան Մատենիս:

Անճապակի ևս անիմանալի... Դ. Նա և Կ. մէջ աշխատ մանուկն ընթերցողականութեանը՝ և ընտանեականութեանը զիւրեցման ամանակի, ներկայականիս յախանին. նոր անհատին էր անձինս մեղապարտի՝ արժանաւորի զործոյ սորին յաշտման, ասկի անթիւ և անկէս անօրհնութեանց իմոց. Եւ ընդ այնց սակայն ուժգնութիւն և կարողութիւն զթամբն՝ աննախանձ՝ անտա-

կաշն, եւ բազմապարհան՝ առ ի գլխաւորական զայն մասեան սրբոցն յիշատակաց երեսն անցոյց՝ չորսուս փութացունել ի փառս իւր, եւ ի վայելումն ամենայն եկեղեցաւ կոնոյց սպասուսիւրաց։ Եւ աջոյութեամբն եւ կարողութեամբն իւրով՝ անեղերեցաւ ի մուշիս ամոյն է։ ի քաղաքն բուզանդիա։ Արդ ո՞վ տեսներ Հարբ եւ եղբարբ՝ տղայն՝ զմեզ եւ խնդրեմ յաստատարութեանք մերմէ։ զի տմ ըստ ամէ՝ ընդ ի վնասումն կատարի յիշատակացոյց մասնին աշտրիկ, յիշեցէ՛ք զմահեալ Չարախունըն, եւ կպարծ Յարութինն, որք թաղում ընչեւ եւ մեծաւ նանիւ հառն սպել զգիրբ զայս։ Վասն զի լրեւալ Հաստատար զտրինն ուղտ, թիւն առաւել քան զայլ անացոյցն, ախա իսկ տեսնել փանս որոյ փութացոն ի գործ անել զսա տղադարութեան։ Ամէն։

Այլ եւ յիշեցիք ըզլարարարեցաւ որքին Յոհաննէն միով աստուծոյն հզարմայի։ զի կարէ յոյժ աշխատեցաւ ի վերայ որքին տրեկով ի առէ եւ ի գրեկերի։ Այլ եւ յիշեցիք զաշխատարան զործարանին մեղրացի տիրացու Յարութինն եւ վանեցի տիրացու Թոմէն։

Կիւլպէնկեան Մասնագործն

264-1

3722

137

ԳԻՐԲ ԵՒ ՀԱՍԻ ՀՈԳԵՆԱՀ Արարեալ Յուզափառ եւ Յաստատարան վարդապետաց Եկեղեց-
1722, 488 էջ։

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԳԻՐԲ ԵՒ ՀԱՍԻ ՀՈԳԵՆԱՀ Արարեալ Յուզափառ եւ Յաստատարան վարդապետաց Եկեղեց-
աւոյ։ Ար վարդապետէ՛ Ներ ինքեան Համաստապէս զեռա յուրեւ խորհրդաւորս Տէրունաւ
կան տանց, սկսեալ ի Ծննդնէն Գրեալս մինչ ի խալիկաց ամեն, քաղցր բանիւք եւ մեղ-
րածորանի վարդապետութեամբ։

Եւ արդ ի լոյս անեցեալ Սրբադրութեամբ եւ Տպեցմամբ Մարտիրոս զգրի կո-
տանդաւ, պոլսեցաւ։ Եւ թղթաւութեամբ Պարոն Մնացականի կոտանդանս պոլսեցաւ։
Ի փառս աստուծոյ եւ ի պատիւ սրբուհւոյ Աստուածածնին։

Ի Հայրապետութեան Հայոց Տեառն Աստուածատրոյ սրբազան Կաթողիկոսի։ Յամբ
տեառն, Եւ թիւն Հայոց, Եւ թիւն։ Ի յաւիտի գ։ եւ ի պատրիարքութեան սուրբ Սրբապետ
զէմի Գրեգորի արքեպիսկոպոսի։ Եւ կոտանդանս պոլսոյ տեառն Ովհաննիսի աստուածա-
րարի։ եւ նոցին իսկ Հրամանաւ։

Ի տղարանի Սարգսի ի բուզանդիա։

ԹԵՆԱՏԱԿԱՐԱՆ Ա

Բաճ առ ըմբերցոյց։

...Վասն որոյ՝ ո՞վ եկեղեցական Եղբարբ՝ ըստացարուք զսա ցանկացեալ զեղոյ զե-
ղեցեալարան վարդապետութեան սորա։ Ար արդարեւ շնորհանէ զորոտ մարդկան աստուա-
ծային սիրով՝ որով վառել զորորդի ի խորհուրդս մեր Հուր երկնային քաղմանց։ Եւ
յնթնեանէն մեր զսա թէ զտանիցի բառ ինչ կամ բան եւ կամ ասա սանեալ յարհեստէ չե-
թողութեան, ներեցէ՛ք սխալութեանս։ զի ի միոյ խառնեցեալ օրինակէ արտելուպանել Հաղիւ
կարացաք այսքան։ Այլ զխաւորեալ զրանս յուսումով ի Հոգին սուրբ, եւ յաղթա մեր, սկսա-
նիմ ի զործ սրբադրութեան սորին։ Մոտայ տեառն, եւ մերք աղեւսականութեան, Մարտիրոս
Զայն զպիր բուզանդիան։

էջ 5

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Բ**Յիշատակարան Մատենիս:**

Փոտաւորեմք զամենատուրք երբորդութիւն եւ զմի աստուածութիւն՝ Հօր եւ որդւոյ
եւ սուրբ Հոգւոյն:

Որ ետ կարողութիւն տկար Ծառայիցս՝ յաւարտ անել զսպումն այս ջողջրանամ եւ
տխորմանտիկ զբոյս՝ ախիւնքն, տէրունական ձառիցս: Որ է արդարեւ ջերմեռանդ սրտիւ
վերանդոյց՝ պատճառ բարեաց եւ տալիք բնկալման երկնային շնորհաց:

...Վասն որոյ՝ յրստաւաշն ձեր զսա յազազս ժյուղիւր օգտութեանց սորին, յիւն-
զէ՛ք ի տէր զաշխատարս տպեցման սորա. զՊետրոսն եւ զՏեւլէթն եւ զԱբրահամն: Այլեւ
զտիբոսն, Տակօրն. եւ զՀայրն իմ ձերունի զՍարգիսն եւ զԺողովրդն իմ զլուսեղիս. եւ զբոյրն իմ
զեղբարեւորն. եւ զՀանգուցեալ եղբայր իմ զԳեորգիս: Զի եւ զսօք յիւնցեալք լիլիք ի չրիս-
տոսէ Ամէն:

Այն սր ասի՝ Հայոց Թրիկ. երկեակ բառիւ՝ զըտցի աշորիկ. Թէ դո՛յ լեալ սք՝ Հա-
ղիկ Հարիկ. րն եօթնեակ աստն՝ ամս եւ երկիկ: Ի փետրվարի իլզ:

Էջ 487-488

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

ՀՅԱ-Յ Ճա

138

ԼՍԲԷՆՃԻՈՍ ՍԿՈՒՊՈՒԹ. ԿԻՐՔ ԿՈՉԵՏԵԱՒԱՒ ՀՈԳԵՒՈՐԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ. Վեհաթիկ, տպ. Ան-
տոն Պաթուր, 1723, 380 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԿԻՐՔ ԿՈՉԵՏԵԱՒԱՒ ՀՈԳԵՒՈՐԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ Ետբարեցեալք ի վերապատուելոյ Հօրէ Լօ-
ւիսեցեոսէ Սկսեալի կղերիկոսէ Կանծաւորէ: Թարգմանեցեալք ի յամենէ ջերմեռանդէ, ի
լեւաւէ իտալիսեակաւնէ ի հայկական բարբառ: Եւ ի լայս անկեալք Հաղարարմութեամբ, եւ
սրբազանութեամբ նշանոյ Թարգմանչի:

Տպագրեցեալք արդեամբ, եւ զայիւք Կոստանդնուպոլսեաց Յաննիսիոս արդւոյ Տի-
բացու Պարոն Գիւրդիս: Ի Հայրապետութեան, Տեառն Աստուածատուր, ամենից Հայոց Կա-
թօղիկոսի: Յամի Տեառն 1723. Հոկտեմբերի 20:

Ի Վէնէթիկ. ի Տպարանի Անթոնի Պաթուրի. Հրամանաւ, ժեմաւորաց, եւ Փո-
ղիկոսիոս զերազեցեալունեղի Մերապուստին:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ձաւիւն,

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

244 Սկ

139

ԿԻՐՔ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ: Կ. Պալիս, տպ. Աստուածատուր Կոստանդնուպոլսեցի, 1723 (աւարտ-
1724), 288 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԿԻՐՔ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ: Եւ Տպարան վայելուէ եւ զեղեցիկ. ի զանազանից բանաստեղծից շա-
րադրեցեալ ի իրախնան ժանկանց Սիոնի:

Բարեխոսութեամբ սրբոյն Միխայիլ զորաւարին:

Տպագրեցեալք եղեւ ի Հայրապետութեան Տեառն Աստուածատուր Սրբազան Կաթ-
ղիկոսի: Ի տպարանի պարան Կարապետի արդի արուպ աստուածատուրի ի Թվովանիս
մեղում, ռննք նշանմբն ամսոյ, ամին:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ֆիլատելիքամ տպոյի:

Տպագրեցաւ գիրքս բարեխօսութեամբ սրբոյն մինասոյ զօրաւարին. որ կոչի տապարան, հարուստ է գեղեցիկ. ի զանազան բանաստեղծիցի շարագրեցեալ ի խրախճան մանկանց սիւնի:

Արդ ուսարեցաւ սա ի թուարեութեան հայոց, ռնկ: Յունվարի 9:

Ազաւած զմեզ ով ոք որ հանդիպի սմայ. յիշեցէք ի քրիստոս զբազմակող աստուածատուրս տպոյ զօրին. հայ եւ զարօղս սորին, զորդեակն իմ գլոհանէնն որ է թառայ մեր. Այլ եւ յիշեալիք զաշխատաւոր մշական զործարանին, զվանեցի տիրացոյ միւթարն, եւ զեղբայրն զկանտին եւ զուք յիշեալ լիջիք ի քրիստոսէ յուսոյն մերմէ Ամէն:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

264-4

1723

140

ՏՕՄԱՐ: Կ. Պոլիս, տպ. Գրիգոր Մարգուանեցի, 1723, 264 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԳԻՐԳ ՏՕՄԱՐԱՅ. Հայոց Հոռմայեցոց եւ Պարզասոմար Ընդ որոց եւ Տաղ մեծի Զուսուորչին մերոյ: Մարմնախղաց եւ հարուստ Երազան եւ այլ բանք պիտանիք:

Ժ Հայրապետութեան Տեառն Աստուածատուր Սրբազան Կաթողիկոսին: Եւ ի Պատրիարքութեան Սրբոյ Երուսաղէմի Տեառն Գրիգորի Աստուածաբանութեան Վարդապետի, եւ Առաջնորդութեան մայրաքաղաքին Կոստանդնուպոլսոյ Յօհաննիսի Աստուածաբանութեան Վարդապետի:

Տպեցեալ եղիւ ի մայրաքաղաքն ստամպոլ: Ընդ հովանեաւ Սուրբ Աստուածածնի բազմահաւաք Եկեղեցւոյն:

Յամի Քրիստոսի: (Ռէնկ): Հայոց Թուոյ: (Ռնկ:)

Ի տպարանի գրիգոր զպրի մարտըանեցոյ:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Խնդրեմ յիշել ի Տէր զաշխատաւորան զործարանին, զտպահար յափօր տարկաւազն. եւ զբրահար հասոյն. եւ զարօղ զբոց զբքոյս զփոշի ներսէս, համախ ննջեցելովք մերովք եւ մեօք հանդերմ:

Հայր մեր որ յերկինս ես:

Ո՛վ բարի ընթերցող՝ Թէ զթիւն եւ զվերադիր տարւոյն իմանալ կամիս. պարզատու մարի յառաջն տես. (Ռնկ.) եւ վերադիրն իւր որ է. (Ժա.) եւ այլն այսպէս զտանիցեա կարգաւ անսխալապէս:

Այլեւ յիշել հայոցմ զմէնջ զտիրացու մնացականն՝ հանդերմ համայն ննջեցելովքն. որ յիշէ՞դ վարձս ի Քրիստոսէ ընկալիք:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

264-11

1723

ԾԱՆԹԹ.

Անուամբերքիմ մէջ յիշուած ապագրութեան հռաւմէական և Կոյկական քուական. մերք իրարու չեմ հաւատաւորութեամբ. Ռէնկ=1723, ՌՔ=1720:

141

ՊԱՏՄԱՆԻՐԻՔ ՀՈԳԻՈՑ ՀԱՌԱՏԱՅԵԱԼ ՆՆՋԵՑԵԼՈՑ ԵՒ ՀՐԱՇԱԼԵԱՅՆ ՍՐԲԱԶՆՈՒԹԵԱՆ։ Թրգմ. Յովնան Եպս. Թաթարեցի վեհապետ, աղ. Անտո Գոթոյի, 1724, 576 էջ։

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՊԱՏՄԱՆԻՐԻՔ, ՀՈԳԻՈՑ ՀԱՌԱՏԱՅԵԱԼ ՆՆՋԵՑԵԼՈՑ։ Եւ Հրաւիրուցն որդադնութեան։

Արտահանեցեալ ի հոգևոր գրեանց, եւ յեկեղեցական պատմութեանց ի տալիսկանաց, եւ ժողովապէս ի Հայկական բարբառն շարադրեցեալ, աշխատութեամբ Տեառն Յովնան Եպիսկոպոսին Թաթարեցի։

Տպագրեցեալ, եւ ի լոյս ածեցեալ հոգաբարձութեամբ եւ արդարութեամբ նոյնոյ եպիսկոպոսին, ի փառս Աստուծոյ, ի շահ կենդանեաց, եւ ի սղոստ նշեցելոց։

Ի հայրապետութեան Տեառն Աստուածատրոյ, ամենեց հայոց կաթողիկոսի։ Յամի Տեառն 1724։ ի Մարտի ք։

Ի Վէնէտիկ։ Ի Տպարանի Անթոնի Գոթոյի։ Հրամանաւ Մեծաւորաց. եւ Փոխիլեհիով Գերազանցապուսեղի Մերապետի։

ԵՒՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ձուկի։

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

248 Թ

142

ՎԱՐՔ ԵՐԱՆԵԼԻՈՑԸ ՍՐԲՈՑ ԹՈՀԱՆԵԼԻՍԻՆ ԱՍՏՈՒՄՈՑ։ Թրգմ. Յովնան Եպս. Թաթարեցի։ Վեհապետ, աղ. Անտո Գոթոյի, 1724, 320 + 2 չհ. = 322 էջ։

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՎԱՐՔ ԵՐԱՆԵԼԻՈՑԸ ՍՐԲՈՑ ԹՈՀԱՆԵԼԻՍԻՆ ԱՍՏՈՒՄՈՑ. Հօրն աղքատաց. եւ հիմնողին որդրազանի կարգին հիւրանոցաց եւ հիւանդանոցաց. բարի եղբարք կոչեցելոց։

Գրեցեալ յումեմէնէ կրօնաւորէ Յիսուսեան կարգէ, կարգաւ վայելապուսիկ եւ պարզ շարադրութեամբ։ Արտահանեալ ի լեզուէ ի աշխարհանէ, եւ ի հայկական բարբառն շարադրեցեալ աշխատութեամբ Յովնան Եպիսկոպոսին Սերաստիոյ։

Յամի Տեառն 1724. ի փառս Աստուծոյ։ Ի պատիւ մօր Տեառն, եւ Յօհաննիսին։

Ի Վէնէտիկ։ Ի Տպարանի Անթոնի Գոթոյի։ Հրամանաւ Մեծաւորաց. եւ Փոխիլեհիով Գերազանցապուսեղի Մերապետի։

ԵՒՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ձուկի։

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

Պ22.12 Վա

143

Մ. ՆԵՐՍԻՍ ԵՆՈՐԱՆԻ. ՅԵՍՈՒՍ ՈՐԴԻ։ Կ. Պոլիս, աղ. Աստուածատուր Կոստանդնուպոլսեցի, 1724 (աւարտ. 1725), 404 էջ։

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՏԵԱԹԻՆ ԵՆԲՍԻՍԻ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ առաջնադ քան միթթարութեան, տանն ճայոց վտան մանկանցն որ օրհնեն զյիսուս. յամուն նորա ցնծութեամբ.

Ի թուսին մերում ռննիզ: Նոյեմբեր, Ժ:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Տպագրեցաւ զերբս բարեխօսութեամբ սրբոյն Գէորգայ զօրավարին, որ կոչի յիսուս սրգի. Ի տպարանի տրուպ աստուածատրոյ: Թվ. 1174:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

Տ.11-21 Ծն

144

ՇԱՐԱԿՆՈՑ: Կ. Պոլիս, տպ. Աստուածատուր Կոստանդնուպոլսեցի, 1724, 528 5ջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

Յառաքարանութիւն:

ԵՐԱԺԵՏԱԿԱՆ ԵՐԳԵՏՄՈՒՆԻ ՀԱՅԵԿԻՈՐԱԿԱՆՔ: Աստուածանոց եւ երչակաց սրբոց վարդապետաց Հայոց Թարգմանչաց. Ի լուսաւորութիւն եւ Ի պայծառութիւն եկեղեցեաց Հայաստանեայց: Ըստ աւուրց պատշաճին զտէրունեացն եւ զսրբոցն զօրհնութիւնս. քաղուածովք եղաք զի մի ոք աշխատեցի որոնել. նայեւ զգիշերապաշտօնն, Ձտէրունեացն եւ զմարտիրոսացն եւ զաւուր պատշաճն իւր սարօյն եղաք կարգաւ:

Ի թվականիս, ռննիզ: Յունվարի ւ:

Ի տպարանի տրուպ աստուածատրոյ:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարան:

Շնորհօք եւ սղորթութեամբ տեանն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, եւ բարեխօսութեամբ սրբուհոյ Աստուածածնին Ի. Սրբոյն Միխայիլ զօրավարին. յանգ ելեալ աւարտեցաւ տառն երաժշտական. որ եւ կոչի ճայնկաղ Շարակնոց:

Ի Հայրապետութեան տիրակառոյց արքիեպիսկոպոս եւ երկնահանգոյն Աթոռոյ Սրբոյն Էմիլիանին, Արշիականի զլիոյն եւ Սրբազան Հայրապետին, Երեմյ երանելւոյ Տեառն Աստուածատրոյ Գերբեմանիկ Կաթողիկոսին ամենայն Հայոց:

Եւ Ի Պատրիարքական տեսչութեան Քրիստոսաշրջիկ եւ լուսասանման քաղաքին Երուսաղէմի, եւ Քրիստոսահիմն Աթոռոյ Սրբոյն Յակոբայ Տեառն Եղբօրն, վսեմական դիտապետի տեանն Գրիգորի սրբազան եւ բաւերուն վարդապետի քաղիւնցոյ:

Իսկ եւ յԱռաջնորդական դիտողութեան Կոստանդնուպոլսոյ մեծանուն քաղաքէն եւ Աթոռոյ սրբոյն Ոսկիւրանի, քաղիմաստ եւ լիաշնորհ Յօաննիսի աստուածաբան վարդապետի քաղիւնցոյ:

Ի թուականիս մերում, ռննիզ. Օգոստոսի Ժն:

Արդեամբք եւ զոյնք անգամիցի աստուածատուրի որդի մահտեսի Արախանն. Եւ տպուէցի պարսն սարգիսի որդի պարսն Յարութիւնն. Եւս ըստամպօլցի պարսն զանիւնի որդի տիրացու Մովսէսն. Դարձեալ ըստամպօլցի պարսն կարապետի որդի մահտեսի Գրիգորն, եւ չորից բարեպաշտիցն խորհուրդ արարեալ եւ ետուն տպագրիլ զմատենան զայս:

Ի տպարանի պարսն կարապետի որդի տրուպ աստուածատուրի:

Աղալմէ զգեզ յիւնցէք զվերդերեցեալքն Հանդերձնիկցիւլիօնոյն, եւ մի յապաղէք.

Այլ եւ յիւնցէք զեղբարակիցն իմ զաւրճարանն: Նաեւ զորդեակն իմ զյօճաննէն. զի վարի յոյժ աշխատեցաւ, ի շարիւն եւ Ի ցրուհին զբոց: Այլ եւ յիւնցէք զաշխատարան տպարան:

հկառիւ լառ հսկելու պահանջները բարձրագոյն աստիճանի վրայ, յոյժ լինողներէն է մեզ:

Վասն որոյ տեսնալ իմ զորա շահահասութիւն եւ զօգտութիւն բանին՝ որ պարտաւոր է յինքնան զիմացածս յոգունս համառօտ բանիք աստուածային իմաստութեան, սկսայ տպագրել յաշնոյմար ամենասուրբ հոգւոյն աստուծոյ՝ եւ բարեխօսութեամբ ամենօրեան իմաստին Մարիամու:

Ի թուին հայոց հազար հարիւր եւ եօթանասուն երեքին՝ Հոկտեմբերի 6 ի հայրապետութեան մերոյ տեսնելու Աստուածատուր աստուածարան եւ սրբազան կաթողիկոսին:

Այլ եւ ի պատրիարքութեան սրբոյ զահին սաղիմայ՝ ճշնոյական վարուք զարդաւելցեալ եւ շնորհօք աստուածայնովք առնցեալ սուրբ Հօրն մերոյ տեսնելու Գրիգորի աբբայի հետ:

Իսկ եւ յառաջնորդութեան կոստանդնուս պոլսոյ՝ տեսնելու Ովհաննիսի աստուածարանութեան մեծի վարդապետին:

Արդ սրբ բառանայք զսա՝ եւ որք պատահիք մին, յիշատակեալէր միով հայր մերի պիտեանց եւ ըզպատեալս տպագրութեան սրբաւ: Նաեւ զաշխատանք մշակոյ զործարանի տպման, զհետաքննելու զՊետրոսն. այլ եւ զՏեւրիզն. նաեւ զԱրարածն զչորարարազօք զորոյս, հոսի յետոյ եւ զորապարօք մասնին զՄարտիրոս զպիտու, եւ զՍարգիս զՀայրն իմ Երուսնի, եւ զուրբ որք յիշեալ իմին յիշեալք յաստուծոյ ամէն:

Կիւլլանկան Մասենապարան

Շ.Ո.2 Ես

147

ՄԻԻԹԱՐ ՎՐԴ. ՍԵՐԱՍՏԱՆԻ. ԳԻՐԲ ՔՐԻՍՏՈՆԻԿԱՆԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ: ՎԵՆԵԿԻԿ, ԽԱՎ. ԱՆՏՈՆ ՊԵՐՅԱՆԻ, 1725, 312 էջ:

ԱՆՈՒՄԱՆԻՐԹ

ԳԻՐԲ ՔՐԻՍՏՈՆԻԿԱՆԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ Ընդ որում զնի եւ ալբանստեան, ի յուսումն մանկանց հաւատացելոց, եւ ամենից որք ունին զպիտոյս:

Շարադրեցեալ աշխատասիրութեամբ Տեառն Միխիլայ Վարդապետի Սեբաստացոյ Արքայ Հայր Կոնստանդ: Եւ տպագրեցեալ առ օգուտ ամենից շահացողութեամբ նոյնոյ: Ի փառս Տեառն, եւ ի պատիւ ամենասրբունւոյ Յագուհւոյն երկնից Կուսին Մարութեան եւ ի յօգուտ աղղիս հայկազնոյ:

Յամի Տեառն 1725. փետր. 20.

Ի Վիեննայի: Ի Տպարանի Անդանի Պետրայի: Հրամանաւ Մեծաւորաց եւ Փոքիկիւն Երով Գերազանցադուռեղի Երեւոյնոյ:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Զուրի:

Կիւլլանկան Մասենապարան

238 Մի

ԵԱՆՈՒՄ.

Գիրք բաղկացած է երկու հատորներէ. առաջինը կը բռնէ 1-72 էջերը եւ ալբանստեան մըն է: Երկրորդը կը սկսի էջ 73-ով, ուր կայ ճոր ամուսնաբերք մը, կրկնութիւն առաջինին, միայն վերջում է զԵմա որում զմի եւ ալբանստեան իսուր եւ քուսկանը փոխառութ՝ ճամբի Տեառն 1725. Մարտի 8-ի:

148

ՏՕՄԱՐ: Կ. Պոլիս, տպ. Աստուածատուր Կոստանդնուպոլսեցի, 1725 (ստարա. 1726), 304 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԳԻՐԲ ՏՕՄԱՐԱՅ ՀԱՅՈՑ ՀԻՍՄԱՅԵՑԻՈՑ: ԵՒ ՊԱՐԶԱՅՕՄԱՐ: Ընդ որոյ՝ և Յաղ Յովա-
սափու: Մարմնախաղաց: և Երազուհան: Եւ այլ բանք պիտանիք:

Ի Հայրապետութեան Տեառն Աստուածատուր Սրբազան Կաթողիկոսին:

Տպեցեալ եղև ի մայրաքաղաքն ստամպոլ: Ի Թուաքերութեան Հայոց. Ռենդ: Սեպ-
տեմբերի, ա: Ի տպարանի տրուպ աստուածատուրոյ:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարան տպողի:

Շնորհք և ողորմութեամբ ամենազօրին Աստուծոյ. և բարեխօսութեամբ սրբոյն
Միկայայ զօրավարին, և ամենայն սրբոց: Տպագրեցաւ զԲրքս՝ որ կոչի Յովասափի: Ի առ-
պարտի մահտեւի աստուածատուրի: Ի Թուականիս, Ռենդ: և Մարտի ամսոյ Կիսի:

Հարուստ և գեղեցիկ՝ և զևր ի վերոյ Քան զամենայն յովասափան, որք տպեցեալ
էին յառաջագոյն:

Արդ՝ որք հանդիպիւր ոճա ընթեռնով կամ զբօնելով. յիշեալիք ի մաքրափալ յա-
ղօթս ձեւ՝ զվերոյ գրեցեալ աստուածատուրս. և որդեակն իմ զյօհաննէմն. զի յոյժ առաւել
աշխատեցաւ առ ի շարագրելն և ի սրբագրելն գրոց:

Այլ և՝ յիշեալիք զաշխատաւորան տպարանին, զվանեցի եաղըլի աւետի որդիքն
զաթրոյցու միտթարն, և զեղրայրն գկանտին: Եւ դուք յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ Աստուծոյ
մերձ: ամէն:

Կիւպէնկեան Մատենադարան

264.11

1725

149

ՆՅԱՅՈՑԵՑ ԵՒ ԱԻԵՏԱՐԱՆԱՅՈՑԵՑ: Կ. Պոլիս, տպ. Աստուածատուր Պոստանդնուպոլսեցի,
1725, 384 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

Ինկած:

Թերի, կը Հասնի մինչև էջ 352:

Կիւպէնկեան Մատենադարան

284.1

1725

Կագմեց՝ Ա. Գ.

(Շար. 10)

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ - ԲԵՄՎԱԿԱՆՔ

* Եր. 3 Յուլիս.— Ս. Պատարագի մասունքն լեցուց Մայր Տաճարի Ս. Համբարձում վերահմարտ բան մէջ: Ժամարարն էր Հոգւ: Տ. Սամուէլ Արք. Աղոյեան:

— Երեկոյան ժամերգութիւնն եւ Բ. Մազկուզարդի նախատեսակը պաշտուեցան Ս. Հրեշտակապետ պետաց լեկեղեցիին մէջ: Ժամարարն էր Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս:

* Կիր. 2 Յուլիս.— Երկրորդ Մազկապարդ. Ա. ռուստեան ժամերգութիւնը պաշտուեցան եւ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Կ Ս. Հրեշտակապետն Գառ մարարն էր Հոգւ: Տ. Զարեկ Արք. Թափաշեան:

* Եր. 8 Յուլիս.— Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Առաքելաց վերահմարտ բան մէջ: Ժամարարն էր Հոգւ: Տ. Արշէն Արք. Այվազեան:

— Հոգեպաշտեան Հանդիսաւոր նախատեսակին Կ Ս. Եակոբ նախագահեց Լուսարարպետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս:

— Գիշերասկիզբին, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցան լեկեղեցիին եւ Հնիման կարգը: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս:

* Կիր. 9 Յուլիս.— ԼՈՒՆԳՍԱՐԱՆՔ: (Բարեկեցեան ձգիական պահաց.) Օրուան Հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատուց լուսարարպետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արք. Եպիսկոպոս: Ս. Պատարագի ընթացքին կարգուեցաւ Յովհ. Ոսկերեքեանի Հոգեպաշտեան Ներդրողը:

— Կէսօրէ ետք Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած լեկեղեցիական նախագահեց Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս:

* Եր. 15 Յուլիս.— Է. օր Հոգեպաշտեան: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայրժամեք տանիքի Գառնիւկեղմը դասուող Ս. Հոգւոյ մարտն մէջ: Ժամարարն էր Հոգւ: Տ. Պարէտ Արք. Երեցեան:

* Կիր. 16 Յուլիս.— Յիշատակ ձգիայի մարգարէին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Կ Ս. Թառութեան, Ս. Լուսաւորիկ եկեղեցիին մէջ: Ժամարարն էր Արթ. Տ. Կարապետ Ա. Քենյ. Անդէրասեան:

— Ս. Հովհաննիսեանց նախատեսակին Կ Ս. Հրեշտակապետ նախագահեց Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս:

* Բւ. 17 Յուլիս.— Ս. Կուսմանց Հովհաննիսեանց: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցան Կ Ս. Հրեշտակապետ, իսկ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ եկեղեցւոյ աւանդատան՝ Ս. Հովհաննիսէի մատարարն էր Հոգւ: Տ. Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս:

բան մէջ: Ժամարարն էր Հոգւ: Տ. Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս:

* Ուր. 21 Յուլիս.— Նախատեսակին Կ Ս. Թառութեան նախագահեց Լուսարարպետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս:

* Եր. 22 Յուլիս.— Ս. Հորմ մերոյ Գրիգորի Լուսաւորիկ: Յիշատակ ելմանը Կ վերադառնալ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աւանդատան Ս. Լուսաւորիկ եկեղեցիին վրայ: Ժամարարն էր Հոգւ: Տ. Յովսէփ Վրք. Մամուր:

— Նախատեսակին Կ Ս. Թառութեան նախագահեց Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս: Այս ծիսակարգը երգուեցաւ ճէճը ողորմեան:

* Կիր. 23 Յուլիս.— Տոմ Կարապետիկ եկեղեցւոյ Ս. Էլմիսմինի: Հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգւ: Տ. Սամուէլ Արք. Աղոյեան: Լուսարարպետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպ. նախագահեց վառն էլմանին կատարուած ճէճարպետական Մազկապարդի արարողութեան:

— Կէսօրէ ետք Մայր Տաճարին մէջ կատարուած լեկեղեցական նախագահեց Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս:

* Կիր. 30 Յուլիս.— Բարեկեցեան Ս. Լուսաւորիկ պահաց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Կ Ս. Թառութեան, Ս. Լուսաւորիկ եկեղեցիին մէջ: Ժամարարն էր Հոգւ: Տ. Պարէտ Արք. Երեցեան:

* Ուր. 5 Յուլիս.— Նախատեսակին Կ Ս. Թառութեան նախագահեց Լուսարարպետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս:

* Եր. 6 Յուլիս.— Գիւտ Նշխարաց Ս. Հորմ մերոյ Գրիգորի Լուսաւորիկ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Միկայել մատարն մէջ, ուր, ըստ աւանդութեան մատուցեց մը կայ Բաղուած Ս. Գր. Լուսաւորիկ Նշխարին: Ժամարարն էր Արթ. Տ. Կարապետ Ա. Քենյ. Անդէրասեան:

* Կիր. 7 Յուլիս.— Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Կ Ս. Թառութեան: Ժամարարն էր Հոգւ: Տ. Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս:

* Դւ. 10 Յուլիս.— Թարգմանչաց Հանդիսաւոր նախատեսակին Կ Ս. Թառութեան նախագահեց Լուսարարպետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս:

* Եւ. 11 Յուլիս.— Ս. Թարգմանչաց վարդապետաց մերոյ Սանակայ Նշ Միսրապայ (Տոմ ազգային): Ըստ սովորութեան, Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարապեց Ս. Թարգմանչաց Երկրորդական վարժարանի Տեառնը՝ Հոգւ: Տ. Կիրեղ Մ. Վրք. Գառնիւկեան: Ս. Պատարագին ետք կատարուեցաւ Հոգեհանգիստեան Հանդիսաւոր պաշտոն՝ Հայ մաքի բոլոր վաստակաւոր ծաղկաց Հոգեհանգիստեան, նախագահութեամբ Լուսարարպետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս:

* Եր. 13 Յուլիս.— Նախատեսակին Կ Ս. Թառութեան նախագահեց Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս:

* Կիր. 14 Յուլիս.— Գիւտ Յփոյ Ս. Աստուածամկ: Ս. Պատարադր ժառուցուեցան: Գեթեմանիւ Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ: Տիրամօր Ս. Գեթեմանին վրայ: Ժամարարն էր Հողը: Տ. Կիւրեղ Մ. Վրդ. Գարեկեան: Երթուղարձի Թափօրեհրուծ նախադանեց Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս:

* Ուր. 19 Յուլիս.— Նախատեսակին ի Ս. Յաղորդ նախադանեց Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս:

* Շր. 20 Յուլիս.— Ս. Երկատեսան առաքելոյն Քրիստոսի եւ Պօղոսի՝ Երեմիասաներոյն ու առաքելոյն: Ս. Պատարադր ժառուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Պօղոսի վերնամասերն մէջ: Ժամարարն էր Հողը: Տ. Գեղարք Վրդ. Նաղարեան:

* Կիր. 21 Յուլիս.— Բարեկենդան Վարդավառի պահոց: Ս. Պատարադր ժառուցուեցաւ ի Ս. Գարուծին, Ս. Լուսաւորչէ եկեղեցիին մէջ: Ժամարարն էր Հողը: Տ. Սամուէլ Արք. Աղոյեան:

* Ուր. 26 Յուլիս.— Նախատեսակը պաշտօնացաւ Մայր Տաճարին կից՝ Ս. Էջմիածին ժառարն մէջ: Հանդիսապետն էր Լուսաւորապետ Գերշ. Տ. Նաղարչի Արքեպիսկոպոս: Ապա կատարուեցաւ սարկաւազական կոչման արարողութիւն եւ կիսասարկաւազական աստիճանի աւելութեան՝ ձեռամբ Լուսաւորապետ Ս. Հօր: (Այս եւ քահանայական ձեռնադրութիւններու նկարագրութիւնը տեսնել Վիճակի ներկայ թիւով):

* Շր. 27 Յուլիս.— Յիշատակ Տաղամակին: Ս. Պատարադր ժառուցուեցաւ Ս. Էջմիածին ժառարն մէջ: Ժամարարն էր Հողը: Տ. Սամուէլ Արք. Աղոյեան: Լուսաւորապետ Գերշ. Տ. Նաղարչի Արքեպիսկոպոս կատարեց սարկաւազական ձեռնադրութիւն:

— Այլակերպութեան ձեռնադրութեան նախատեսակին ի Ս. Յաղորդ նախադանեց Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը, ապա կատարուեցաւ Տեառնեցոյր զահակաւորութեան յիշատակի շնորհակցութիւն, որմէ ետք՝ քահանայական կոչման արարողութիւն:

— Իրեկեղեցիին Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցան զեկեղեցի եւ Հսկման կարգեր: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս:

* Կիր. 28 Յուլիս.— ՎԱՐԴԱՎԱՐԱՅ (Տօն Այալ-կերպութեան Տեառն մերայ): Մայր Տաճարի Աւագ Ուղեւորն վրայ օրուան Հանդիսաւոր Ս. Պատարադր ժառուց, քահանայական ձեռնադրութիւնն ու օծումը կատարեց ու քարոզեց Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը: Արարողութեանց աւարտին՝ զՈւրախացիք պսակ կուսինք շարականը երգելով Միաբանութիւնը քարոզացաւ Պատրիարքարան:

— Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ կատարուած զԱղաւառանքին նախադանեց Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս: Իսկ ժամերգութեան աւարտին, Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը կատարեց նորընծաներուն վերջաւոր աւելութիւնը:

* Բշ. 29 Յուլիս.— Յիշատակ Մեծիկոյն: Ս. Պատարադր ժառուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Հողը: Տ. Գեղարք Վրդ. Նաղարեան: Ապա, Հողը: Տ. Կիւրեղ Մ. Վրդ. Գարեկեան նախադանեց օրուան յատուկ Հոգեհանդիսական Հանդիսաւոր պաշտամունքին:

— Երեկոյան ժամերգութեան աւարտին, ըստ սովորութեան, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ ընթերցումը Ս. Նիքիէ վարդապետի Այլակերպութեան շտաբին:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆԻՔ

* Գշ. 16 Յուլիս.— Արձակուրդի իր մեկնման արթնով, Թրքական Ընդհ. Հիւպատոսի Պատրիարխ քարան այցելեց:

* Բշ. 22 Յուլիս.— Հոլանտայի Արտաքին Գործոց Նախարար Տէր. Ժօզէֆ Լեւնդէ Մ. Եւրոպեան Տաճար այցելութեան ներկայ դառնեցաւ Հողը: Տ. Կիւրեղ Մ. Վրդ. Գարեկեան:

* Ուր. 26 Յուլիս.— World Council of Churches-ի անդամներին շորքը իրենց Ս. Երկիր գտնուելուն առիթով այցելեցին Պատրիարքարան:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՐԱԳՐԱԿԱՆ		Էջ
Հոգեւոր Համագործակցություն	Խ.	305
Ձեռնարկություններ Ս. Յակոբյանի Մայր Տաճարին Մէջ		310
ԿՐՕՆԱԿԱՆ		
Պարսպուտի կերպի նկարագրություն	ՅԱԼԻՆ Ի. ՎՐԴ. ԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆ	31.
Ազեմանդրացույ	ԲԱՐԳԷՆ ՎՐԴ. ԹՈՓԱՅԻԱՆ	323
Վերաբերում	ՅԱԼԻՆ Ի. ՎՐԴ. ԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆ	325
Եկեղեցիներու Միութեան մասին Շարժումը	ԹՂԹԻՅԻՑ	331
Հայ Եկեղեցույ Մասնակցութիւնը Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի Գ. Համագումարին		
Ս. ԳՐԱԿԱՆ		
Հեթանոսաց Առաքելութիւնը	Ե.	335
ԳՐԱԿԱՆ		
Նամակների Պատրու Դուրեանի	Հրտ. Ա. Գ.	340
Նշխարք Տարոնայ	Հ. Բ. ՆԱԶԱՐԵԹ Գ. ՄԱՐՏԻՐՈՍԻԱՆ	354
Յետադարձաց	Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	360
ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ		
Հայ Մատենագրութեան Յայտնի Կորուստները	Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ	368
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ		
Էջեր Միջնադարեան Հայ Գրականութեան	ԱՐԱՐ ԵՐԵՄԵԱՆ	370
ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ		
«Բաներ Մատենագրութեան» Թիւ. 4, 5, 6	Ե. ՔԻՐՏԵԱՆ	373
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ		
1.— Գամբար	Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ	382
2.— Կերպի Ամապտ		383
Յուդայի եւ Յիշատակարաններ Երուսաղէմի Կիւլտուրային Մատենագրութեան Հայ Հիմնադրութեան (1512-1800)	ԿԳՄ. Ա. Գ.	384
Ս. ՅԱՆՈՒՐԻ ՆԵՐՍԷՆ		
Եկեղեցականութիւն-Բնութեան		398
Պաշտօնական		399
Բովանդակութիւն		400

«ՍԻՈՆ»ի վերաբերեալ ամեն քաղաքացիական և առաքելական կառույցի հետեւեալ հասցէին.—

MR. ARA KALAYDJIAN, REDACTION OF «SION»,
OLD CITY — JERUSALEM

«ՍԻՈՆ»ի տարեկան բաժնեկիցն է Ամերիկայի համար՝ 5 Զուար
բար ալ Երկրներու համար՝ 1 Սթերլինգ

PROP. HIS BEATITUDE THE ARMENIAN PATRIARCH OF JERUSALEM. ED. ARCH. HAIGAZOUN ABRAHAMIAN
No. 7..8 THE ARMENIAN CONVENT PRINTING PRESS, JERUSALEM. JULY.. AUGUST 1968